

**Büyük Millet Meclisi
Döneminde
Güney Marmara (23 Nisan
1920'den Kuvâ-yı Milliye'nin
Kaldırılmasına Kadar)**

**South Marmara During The
Period of the Grand National
Assembly (From 23 April 1920
Until the Abolition of the Kuvâ-yı
Milliye (National Forces))**

*Adnan Sofuoğlu
Taner Bilgin*

Büyük Millet Meclisi Döneminde Güney Marmara (23 Nisan 1920'den Kuvâ-yı Milliye'nin Kaldırılmasına Kadar)

Adnan Sofuoğlu*

Taner Bilgin**

Özet

İtilaf devletleri 16 Mart 1919'da İstanbul'u resmen işgal etmiştir. Meclis-i Mebusan'ı basmış ve meclisi dağıtmıştır. İçinde önemli isimlerin de bulunduğu bazı mebusları Malta'ya sürgüne göndermiştir. Bunun ardından Mustafa Kemal Paşa derhal Ankara'da olağanüstü yetkilere sahip bir meclis oluşturmak için çalışmalara başlamıştır. Güney Marmara bölgesini oluşturan şehirlerde de seçimler yapılarak seçilen mebuslar Ankara'ya gönderilmiştir. 23 Nisan 1920 tarihinde Ankara'da Büyük Millet Meclisi açılarak çalışmalarına başlamıştır. Bu sırada Güney Marmara bölgesi şehirlerini etkileyen isyan hareketleri vuku bulmuştur. Yeni kurulan meclis ve hükümet için bu isyanlar oldukça önemli sorunlar ortaya çıkarmıştır. 22 Haziran 1920 tarihi itibarıyla Yunan ordusu Milne Hattını aşarak Güney Marmara bölgesini işgale başlamıştır. Balıkesir ve Bursa arka arkaya işgal edilirken burada bulunan millî kuvvetler kontrollü bir biçimde geri çekilmiştir. İzmit'e de bir Yunan tümeni getirilerek İngiliz birliğine destek sağlaması temin edilmiştir. Millî Mücadele'ye bağlı kuvvetler ise bu durum karşısında düzenli orduya dönüştürülmek istenmiştir. Bu düşünce kapsamında başarısızlıkla sonuçlanan Gediz Taarruzu sonrasında Batı Cephesi Komutanı Ali Fuat (Cebesoy) Paşa Moskova'ya elçi olarak gönderilmiştir. Batı Cephesi düzenlenerek komutanlığına Miralay İsmet (İnönü) Bey ve Güney Cephesi komutanlığına Refet (Bele) Paşa getirilmiştir. Kuvâ-yı Milliye'ye bağlı tüm birlikler düzenli ordu kapsamında tertip edilmiştir. Bundan sonra da Millî Mücadele'de Yunan ordusunu durdurma ve tamamen Anadolu'dan çıkarma çabası ortaya konmuştur. Bu bölümde Büyük Millet Meclisi'nin açılmasından düzenli ordunun kurulmasına kadar olan süreç değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Büyük Millet Meclisi, 1920 Seçimleri, Düzce İsyanı, Yunan İşgali, Millî Mücadele

* Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, adnans[at]hacettepe.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6967-5482

** Prof. Dr., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü, taner.bilgin[at]bilecik.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6018-5957

South Marmara During The Period of the Grand National Assembly (From 23 April 1920 Until the Abolition of the Kuvâ-yı Milliye (National Forces))

Abstract

The Entente States officially occupied Istanbul on 16 March 1919. They raided the Meclis-i Mebusan (the Ottoman Parliament) and dissolved the parliament. Some of the deputies, including important names, were exiled to Malta. Following this, Mustafa Kemal Pasha immediately started to work to establish a parliament with extraordinary powers in Ankara. Elections were also held in the cities of the Southern Marmara region and the elected deputies were sent to Ankara. On 23 April 1920, the Grand National Assembly was opened in Ankara and started its activities. Meanwhile, there were rebellion movements affecting the cities of the Southern Marmara region. These rebellions posed very important problems for the newly established parliament and government. On 22 June 1920, the Greek army crossed the Milne Line and started to occupy the Southern Marmara region. While Balıkesir and Bursa were occupied one after another, the national forces here were withdrawn in a controlled manner. A Greek division was brought to Izmit to provide support to the British troops. In the face of this situation, the forces affiliated to the National Struggle wanted to be transformed into a regular army. Within the scope of this idea, Ali Fuat (Cebesoy) Pasha, the Commander of the Western Front, was sent to Moscow as an ambassador after the failed Gediz Offensive. The Western Front was organised and Miralay İsmet (İnönü) Bey was appointed as the commander and Refet (Bele) Pasha was appointed as the commander of the Southern Front. All units of the Kuvâ-yı Milliye were organised as part of the regular army. Thereafter, the National Struggle was conducted in an effort to stop the Greek army and to remove it completely from Anatolia. In this section, the process from the opening of the Grand National Assembly to the establishment of the regular army is evaluated.

Keywords

Grand National Assembly, 1920 Elections, Duzce Rebellion, Greek Occupation, National Struggle

1. İç Gelişmeler

İstanbul'daki Damat Ferit Paşa Hükûmeti'nin faaliyetleri sonucu Ankara'da toplantıya çağrılan meclisin açılmasını engellemeye yönelik muhalif hareketler yani ayaklanmalar baş gösterirken, Mustafa Kemal Paşa'nın 19 Mart'ta yayımladığı genelge doğrultusunda Ankara'da, fevkalâde salâhiyete haiz meclisi toplama çalışmaları da aralıksız sürdürülmekteydi. Nihayet bu hazırlıkların hızla tamamlanmasının ardından Mustafa Kemal Paşa, meclisin 23 Nisan Cuma günü açılacağına dair genelgesini vilayetlere gönderdi.¹ Bunun akabinde Mustafa Kemal Paşa 22 Nisan'da yine vilayetlere bir genelge göndererek "23 Nisan'dan itibaren bütün mülkî ve askerî makamların ve umum milletin mercii meclis-i mezkûr (adı geçen meclis) olacağı"nı bildirdi.²

1.1. Büyük Millet Meclisi'nin Açılışı ve Ülke Yönetimini Ele Alışı

Nihayet vilayetlere tamim edildiği gibi meclis, ismiyle ilgili uzun tartışmalardan sonra 23 Nisan'da Büyük Millet Meclisi adıyla açılarak çalışmalarına başladı.³ 24 Nisan günü ise Mustafa Kemal Paşa'nın Büyük Millet Meclisi'ne sunduğu "Bu dakikadan itibaren teklif ediyorum. Derhal memleketin mukadderatını üzerinize alınız."⁴ mealindeki takririnden sonra Büyük Millet Meclisi, kendi içinden oluşturduğu İcra Vekilleri Heyeti'yle ülkenin yönetimini ele aldı. Böylece Heyet-i Temsiliye dönemi bitmiş, BMM dönemi başlamış ve Ankara ülkenin idare merkezi haline gelmiş oluyordu.

Güney Marmara Bölgesinden Büyük Millet Meclisi'ne seçilen ve katılan milletvekilleri şunlardı:

Balıkesir

- 1- Abdulgafur Efendi (İştın-Müftüzade, 38 yaşında müderris)
- 2- İbrahim Bey (Yörükzade, 45 yaşında çiftçi)
- 3- Hasan Basri Bey (Çantalızade-Çantay, 33 yaşında gazeteci)
- 4- Kâzım (Özalp) Bey (Köprülülü-61. Fırka Kurmay Albay)
- 5- Mehmet Vehbi Bey (Bolak, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Merkeziye Reisi, eski mutasarrıf)

Biga (Merkez-Çanakale)

- 1- Hafız Hamdi Bey (Ayvacıklı, tüccar)
- 2- Hamit Bey (İspartalı, Karaosmanzade, eski Biga savcısı ve avukat)
- 3- Mehmet Bey (Ezineli, çiftçi-tüccar)

¹ Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, C. I, 4. Baskı, İstanbul: MEB Yay., 1981, s. 431; *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, 4/14 (1955), Vesika: 363; Kâzım Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1969, s. 616; Sacit Karaibrahimoğlu, *Türkiye Büyük Millet Meclisi*, Ankara: Ege Matbaası, 1968, s. 40.

² *Nutuk*, C. I, s. 432; Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, s. 614; Tayyip Gökbilgin, *Millî Mücadele Başlarken*, C. II, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1959, s. 409.

³ *Nutuk*, C. I, s. 433.

⁴ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre I, C. I, s. 36-37.

Ertuğrul (Bilecik)

- 1- Halil İbrahim Bey (Söğütlü, öğretmen)
- 2- Hamdi Bey (Aksoy, İzmirli, Osmanzade, İttihatçı ve gazeteci)
- 3- Mustafa Kemal Efendi (Kadıızade, Belediye Başkanı)
- 4- Necip Bey (Yenişehirli, eski kaymakam)
- 5- Ahmet Lakşe (İnegöllü)

Bursa

- 1- Muhiddin Baha Bey (Pars, öğretmen ve dava vekili)
- 2- Mustafa Fehmi Efendi (Gerçeker, eski Karacabey Müftüsü)
- 3- Necati Bey (Gemlik, yüzbaşılıktan ayrılma)
- 4- Operatör Emin Bey (Erkul, Doktor)
- 5- Servet Efendi (Akdağ, Nakşibendi şeyhi)

İzmit (bağımsız):

- 1- Fuat Bey (Carım, Adapazarı Kaymakamı)
- 2- Hafız Abdullah Efendi (Adapazarlı, tüccar)
- 3- Halil İbrahim Efendi (İznikli, çiftçi)
- 4- Hamdi Namık (Gör) Bey (Geyve Kaymakamı)
- 5- Tahir Bey (Adapazarı Kaymakamı)

Meclis-i Mebusan'dan katılanlar ise şunlardı:

Balıkesir: Hacim Muhittin Bey (Çarıklı)

Bursa: Hasan Fehmi Bey (Yargıtay Başkanlığı'nı alarak 9 Ağustos'ta istifa etti.) Osman Nuri Bey (Özyay, dava vekili, Sivas Kongresi Bursa delegesi)

İzmit: Sırrı Bey (Bellioğlu, Kıbrıslı, eski mutasarrıf)⁵

1.2. Büyük Millet Meclisi'nin Açılışı Sonrasında Adapazarı, Hendek ve Düzce Yörelerinde Durum

BMM açıldığı ve ülke yönetimini ele aldığı sıralarda Düzce'de başlayan ayaklanma geniş bir alana yayılmış ve durum kritik bir hal almıştı. Geyve Boğazı'nı tutan Kuvâ-yı Milliye dağılma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştı. İşte bu durumda İstanbul'da Damat Ferit Paşa Hükûmeti ve taraftarları, Adapazarı'nın kuzeyindeki hâkimiyet bölgelerini genişletmek için faaliyetlerini daha da arttırmıştı. Ayrıca İngilizler de asileri artık açıktan desteklemeye başlamıştı. Nitekim İngiliz askeri kıyafeti giydirilmiş yerli Rum ve Ermenilerden oluşan bir birlik 24 Nisan'da Şile'ye çıkarılmıştı.⁶

⁵ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, C. I, s. 1; Gökbilgin, *Millî Mücadele Başlarken*, C. II, s. 409; Kazım Özalp, *Millî Mücadele*, C. I, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1985, s. 120; Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, s. 615; Mahmut Goloğlu, *Üçüncü Meşrutiyet*, Ankara: y.y., 1970, C. III, s. 157; Türk İstiklâl Harbi, C. II, K. 2, s. 161. Diğer bölgelerle birlikte tam liste için bkz. Goloğlu. *Üçüncü Meşrutiyet*, C. III, s. 321 vd; Karaibrahimoğlu, *Türkiye Büyük Millet Meclisi*, s. 40 vd.

⁶ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre I, C. I, s. 60-61; TİTE Arşivi. Kls. 37, Vesika: 4280.

Diğer taraftan Hendek'i ele geçiren asiler, Adapazarı'na doğru yürümeye karar vermişti. Bu gelişmeler karşısında Adapazarı'nın yöneticileri ile eşrafi şehirde karışıklık çıkmasını istemediğinden kışkırtmalara kendilerince karşı koymaya çalışmaktaydı.⁷ Bu çerçevede Adapazarı eşrafından Kanbolat Sait ve Kâzım Beylerin katıldığı üç kişilik nasihat heyeti 23 Nisan günü Hendek'e gönderilmişti. Ancak nasihat heyetindekiler Budaklar köyü civarında görevlerini yerine getirmeye çalışırken asiler tarafından öldürüldü. Bu gelişme üzerine nasihat heyetinin yanındaki ufak silahlı birlik de dağıldı. Olayı haber alan Adapazarı'ndaki Kuvâ-yı Milliye taraftarları şehri terk etti. Asiler de serbestçe Adapazarı'na girerek şehrin yönetimine el koydu ve Düzceli Kadir Bey'i kaymakam, Düzceli Maan Ali Bey'i jandarma komutanı tayin etti.⁸ Bu gelişmenin akabinde İzmit mutasarrıflığını gayri resmî olarak yürüten ancak 28 Nisan'da vekâleten atanacak olan Sapanca'nın Akçay köyünden Çerkez İbrahim Hakkı Bey Adapazarı'na geldi ve halka padişahın selâmını getirdiğini belirterek gönüllü asker kaydına başladı.⁹ Yine Hendek hadisesinin geliştiği dönemlerde (20 Nisan'da) Göynük asileri de Taraklı'ya gelerek halkı kışkırtmaya başlamıştı.¹⁰

Bu sırada Ankara'ya geçmek üzere 17 Nisan'da İstanbul'dan yola çıkmış olan Fevzi (Çakmak) Paşa kendisine katılan Üsküdar Jandarma Şube Komutanı Remzi Bey ile birlikte Kuşçalı'dan telgrafla Mustafa Kemal Paşa ile görüştüktan sonra gündüzleri saklanıp geceleri yol alarak Kandıra'ya ulaşmıştı.¹¹ Buradan da karışıklık içinde bulunan Adapazarı'na uğramadan tarlalar içinden geçen gizli bir yolla Geyve'ye gelmişti.¹² İşte bu şekilde Anadolu'ya geçmiş olan Fevzi Paşa Adapazarı'nı ele geçiren asilerin Geyve'ye saldırı hazırlıklarını sürdürdükleri sırada Geyve'de bulunuyordu. Fevzi Paşa ortaya çıkmış olan bu tehlikeli durum üzerine Ankara'ya hareket etmeden önce Geyve'de millî kuvvetlere tertibat aldırıldı. Yarbay Mahmut Bey'in öldürülmesinden sonra dağılan birliğinden geriye gelebilenlerle, Geyve'de bulunan bir miktar askeri, Geyve Boğazi'nin Adapazarı tarafından giriş kısmında bulunan Karaçam'da bir alay halinde tertip etti ve onları Geyve Boğazi'nin savunmaya memur etti. İbrahim Bey, Kuşçubaşı Eşref Bey ve Lazistanlı Rauf Bey emrindeki bozulmaya başlayan Kuvâ-yı Milliye'ye çekidüzen verdi. Bu çerçevede Kandıra'daki Ziraat Bankası'ndan aldıkları paranın dağıtımından dolayı Kuşçubaşı Eşref Bey ile Lazistanlı Rauf Bey'in bozulmuş olan aralarını düzeltti ve onlara yeni görevler verdi. Bu çerçevede Çolak İbrahim Bey'i Mudurnu'ya, Kuşçubaşı Eşref Beyi de Taraklı-Göynük yöresine yolladı. Böylece alınan tertibatla bir an için olsun Abaza ve

⁷ Kâmil Erdeha, "İzmit Mutasarrıflığı", *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, IV (Mart 1978), s. 28.

⁸ *Türk İstiklal Harbi*, C. VI, s. 95-96; TİTE Arşivi. Kls. 37, Vesika: 4280; Sabahattin Özel, *Kocaeli ve Sakarya İllerinde Millî Mücadele (1919-1922)*, İstanbul: Adapazarı Belediyesi Yay., 1987, s. 73.

⁹ *Nutuk*, C. II, s. 444; Rüknu Özkök, *Düzce-Bolu İsyancıları*, İstanbul: Milliyet Yayınları, 1971, s. 57. Atama ile ilgili bilgi bkz. Erdeha, "İzmit Mutasarrıflığı", s. 38.

¹⁰ Adnan Sofuoğlu, *Kocaeli ve Sakarya'da Kuvâ-yı Milliye ve Karşı Faaliyetler*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 1987, s. 177-178.

¹¹ *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, 25/75 (Eylül 1976), Vesika: 1618.

¹² Yunus Nadi, *Birinci Büyük Millet Meclisi*, İstanbul: Sel Yayınları, 1955, s. 51; Tanju Gönel, *Mareşal Fevzi Çakmak*, İstanbul: Su Yay., 1976, s. 15; Ali Fuat Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, İstanbul: Vatan Neşriyat, 1953, s. 369- 370.

Çerkezlerin ilerlemelerine engel olundu.¹³ Bu olayların vuku bulduğu sırada Bursa'da bulunan Batı Anadolu Kuvâ-yı Milliye Kumandanı Ali Fuat Paşa, ortaya çıkan bu son durum karşısında derhal Bursa'dan hareketle 28 Nisan'da Geyve'ye geldi.¹⁴

1.3. Kurulması Kararlaştırılan Kuvâ-yı İnzibatiye Birliklerinin İstanbul'da Tanzimi ve İzmit'e Getirilmeleri

Damat Ferit Paşa, Anadolu'da hâkimiyeti sağlamayı, bunun için de Batı cephesinde bulunan millî kuvvetlerin arkasına düşerek oradan Ankara üzerine ilerlemeyi, böylece BMM'yi dağıtıp millî hareketi ortadan kaldırmayı hedefliyordu.¹⁵ Bu çerçevede kurulmak istenen askerî birlik için Kuvâ-yı İnzibatiye Kararnamesini çıkartmış ve bu kararname 24 Nisan'da yayımlanarak yürürlüğe girmişti. Ayrıca buna ilâveten direkt olarak Harbiye Nezareti'ne bağlı "İzmit ve Havalisi Fevkalâde Kumandanlığı" tesis edildi. Bu komutanlık İzmit'te olacaktı. Oluşturulan bu kumandanlığa, aynı zamanda Kuvâ-yı İnzibatiye komutanlığını da yapmak üzere 500 lira ek ödenekle Süleyman Şefik Paşa tayin edildi. Unvanı İzmit ve Havalisi Fevkalâde Kumandanı Yaver-i Ekrem Ferik Süleyman Şefik Paşa idi. Kurmay Başkanlığına da Tahir Bey getirildi.¹⁶ Bu Kuvâ-yı İnzibatiye'nin mirlivalığına ise Suphi Paşa atandı.¹⁷ Bir de 26 Nisan'da kuruluş gayesi "Anadolu'da asayiş ve emniyetin iadesi, temin-i istikrar" diye ifade edilen "Fevkalâde Müfettiş-i Umumilik" kuruldu. Bu müfettişliğin başına da Müşir Zeki Paşa (Hürriyet ve İtilaf Fırkası yöneticilerinden ve Balkan ve I. Dünya Savaşı suçlularının yargılandığı mahkemenin başkanı) tayin edildi.¹⁸ Bununla ilgili kararname de 28 Nisan 1920'de Padişah Vahdettin tarafından tasdik edilerek yürürlüğe girdi.¹⁹

¹³ Hüsametdin Ertürk, *Millî Mücadele'de Teşkilât-ı Mahsusa Faaliyetleri*, Askeri Tarih Stratejik Etüt Dairesi Başkanlığı Arşivi, ATASE Kitaplığı, A/1/218 D. 449/A, s. 278'de Fevzi (Çakmak) Paşa'nın not açıklaması, TİTE Arşivi, K. 37, vesika 4280. Fevzi (Çakmak) Paşa Geyve'den drezinle (demir yolu ulaşım aracı) Lefke'ye (Osmaneli) giderek Ali Fuat Paşa ile görüşmüş, Ali Fuat Paşa da Ankara ile irtibat kurmuştu. Mustafa Kemal Paşa önce Fevzi (Çakmak) Paşa'yı Ankara'ya kabul etmek istememiş, ancak Ali Fuat Paşa ikna etmişti. Nihayet yolda iken Gebze Mebusu seçilen Fevzi (Çakmak) Paşa 28 Nisan'da Ankara'ya varmıştır. Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, aynı yer; Nadi, *Birinci Büyük Millet Meclisi*, aynı yer.

¹⁴ Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, s. 378; İlhan Selçuk, *Yüzbaşı Selahattin'in Romanı*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1987, s. 197; *Türk İstiklâl Harbi*, C. VI, s. 96.

¹⁵ *Türk İstiklâl Harbi*, C. II, K. 2, s. 174; *Nutuk*, C. II, s. 445-44.

¹⁶ Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, s. 666; *Türk İstiklâl Harbi*, C. VI, s. 120; Başkanlık Osmanlı Arşivi Bâb-ı Âli Evrak Odası (BOA.BEO), Umumi No: 347306. Süleyman Şefik Paşa'nın vazife ve salâhiyetine dair Harbiye Nezareti talimatnamesi padişah tarafından 11 Mayıs 1920'de onaylandı. BOA.BEO, Umumi No: 347371; Talimatname sureti için bkz. Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, 14/51 (1965), Vesika: 1174. Bu talimatname 16 Mayıs 1920'de yayımlanmıştır. ATASE Arşivi. Kls. 456, Dos. 1, Fih. 3/1. Süleyman Şefik Paşa (Söylemezoğlu) Kuva-yı İnzibâtiye Başkumandanı olarak 18. sırada Yüzellilikler listesine dâhil edildi. Vatandaşlıktan çıkarıldı ve sürgüne gönderildi. 1939 yılında çıkarılan afla geri döndü. 1946 yılında İstanbul'da vefat etti. Mithat Perin ve Hüsrev Gerede damatları idi. Erzurum Söylemezoğulları ailesinden gelmedir. Yüzellilikler ile ilgili tartışmalar için bkz. *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, C. IV, s. 434 vd.

¹⁷ Sofuoğlu, *Kocaeli ve Sakarya'da*, s. 155.

¹⁸ BOA.BEO, Umumi No: 347146.

¹⁹ Kararname sureti aynen şöyledir; "1. Madde: Anadolu'da asayiş ve emniyetin istikrarına ait tedabiri istikmal etmek ve muamelat-ı mülkiye ve askeriyede salâhiyet-i kâmileyi haiz olmak üzere fevkalâde bir müfettiş-i umumilik ihdas edilmiştir. 2. Madde: Bu kararname 28 Nisan 1336 (1920) tarihinde muteberdir. 3. Madde: Bu kararnamenin icrasına Heyet-i Vekile memurdur." ATASE Arşivi. Kls. 486, Dos. 2, Fih. 3. 6 ve 16 Mayıs'ta Fevkalâde Müfettişlik vazife ve salâhiyetine dair kararnameler yayımlanmıştır. ATASE Arşivi. Kls. 486, Dos. 2, Fih. 3/1 ile Kls. 486, No. 1, Fih. 4.

Diğer taraftan Ankara'da Büyük Millet Meclisi de İstanbul'ca yürütülen bu faaliyetlere ve Anadolu'da ortaya çıkan kargaşalıklara karşı 29 Nisan 1920'de Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nu kabul etti ve yürürlüğe koydu.²⁰

İstanbul'da bu hazırlıklar yapılırken 25. Kolordu Komutanı ve İstanbul Muhafızı Mirliya Ahmet Hamdi Bey, İzmit'e sevk edilecek Kuvâ-yı İnzibatiye'nin yan ve gerisini tutmak ve Kuvâ-yı Milliye'nin en çok faaliyet gösterdiği ve etkin olduğu Şile, Pendik hattını kontrol altında bulundurmaya gayesiyle, merkezi Maltepe olmak üzere, kuvvetli ve müstakil bir piyade bölüğü ile ayrıca takip harekâtı için 50 atlıdan mürekkep bir süvari takımı kurulmasını hükûmete teklif etti.²¹ Bunun yanında bir de Üsküdar Mutasarrıflığı'nca, Üsküdar ve yöresi için jandarmanın takviyesi ve kır bekçileri adıyla bir kuvvet tayin edilmesi istendi.²²

Bu arada Biga'da bozguna uğramasından sonra İstanbul'a kaçan Anzavur Ahmet de Adapazarı havalisinde Ankara'ya karşı harekât icra etmekte olan Abaza ve Çerkezlerden oluşan kuvvetlere kumandan olarak tayin edildi.²³

Öte yandan Kuvâ-yı İnzibatiye ile ilgili yapılanma da bütün hızıyla sürdürülmekteydi. Kuvâ-yı İnzibatiye'nin sevk ve idaresi için Harbiye Nezareti'nde bağımsız bir birim olarak "Karargâh Erkân-ı Harbiyesi" adında bir teşkilat kuruldu. Kuvâ-yı İnzibatiye ile ilgili bütün emirler buradan verilmeye başlandı. Bu karargâhın kurmay başkanı Albay Refik idi. Sadrazam Damat Ferit Paşa aynı zamanda Harbiye Nazırı Vekili de olduğundan Kuvâ-yı İnzibatiye'nin sevk ve idaresini elinde tutmakta idi.²⁴

Bir taraftan bu yapılanma sürerken bir taraftan da Sadrazam Damat Ferit Paşa'nın özel gayret ve çalışmalarıyla İstanbul'daki depolardan silah, cephane ve araç-gereç sağlanarak Nigehtancı subayların yönetiminde gönüllü olarak tutulan maaşlı erlerden ve işsizlerden Kuvâ-yı İnzibatiye birlikleri oluşturuldu.²⁵ Bu şekilde kuruluşu tamamlanan Kuvâ-yı İnzibatiye'nin 1. Alayı bütün hazırlıklarını tamamladıktan sonra İzmit'e hareket etmek üzere 29 Nisan'da vapura bindirildi. Bu alayın komutanı Topçu Binbaşısı Hasan Tevfik idi. Ayrıca bu alayla birlikte hazırlığını yeni tamamlamış olan Miralay Ahmet Muhtar Bey'in kumandasında bir alay daha İzmit'e sevk edildi.²⁶

²⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre I, C. I, s. 145.

²¹ ATASE Arşivi, Kls. 957, Dos. 1, Fih. 4.

²² BOA.BEO, Umumi No: 347234.

²³ Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, s. 666.

²⁴ Kuvâ-yı İnzibatiye'nin kurulmasında Harbiye Nazırlığı'nın bütün daireleri, 25. Kolordu birlikleri, gerekli yardım için emir almışlardı. Bu özel Karargâh Erkân-ı Harbiyesi ile yapılan yazışmalarda gizli bir karşı koyma sezilmekle beraber bu durumu bilen Damat Ferit Paşa önemli işlerle ilgili emirleri bizzat verdiği için daireler gerek er, gerek silah ve cephane temini hususunda bu karargâhın isteklerini yerine getirmek zorunda kalıyorlardı. *Türk İstiklâl Harbi*, C. VI, s. 121. Ayrıca bu konuda bilgi için bkz. Sofuoğlu, *Kocaeli ve Sakarya'da*, s. 156.

²⁵ Ertürk, *Millî Mücadele'de Teşkilât-ı Mahsusa*, s. 266-271; Samih Nafiz Tansu, *İki Devrin Perde Arkası*, İstanbul: Ararat Yayınevi, 1969, s. 381-383; Sofuoğlu, *Kocaeli ve Sakarya'da*, s. 155-156.

²⁶ *Türk İstiklâl Harbi*, C. VI, s. 120-121.

Diğer taraftan Dâhiliye Nezareti, Bolu'dan "Mücahidîn Heyet-i İhtiyariyesi"nin müracaatı üzerine 1 Mayıs 1920'de Sadaret'e müracaatla "Bolu'da Kuvâ-yı Tedibiye kurmak için kâfi miktarda silah ve cephane ile birlikte er ve subayların takviye olarak gönderilmesi"ni istedi.²⁷ Buradan anlaşıldığı gibi İzmit'in yanı sıra Bolu'da da bir Kuvâ-yı İnzibatiye birliği oluşturulmaya çalışılıyordu. Nitekim Maliye Nezareti, Sadaret'in direktifi doğrultusunda ihtiyaçların karşılanması için talimatla mahalline izin verdiği gibi ayrıca bu iş için Bolu Mal Sandığı'ndan beş bin lira ödenmesini kararlaştırdı.²⁸ Harbiye Nezareti de oluşturulacak birliğin er ve subaylarının karşılanması için gerekli talimatı verdi.²⁹

Bir taraftan bu faaliyetler sürerken bir taraftan da vapurla İzmit'e sevki yapılan Kuvâ-yı İnzibatiye birlikleri 4 Mayıs'ta İzmit'e ulaştı. Ancak birliklerde bir tertipsizlik ve ilgisizlik hüküm sürmekteydi. Bu sebeple İzmit'e ulaşan birlikler üç dört gün gemiden çıkarılamadı. Bu yüzden hayvanları telef oldu. Alay ancak 8 Mayıs'ta karaya çıkabildi.³⁰ Kuvâ-yı İnzibatiye Mürettep Fırka Karargâhı ise İzmit'in iki kilometre doğusunda ve tel örgünün dışındaki bataklık bölgede kuruldu. Bu tel örgü İzmit'i işgal eden İtilaf kuvvetlerince kendi güvenliklerini sağlamak gerekçesiyle çekilmişti.³¹ Ancak Kuvâ-yı İnzibatiye komuta mekanizması İzmit açıklarında demirli bulunan Yavuz zırhlısında oluşturulmuştu.³²

Bu şekilde İzmit'e yerleşen Kuvâ-yı İnzibatiye birlikleri ilk iş olarak ileri ve yan güvenliklerini emniyet altına almak için harekete geçti. Bu çerçevede ileri güvenlik için bir birlik Sapanca'ya gönderildi. Yan güvenlik için de Karamürsel ve Değirmendere'de hazırlıklara girişildi. Bu durumda İzmit'teki Kuvâ-yı İnzibatiye birlikleri şu şekli aldı.³³

İzmit güneydoğusundaki güzergâhta;

<u>Subay</u>	<u>Er</u>
33	173 Piyade
6	186 Topçu (Dağ bataryası üç toplu)
2	282 Makinelitüfek eri (22 makineli tüfek)
11	122 Topçu (Sahra bataryası)
2	30 Nakliye

²⁷ BOA.BEO, Umumi No: 347202 ve 347291.

²⁸ BOA.BEO, Umumi No: 347293.

²⁹ BOA.BEO, Umumi No: 347202.

³⁰ *Türk İstiklâl Harbi*, C. VI, aynı yer.

³¹ *Türk İstiklâl Harbi*, C. VI, s. 121-122; Kenan Esengin, *Millî Mücadele'de İç Ayaklanmalar*, İstanbul: Ağrı Yayınları, 1982, s. 105-106.

³² *Türk İstiklâl Harbi*, C. VI, aynı yer; Esengin, *Millî Mücadele'de İç Ayaklanmalar*, aynı yer; Sofuoğlu, *Kocaeli ve Sakarya'da*, aynı yer.

³³ *Türk İstiklâl Harbi*, C. VI, s. 119-123; Esengin, *Millî Mücadele'de İç Ayaklanmalar*, s. 104-107.

Sapanca ileri güvenlik görevinde;

<u>Subay</u>	<u>Er</u>
8	100 Piyade
1	21 Topçu (Bir top)
3	54 Makineli tüfek (4 ağır, 3 hafif makineli)

Bu şekilde konuşlandırılan 1. Alay 4 Mayıs 1920 itibarıyla henüz İzmit'te karaya çıkarılmayıp vapurda bulunurken 2. Kuvâ-yı İnzibatiye Alayı da Harbiye Nezareti Meydanı'nda (Beyazıt Meydanı) tamamlanmak üzere idi ve mevcudu da şöyleydi;

Er

221 Piyade (1. Tabur)

205 Piyade (2. Tabur)

99 Piyade (3. Tabur)

113 Piyade (4. Tabur)

Bu alayın mevcudu 7 Mayıs'ta 927 ere yükseldi. Alayın komutanı ise daha önce Adapazarı yöresinde para karşılığı piyade ve süvari olmak üzere asker kaydına çalışan ve daha önce subaylıktan atılmış olan Çerkez Bekir idi.³⁴

Bu arada bir girişim de 5 Mayıs'ta Umum Jandarma Kumandanı Ali Kemal Paşa'dan geldi. Ali Kemal Paşa bu tarihte Yalova'ya gelerek Yalovalı İbo ile Şeyh Şerafettin Efendi'yi nezdine çağırıp elde etmeye çalıştı. Bu durumda 56. Fırka Kumandanı Bekir Sami Bey aslında Kuvâ-yı Milliye adına elde edilmiş olan ve bu yönde hareket eden bu kişilere karşı her ihtimali dikkate alarak Gemlik Kuvâ-yı Milliyesi'ni takviye etti.³⁵

1.4. Kuvâ-yı İnzibatiye'nin Karşılaştığı İlk Direniş

İzmit'e yerleşmeye çalışan Kuvâ-yı İnzibatiye, İstanbul'dan kaçırılan silah ve cephanenin Anadolu'ya sevk edilme yerlerinden biri olan Karamürsel'de ilk direnişle karşılaştı. Şöyle ki, Kuvâ-yı İnzibatiye birliklerinin karaya çıktığı sıralarda Doktor Enis komutasındaki İznik Kuvâ-yı Milliye birliği Karamürsel'e geldi. O sırada Kaza Kaymakamı İsmail Bey, Askerlik Şubesi Reisi Binbaşı Fuat Bey idi. Doktor Enis Bey kimseye bir şey sormadan eski Belediye Reisi Hafız Abdurrauf ve Dava Vekili Osman Beyler ile kaymakam ve askerlik şube reisini alarak İnzibatçı (Kuvâ-yı İnzibatiye) suçlaması ile İznik'e götürdü. Bunlardan kaymakam ile şube reisi İznik'te millî kuvvetler tarafından derhal kurşuna dizildi. Bursa'ya gönderilen Hafız Abdurrauf ile Dava Vekili Osman Bey de orada asıldı. Bunların dışındakiler serbest bırakılarak Karamürsel'e döndü.³⁶

³⁴ *Türk İstiklâl Harbi*, C. VI, s. 123; Esengin, *Millî Mücadele'de İç Ayaklanmalar*, s. 107.

³⁵ TTK Arşivi, Bekir Sami Dosyası D. VII, 5.5.336 (1920) Bursa şifre.

³⁶ İznik ve Havalisi Kuvâ-yı Milliye Kumandanı olan Dr. Enis Bey 28 Mayıs 1920'de 56. Fırka Kumandanlığı'na sunduğu raporda Karamürsel'le ilgili şu bilgiyi veriyor: "Pek haklı olarak, tereshüh eden işâta nazaran Anzavur'un Bandırma cihetindeki hezimet-i kakhâriyesi üzerine Karamürsel'den bazı

Bu olaydan bir hafta sonra 13 Mayıs'ta Bahçecikli Gürcü Arslan ile Değirmendereli Kâzım komutasında Arnavut Haydar ve arkadaşlarından oluşan bir Kuvâ-yı İnzibatiye birliği İzmit'ten Karamürsel'e geldi. Bu durumda miktarı pek az olan Kuvâ-yı Milliye Karamürsel'den geriye çekildi. 20 Mayıs günü ise Cemal Bey komutasında İznik'te oluşturulan Gökbayrak adlı Kuvâ-yı Milliye birliği İznik'ten gelerek Karamürsel'i sarmaya başladı. Bu gelişme üzerine Kuvâ-yı İnzibatiye birliği komutanı Arslan, İzmit'te Şefik Paşa'ya telgrafla, millî kuvvetlerin geldiği ve çarpışmanın sürdüğü şeklinde durumu bildirdi. Bu sırada Arslan'ın yanına kadı, müftü ve bazı memurlar gelerek kasabanın yakılmaması için muharebenin kasabanın dışında yapılmasını kendilerinden rica etti. Arslan, buna razı olarak Kuvâ-yı Milliye birliği komutanı Cemal Bey'e bir mektup yazdı ve ondan bizzat gelip görüşmelerini rica etti. Bunun üzerine Cemal Bey arkadaşlarından Arnavut Kâzım'ı gönderdi. Arnavut Kâzım, Arslan'ın yanına girdi ve selâm verip oturdu. Mavzerini de dizinin üzerine koyarak, Kuvâ-yı Milliye'nin Erzurum'da ne maksatla teşkil edildiğini açık bir surette anlattı. Onlardan kasabayı terk etmelerini istedi. Ancak onlar kasabayı terk etmeyeceklerini söyledi. Bu durumda millî kuvvetlerin (Kuvâ-yı Milliye) delegesi Arnavut Kâzım da millî kuvvetlerden tek nefer kalıncaya kadar fedakârlık yaparak kasabayı zapt edeceklerini açıkça beyan etti. Buna hiddetlenen Arnavut Haydar Bey muharebe yapacaklarını beyan etti. Bu durumda çarpışma kaçınılmaz bir hale gelmişti. Ancak Haydar Bey'in beyanını Arslan muvafık görmedi. Bunun üzerine Kuvâ-yı Milliye komutanı Cemal'in yanına bir heyet gönderildi. Heyet Cemal'den kasabanın yanmaması için muharebenin yapılmamasını rica etti. Cemal Bey, heyete Kuvâ-yı Milliye'nin maksat ve gayesini uzun uzadıya anlattıktan sonra kendi yaptıklarının doğru olup olmadığını sordu. Heyetten doğru cevabını alınca "Öyleyse gidin, söyleyin, kan dökmek istemiyorlarsa Karamürsel'i terkedip gitsinler." dedi. Heyet Karamürsel'e döndüğü zaman İnzibatçılar (Kuvâ-yı İnzibatiye) çekilip gitmişti. Buradan anlaşıldığına göre, taraflar bir iç çatışmanın çıkmasını ve kan dökülmesini istemiyorlar, bundan kaçınmaya çalışıyorlardı.

Birkaç gün sonra Bursa Valisi Hacim Muhittin (Çarıklı) Bey ve ulemadan Bursa Mebusu Servet Efendi Karamürsel'e gelerek halka nasihatte bulundu ve bölgede yeni bir millî teşkilat oluşturuldu.³⁷

Kuvâ-yı İnzibatiye'nin karşılaştığı bu ilk direniş karşısında Süleyman Şefik Paşa, Damat Ferit Paşa Hükûmeti'nden silah ve cephaneye talebinde bulunduğu gibi Karamürsel harekâtının muvaffakiyeti için henüz İstanbul'da bulunan 2. İnzibat Alayı'nın süratle

---

teşkilat icrası ile buranın üss-i hareket ittihazı mutasavver imiş. Kaymakam burada Boşnaklardan korucu namı ile bir takım kesani hükûmetin emrinde amade bulundurmak istiyor. Bunun için dün bazı kesane hükûmete celb ve itâ-yı ilânatta bulunmalarını ve asayişin ancak bu şekilde istikrar eyleyeceğini söyledi ve buna muvafakat edildiği takdirde on gün sonra kendisinden icraata intizar edilmesini söyledi. Herhalde Karamürsel hakkında İstanbul'da bazı tasavvurat mevcut olduğu, reisin, kaymakamın bile İstanbul'a gidip gelmeleri bununla alâkadar bulunduğu, reviş-i ahvalden, müstafi binbaşı ile kaymakam burada kaldıkça İstanbul'un nihayet bir gün Karamürsel'i vasıta-ı şer ve hiyanet ve melanet edeceği pek şüphesizdir..." TTK Arşivi, Bekir Sami Dosyası, D. VI, 28.4.1336 şifre.

³⁷ Bu olay, o sırada Karamürsel'de tahrirat kâtipliği yapan Adil Bey'den, Rahmi Apak tarafından aktarılmaktadır. Rahmi Apak, *Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 1990, s. 165-167. Ayrıca ATASE Arşivi. Kls. 449, Dos. 1, Fih. 4'te bu olayla ilgili bilgi vardır.

İzmit'e sevkini istedi. Ayrıca bir gambot ile bir motorbotun gönderilmesini, şayet gambot yoksa Kırlangıç vapurunun kumandanlık emrine verilmesini talep etti. Bunun gerçekleşebilmesi için Büyük Britanya Bahriye Kumandanlığı'ndan muvafakat alınarak İzmit İngiliz Bahriye Kumandanlığı'na emir verdirilmesini de istedi.³⁸

1.5. Gelişmeler Karşısında Millî Kuvvetlerce Geyve'de Alınan Tertibat

İzmit'e Kuvâ-yı İnzibatiye birliklerinin yerleşmesi, Yarbey Mahmut Bey'in asilerce öldürülmesi ile 24. Fırka'nın büyük ölçüde dağılıp etkinliğini kaybetmesi ve Kuvâ-yı Milliye karşıtlarının gittikçe güçlenerek etki alanlarını Göynük-Mudurnu-Nallıhan-Çerkeş'e kadar yaymaları karşısında TBMM önceki tedbirlere ilâveten acil askerî tedbir almaya yöneldi.³⁹ Bu çerçevede Ankara Hükûmeti Genelkurmay Başkanı İsmet Paşa, o sırada Biga'da bulunan Çerkez Ethem Bey'i telgraf başına çağırarak, Mustafa Kemal Paşa ile Reşit Bey'in (Çerkez Ethem'in kardeşi) yanında bulduklarını belirttiikten sonra, Kuvâ-yı Milliye'nin Adapazarı yöresinde verdiği kayıpları bildirdi. Ardından durumu tehlikede bulunan Geyve Boğazı'nın savunulmasında Ali Fuat (Cebesoy) Paşa'ya yardım etmek üzere en kısa yoldan süvari birlikleriyle Geyve'ye gitmesini kendisinden rica etti. Ethem Bey de buna ertesi gün Geyve'ye hareket edeceği cevabını verdi.⁴⁰ Bilahare yola çıkan Ethem Bey, önce Manyas'a uğradı. Burada Anzavur'a destek verenleri cezalandırdı. Bu sırada 27 Nisan 1920'de Geyve Boğazı'nda muhtemel bir saldırıya karşı savunma tertibatı almakla uğraşan Ali Fuat Paşa da Ethem Bey'den bütün kuvvetlerini Susurluk'ta toplayarak Lefke'ye (Osmaneli) hareket etmesini istedi.⁴¹

Ali Fuat Paşa bu arada Fevzi (Çakmak) Paşa'nın Geyve'de aldıracağı tertibata ilâveten 123. Alay'ın kalan 3. Tabur'unu iki sahra topu ile pekiştirerek Geyve Boğazı'na yerleştirdi. Diğer taraftan Ali Fuat Paşa dağılan 24. Fırka'yı tekrar derleyip toparlamaya da çalışmaktaydı. Bunlara ilâveten 30 Nisan günü Albay Refet Bey'den, daha önce İzmir Cephesi'nden istenmiş olan efelerin gönderilme işinin çabuklaştırılmasını istedi.⁴² Bu alınmakta olan savunma tedbirleri ve tahkimat işinde kendisine Kurmay Başkanı Saffet (Arıkan) Bey ile Fuat (Carım-BMM Adapazarı Mebusu) Bey yardım etmekteydi.⁴³

1.6. Anzavur Ahmet'in Geyve'ye Taarruzu

Geyve Boğazı'nda millî kuvvetler bu gibi hazırlıklarla uğraşırken, Biga'dan İstanbul'a gitmiş olan Anzavur Ahmet, 26 Nisan 1920'de Damat Ferit Paşa ile görüşmüş,⁴⁴ ardından almış olduğu yeni bir talimatla Adapazarı'na gitmek üzere İstanbul'dan ayrılmıştı. Ayrıca Anzavur İstanbul'da 55 bin lira para da temin etmişti.⁴⁵ Bu şekilde Anzavur, Kuvâ-yı

³⁸ ATASE Arşivi. Kls. 449, Dos. 1, Fih. 6.

³⁹ Sofuoğlu, *Kocaeli ve Sakarya'da*, s. 177-179.

⁴⁰ *Çerkez Ethem'in Hatıraları*, İstanbul: Dünya Yay., 1962, s. 34-46.

⁴¹ *Çerkez Ethem'in Hatıraları*, s. 36-39; Selçuk, *Yüzbaşı Selahattin'in Romanı*, C. II, s. 214.

⁴² Çünkü henüz başsız bulunan ve çapulculukla uğraşan asilere karşı bastırma hareketinin bir an önce yapılması gerektiği kanaatindeydi. Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, S. 74, vesika 1599. Sapanca'nın geri alınmasına yönelik hazırlık bkz. *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, 25/74 (1976), Vesika: 1601.

⁴³ Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, s. 366-367.

⁴⁴ Fahri Belen, *Askerî, Siyasal ve Sosyal Yönleriyle Türk Kurtuluş Savaşı*, Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1973, s. 195.

⁴⁵ Belen, *Türk Kurtuluş Savaşı*, s. 196; Esengin, *Millî Mücadele'de İç Ayaklanmalar*, s. 108-109.

İnzibatiye kuvvetlerinin İzmit'e çıkmasından sonra İzmit'e geldi. Anzavur, burada ilk olarak doğruca Kuvâ-yı İnzibatiye Kumandanı Süleyman Şefik Paşa'nın yanına gitti. Kendisine daha önce paşalık rütbesi verilmiş olduğundan Anzavur, direkt Damat Ferit Paşa'dan talimatla hareket ettiğinden olacak, Şefik Paşa ile adeta emrinde olan birisi gibi konuşuyordu. Nitekim ona, "Kuvâ-yı İnzibatiye'ye istediği anda komuta etme hakkı olduğunu ve İstanbul Hükûmeti Erkân-ı Harbiyesi'nin kendisini bu yetki ile gönderdiğini, kendi emri ile hareket etmek zorunda olduğunu" söyledi. Bu tutum ise Süleyman Şefik Paşa ve komutanlarda tepki doğurdu. Hatta komutanlar İstanbul'daki hükûmete protesto telgrafı dahi çekti. Bu durumda Anzavur da İstanbul'a gönderdiği raporda, Süleyman Şefik Paşa'nın görev yapmak için hazırlıkta bile bulunmadığını belirterek, paşayı şiddetli bir şekilde eleştirdi. Bilahare Anzavur, Süleyman Şefik Paşa'nın gizli tahsisatından 15 bin lira ile 2 bin tüfek ve 600 sandık cephane aldıktan sonra kendi adamlarıyla birlikte 8 Mayıs 1920'de trenle İzmit'ten Adapazarı'na hareket etti.⁴⁶

Bu sırada İstanbul Hükûmeti Dâhiliye Nezareti, Harbiye Nezareti'nden Kuvâ-yı İnzibatiye kuvvetlerinin harekete geçmesini istemekteydi.⁴⁷ Bu arada Anzavur'un yanı sıra İzmit Mutasarrıfı İbrahim Hakkı Bey de Kuvâ-yı İnzibatiye birliklerini kendi emri altına almayı talep etti. Bu durumda Süleyman Şefik Paşa da İstanbul'dan, Mutasarrıf İbrahim Hakkı Bey'in görevden alınmasını talep etti. Ancak bu gerçekleşmedi.⁴⁸ Anzavur'un bu davranışları karşısında, henüz Anzavur Kuvâ-yı Milliye üzerine taarruza başlamadan Süleyman Şefik Paşa görevini terk ederek İzmit'ten ayrıldı. Onun ayrılışından sonra Kuvâ-yı İnzibatiye Kurmay Heyeti Yavuz zırhlısından çıkarıldı.⁴⁹

Önceden karargâh kurma konusunda İngilizlere müracaat edilmiş, bu müracaatta İzmit'in karargâh olarak en müsait yer olduğu kabul edilerek, karargâh-tevkifhane ve Divan-ı Harb'in şehirde kurulması muvafık görülmüştü.⁵⁰ Şimdi yine İzmit İngiliz İşgal Kumandanı'nın talimatına uygun olarak karargâh İzmit'in doğusunda çadırılı ordugâha çekilmekteydi.⁵¹

İzmit'te bu gelişmeler vuku bulurken Adapazarı'na gelmiş olan Ahmet Anzavur da burada kuvvet toplamaya başlamıştı. Nitekim kısa zamanda 500 kişilik bir kuvvet oluşturarak Adapazarı'nda kontrolü ele geçirdi.⁵²

Bu durum karşısında millî kuvvetlerce Geyve Boğazı'nın kuzey ağzı olan Doğançay-İkramiye hattı tahkim edildi. Sapanca ve İzmit'ten Geyve Boğazı batısına gelen yollar kapatıldı. Saffet Bey komutasında bir kuvvet İzmit Değirmendere'nin batısında mevzilendirildi. Ali Fuat Paşa ise kolordu süvari bölüğü ile Doğançay bölgesini tuttu.⁵³

⁴⁶ ATASE Arşivi. Kls. 449, Dos. 1, Fih. 2; *Türk İstiklâl Harbi*, C. VI, s. 123; Belen, *Türk Kurtuluş Savaşı*, s. 201.

⁴⁷ ATASE Arşivi. Kls. 957, Dos. 1, Fih. 7.

⁴⁸ Tarık Mümtaz Göztepe, *Vahdettin Mütareke Gayyasında*, İstanbul: Sebil Yayınevi, 1969, s. 275-276.

⁴⁹ ATASE Arşivi. Kls. 486, Dos. 2, Fih. 4. Süleyman Şefik Paşa'nın görevden alınışı ile ilgili belge: BOA.BEO, Umumi No: 347534.

⁵⁰ ATASE Arşivi. Kls. 449, Dos. 1, Fih. 3.

⁵¹ ATASE Arşivi. Kls. 449, Dos. 1, Fih. 13.

⁵² *Nutuk*, C. II, s. 447; *Türk İstiklâl Harbi*, C. II, K. 2, s. 83.

⁵³ Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, s. 382-383.

Yine yapılan görüşmeler neticesinde 3 Mayıs'ta Sapanca ile İzmit arasında ekseriyeti teşkil eden Laz ve Gürcüler reisleri ile birlikte elde edildi. Bunlar da, Çerkez ve Abazalarla Damat Ferit Paşa teşkilatını Sapanca'dan ileriye sokmamak üzere Sapanca'nın doğusundaki tepeyi (Hacımercan) tuttu.⁵⁴

Diğer taraftan 25 Nisan 1920'de, iki makineli tüfek ve bir havan topu ile pekiştirdiği kuvvetiyle Çolak İbrahim Bey de Ankara'ya karşı ayaklanan Taraklı üzerine yürüdü. Bu durumda Çolak İbrahim Bey kuvvetlerine karşı koyamayan isyancılar Taraklı'dan çekilmek zorunda kaldı. Ancak bunlar topladıkları 300 kadar kuvvetle iki gün sonra Taraklı'yı tekrar sardı. Bu duruma 24 kişi ile direnen Çolak İbrahim Bey 42 kişi kayıp verdirerek isyancıları geri çekilmek zorunda bıraktı. Bu gelişmenin ardından Çolak İbrahim Bey Taraklı hadisesinin genişlemesini önlemek gayesiyle 28 Nisan'da nahiye müdürünü azlederek yerine vekâleten Hafız Fuad Efendi'yi tayin etti.⁵⁵ Ayrıca isyancılarla yapılan şiddetli çarpışmalardan sonra Eşref Bey Millî Müfrezesi tarafından Göynük de elde edildi.⁵⁶ Daha sonra Çolak İbrahim Bey de Göynük'e girdi ve burada kuvvetlerini pekiştirdi. Ardından yürüyüşüne devam ederek 6 Mayıs sabahı Mudurnu'ya vardı. Bu şekilde yöre kontrol altına alındıktan sonra Çolak İbrahim Bey buralarda tahkimat yaparak duruma tamamen hâkim oldu.⁵⁷

Öte yandan "Kuvâ-yı Muhammediye Umum Kumandanı" unvanı ve sıfatıyla Adapazarı'nda topladığı kuvvetlerin başına geçen Anzavur, Geyve Boğazı'na hücum etmeden önce kendi kuvvetinin yan ve gerisini sağlama almak gayesiyle Kandıra üzerine yürüdü. Burada Anzavur kuvvetleri ile Dayı Mesut'un kumanda ettiği millî kuvvetler arasında dört saat süren şiddetli bir çarpışma vuku buldu. Neticede daha üstün durumda olan Anzavur kuvvetleri karşısında Dayı Mesut müfrezesi geri çekilmek zorunda kaldı. Bu durumda Anzavur 13 Mayıs 1920'de Kandıra'yı ele geçirdi.⁵⁸

Bu gelişmenin ardından Adapazarı'na dönen Anzavur, Geyve Boğazı'na hücum etmek üzere 14 Mayıs'ta harekete geçti ve bin kişiyi bulan kuvvetiyle 15 Mayıs'ta Geyve Boğazı'na şiddetli bir taarruzda bulundu. Arka arkaya yaptığı hücumlarla Geyve Boğazı'nın Adapazarı yönünde girişinde bulunan Doğançay'ı almaya muvaffak oldu.⁵⁹

Bu arada Anzavur'un taarruza geçtiği gün yani 15 Mayıs'ta İzmit ve Havalisi Kumandanı Vekili Binbaşı Hüsnü Bey İstanbul Hükûmeti Harbiye Nezareti'nden, "Geyve Boğazı'na karşı harekât-ı taarruzîye geçmek için asker ve cephanenin Arifiye'ye sevki ve gerekirse karargâhın Adapazarı'na taşınması için İngiltere nezdinde girişimde bulunularak hususi bir trenin verilmesini" istedi.⁶⁰

⁵⁴ ATASE Arşivi. Kls. 398, Dos. 15, Fih. 5.

⁵⁵ Rifat Yüce, *Kocaeli Tarih ve Rehberi*, İzmit: Türkyolu Matbaası, 1945, s. 99.

⁵⁶ ATASE Arşivi. Kls. 398, Dos. 15, Fih. 5.

⁵⁷ Yüce, *Kocaeli Tarih ve Rehberi*, s. 99-100; *Türk İstiklâl Harbi*, C. VI, s. 96-105.

⁵⁸ *Türk İstiklâl Harbi*, C. VI, s. 125.

⁵⁹ *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, 24/72 (1975), Vesika: 1560. Bu arada Anzavur genel harekâta başlayacağını belirterek 3 bin kişinin iiaşesi için İstanbul'dan para isteğinde bulundu. Bkz. *Türk İstiklâl Harbi*, C. VI, s. 125.

⁶⁰ ATASE Arşivi. Kls. 449, Dos. 1, Fih. 11.

Diğer taraftan Doğançay'ı almış olan Anzavur, Doğançay demir yolu köprüsünden faydalanarak Sakarya Nehri'nin batısına geçmeyi denedi. Ancak buna muvaffak olamayarak çok sayıda kayıpla geri çekildi. Daha sonra Doğançay istasyonuna doğru ilerlemeye çalıştıysa da burada da millî kuvvetlerce durduruldu. Burada çarpışmalar akşama kadar sürdü. Akşama doğru ise millî kuvvetler Binbaşı Saffet Bey'in desteğinde karşı taarruza geçti. Bu taarruz karşısında tutunamayan Anzavur kuvvetleri dağılarak geri çekildi. Ertesi günü ise Anzavur Sapanca'ya gelerek orada bulunan Kuva'yı İnzibatiye'ye mensup piyade alayı ve topçu kuvveti ile birlikte bir gün önce dağılmış olan kendi kuvvetlerinden toplayabildiği kadarıyla oluşturduğu yeni bir kuvvetle bu sefer Sakarya Nehri'nin batısındaki mevzilere taarruz etti. Ancak yine olumlu bir sonuç elde edemedi.⁶¹ Bunun üzerine Anzavur, 17 Mayıs günü, bu kez daha önce elde etmiş olduğu İkramiye köyü (Sapanca) üzerinden, 300 kadar süvari kuvveti ile köylülerinin de yardımı sayesinde Geyve istasyonuna (şimdiki Ali Fuat Paşa İstasyonu) taarruz etti. Millî kuvvetlerin hiç beklemedikleri yerden Anzavur'un baskın şeklinde gerçekleştirdiği bu taarruzla Geyve Boğazı büyük bir tehlike atlattı. Bu taarruz karşısında bizzat Ali Fuat Paşa ve yaveri İdris (Cura) Bey bu kesimde savunma mevzisinde bulunan 30 kişilik istihkâm müfrezesinin başına geçerek Anzavur kuvvetlerine karşı iki saat kadar süren şiddetli savunma muharebesi yaptı. Bu çarpışmalara millî kuvvetler süvari bölüğü, Demirci Mehmet Efe'nin atlı zeybekleri ile Dayı Mesut'un müfrezesi de yetişerek iştirak etti. Bu durumda burada da Anzavur kuvvetleri büyük bir kayıp vererek geri çekilmek zorunda kaldı. Bunun üzerine millî kuvvetler topçu ve makineli tüfeklerin desteğiyle karşı taarruza geçti. Bu durumda şiddetle süren çarpışmalar sırasında Anzavur yıkılan atının altında kalarak ayağından yaralandı. Neticede Anzavur, yine büyük bir zayıf vererek Adapazarı'na çekilmek zorunda kaldı.⁶²

Bu sırada İsmet (İnönü) Bey ve Ali Fuat Paşa'nın talebi üzerine yola çıkmış bulunan Çerkez Ethem, 600 süvari, 700 piyade ve dört toptan oluşan birliğiyle 16 Mayıs akşamı Bursa'ya gelmiş, iki gün burada kaldıktan sonra 18 Mayıs akşamı Bursa'dan ayrılarak Lefke'ye (Osmaneli) ulaşmıştı.⁶³

Anzavur, Geyve Boğazı'na düzenlediği taarruzun ilk günlerinde elde ettiği başarıdan sonra İstanbul'a bir telgraf çekmişti. Bunun üzerine Sadrazam Damat Ferit Paşa ile Erkân-ı Harbiye Reisi Kiraz Hamdi Paşa hem Kuvâ-yı İnzibatiye'yi teftiş etmek hem de kazandıkları zaferi yerinde görmek gayesiyle 20 Mayıs'ta İzmit'e geldi. Ancak bunlar, geldiği gün durumun Anzavur'un raporda belirttiğinin tam aksi olduğunu görünce hayal kırıklığına uğradı. Zaten İzmit halkı da kendileri için yapılan karşılama törenine pek rağbet göstermemişti. Bu durumda Damat Ferit Paşa ve Kiraz Hamdi Paşa geri dönmek zorunda kaldı.⁶⁴

⁶¹ Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, 24/72 (1975), Vesika: 1561.

⁶² ATASE Arşivi. Kls. 449, Dos. 1, Fih. 24; Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, s. 383-387; Yüce, *Kocaeli Tarihi ve Rehberi*, s. 101. 19 Mayıs 1920 günü Anzavur taarruzunun Millî Kuvvetlerce püskürtüldüğü ile ilgili bkz. ATASE Arşivi. Kls. 449, Dos. 1, Fih. 22.

⁶³ TTK Arşivi, Bekir Sami Dosyası, D. VII, 15.5.336 Bursa mahreçli telgraf. Selçuk, *Yüzbaşı Selahattin'in Romanı*, C. II, s. 218.

⁶⁴ Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, s. 389. Halkın törene katılmadığı ile ilgili bilgi için bkz. *İleri, İkdam*, 21 Mayıs 1920 ve *Alemdar*, 22 Mayıs 1920 tarihli nüshaları.

Anzavur kuvvetlerinin yenilgiye uğramasından sonra Akyazı'dan Göynük üzerine gönderilen Anzavur yanlısı diğer birlikler de 21 Mayıs'ta burada millî kuvvetler karşısında yenilgiye uğrayarak geri döndü. Bu durumda Akyazı Müderrisi Muhammed Nazım o sırada henüz Adapazarı'nda bulunan Anzavur'a ne yapmaları gerektiğini sordu. Ancak herhangi bir cevap alamadı.⁶⁵

Anzavur bu gelişmelerin akabinde 22 Mayıs'ta çektiği bir telgrafla, yaptığı faaliyetleri ve çarpışmaları Sadrazam Damat Ferit Paşa'ya anlattıktan sonra "Aydın 21. gün yapılan muharebelerde hayvanın yıkılıp altında kalan ayağı ezilmiş olduğundan tedavi ettirilmek üzere yüksek izninizle Dersaadet'e (İstanbul) hareket eylediğim maruzdur." diyerek⁶⁶ Adapazarı'ndan ayrıldı ve İstanbul'a gitti.⁶⁷

Bu gelişmeler üzerine İzmit Mutasarrıflığı (Mutasarrıf Vekili İbrahim Hakkı) sıkıyönetim ilan etti. Süleyman Şefik Paşa'nın istifasından sonra Kuvâ-yı İnzibatiye Kumandanlığı'na getirilmiş olan Suphi Paşa da İstanbul'dan "Divan-ı Harb-i Örfi" üyelerinin acilen tayinlerini ve İzmit'e gönderilmelerini istedi.⁶⁸

1.7. Millî Kuvvetlerin Karşı Taarruzu ve Bölgedeki Muhalif Hareketin Bastırılması

Güney Marmara Bölgesinde olayların bu şekilde geliştiği günlerde BMM ve onun hükûmeti sevk ve idareyi tam olarak ele alarak Anadolu'daki hâkimiyetini gittikçe kuvvetlendirmekteydi. Bu çerçevede Anadolu'da yönetici kadroya yapılan tayinlerin yanında 16 Mayıs'ta Kuvâ-yı Milliye, Ankara Hükûmeti'nin Millî Müdafaa Teşkilâtı'na bağlandı. Bütçesinin de buna göre tanzim olunması hakkında İcra Vekilleri Heyeti kararı çıkarıldı.⁶⁹ Aynı zamanda Anadolu'daki silahlı muhalif hareketler yani BMM'ye karşı ayaklanmalar da tek tek bastırılmaya başlandı. Bu cümleden olarak Anzavur'un Geyve Boğazı'na son saldırısı da bertaraf edilmişti. Şimdi sıra bölgeyi asi unsurlardan tamamen temizlemeye gelmişti. Zaten bunun için sağlanmaya çalışılan millî kuvvetler de Geyve'ye ulaşmaya başlamışlar, hatta artık tamamı Geyve'ye ulaşmış bulunuyordu.

Bu çerçevede Ali Fuat Paşa geride kalan Anzavur kuvvetlerine karşı yapılacak taarruz planını da hazırladı. Bu planın uygulanmasını 23 Mayıs'ta Ankara'da Genel Kurmay Başkanlığı'na ve Refet Bey'e bildirdi. Genel Kurmay da planı tasvip etti.⁷⁰ Ardından Ali Fuat Paşa 22 Mayıs'ta plan doğrultusunda kolordu emrini yayımladı. Bu emir şöyleydi:

1. "Allah'ın yardımına dayanarak yarınki 23 Mayıs 1920 gününden itibaren asilerin temizlenmesine başlanacaktır.
2. Bugün işgal etmekte bulunduğumuz Geyve Boğazı'nın iki tarafındaki araziden Sakarya (Nehri) doğusunda Değirmendere-Hamidiye (Çınardibi)-Kumbaşı ve Sakarya (Nehri) batısında İlmiye-İkramiye-Bıçkı hattının ve Geyve kuzey doğusundaki Saraçlıüstü-Celâller-Taraklı ve Bolu'nun kuzeyindeki bütün bölge

⁶⁵ TİTE Arşivi. Kls. 114, Vesika: 53608.

⁶⁶ Telgrafların tam metni için bkz. *Türk İstiklâl Harbi*, C. VI, s. 127-128.

⁶⁷ 23/24 Mayıs 1920'de hareket etmiştir. ATASE Arşivi. Kls. 957, Dos. 1, Fih. 9.

⁶⁸ ATASE Arşivi. Kls. 430, Dos. 1, Fih. 32.

⁶⁹ *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, 14/54 (1965), Vesika: 1235

⁷⁰ Çebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, s. 390-391.

muhalefet ve ayaklanma bölgesi kabul edilmeli, temizlik yapılmalıdır. Çataltepe civarında Boztepe Lazlarından hiç olmazsa bir kısmının asilerle birlikte hareket ettikleri de anlaşılmıştır.

3. Genel harekâtı, Çerkez Ethem kumandasındaki tedip kuvvetleri yapacaktır. 24. Tümen emrindeki nizamiye ve millî kuvvetler müfrezeleri de bu harekâtı yan ve gerileri tutmak sûretiyle örtecekler ve emniyetini sağlayacaklardır.
4. Genel harekâtın ilk hedefi Adapazarı-Sapanca ve Kasaba mıntıklarını ve ondan sonra gecikmeksizin Hendek ve havalisini işgal etmek ve Mudurnu grubunun Bolu Dağı'ndan Düzce üzerine harekâtı esnasında Hendek'ten aynı suretle Düzce'ye ilerleyerek en mühim isyan mıntığı bu suretle iki taraftan tazyik ve tedip olunmalıdır.
5. Bunun için;
  - a. Çerkez Ethem tedip kuvveti yarınki 23 Mayıs 1920 günü Sakarya Nehrinin her iki tarafından Adapazarı'na ilerleyecek ve Adapazarı ile Sakarya Nehri ve Yavaş Çayı kanalı ve köprüleri işgal edecektir. Çerkez Ethem'in Sakarya Nehri doğusundan ilerleyecek olan koluna Eskişehir'in Albayrak müfrezesiyle Konya'nın Arnavut müfrezesi de katılacaktır. Bu iki müfreze bu gecedan itibaren Yeniköy'de Kışla Çayı'nda toplanacak ve müfrezelerin kumandanları yarınki 23 Mayıs 1920 sabahleyin saat beş buçuktan itibaren Doğançay'da Sakarya Nehrinin doğusundan ilerleyerek Çerkez Ethem müfrezesinin kumandasından emir alacaklardır.
  - b. Rauf Bey kumandasında Şark Millî Müfrezeleri Değirmendere ve kuzeybatısındaki işgal etmekte oldukları sırtları yine elde bulundurarak, Çınardibi-Hamidiye tarafındaki müfrezelerini Sakarya Nehrinin doğusundan ilerleyecek olan kolun doğu yanını örtecek ve emniyetini sağlayacak sûrette Değirmendere'nin kuzeybatısındaki köylere doğru sürecektir.
  - c. Yüzbaşı Mesut Bey (Dayı Mesut) komutasındaki Demir, Ömer ve Süleyman Kaptan çeteleri ve Bilecik Kuvâ-yı Milliyesi ile birlikte yarınki 23 Mayıs 1920 günü şafakla beraber İkramiye-Bıçkı üzerinden Sapanca'nın batısına ilerleyerek Sapanca'yı göl ile dağlar arasında batıya doğru tıkayacaktır. Bu kol yine yarın Geyve Boğazı tarafından gönderilecek bir piyade taburu ile takviye edilecek ve şayet yapılacak keşif ateşi neticesinde topa ihtiyacı hâsıl olursa ayrıca bir de kudretli dağ topu gönderilecektir.
  - d. 24. Tümen birliklerinden halen 143. Piyade Alayı emrinde bulunan üç tabur ile sahra bataryası (iki top) ve kudretli dağ topu yarınki 23 Mayıs 1920 günü Arifiye ve Sapanca istikametlerinde ilerleyecek surette beş buçuktan itibaren şimdiki mevzilerinde ve bu mevzilerin gerisinde hazır bulunacaklardır. Sağ yanda halen 70. Alay kumandanı emrinde bulunan 70. Alay'ın 3. Taburu ile Kuvâ-yı Milliyesi yarın için bulunduğu mahalde kalarak ihtiyacı temin edecektir. Şimdiki istihkâm bölüğü 143. Alay'dan 2. Tabur ve buradaki cebel topu Geyve istasyonunda kalarak 143. Alay'ın 2. Taburu bir müfrezesiyle istihkâm bölüğünün bulunduğu tepeyi işgal edecek ve

Saraçlı'da istihkâm bölüğünden bir müfreze yayla üstünde geçit yerlerinde kalacaklardır.

6. Karamürsel havalisindeki İznik Kuvâ-yı Milliyesi Bahçecik havalisine ilerleyerek İzmit Körfezi ile Büyükderbent arasındaki sahayı işgal etmek ve Sapanca civarındaki müfrezelerimizle irtibat kurmak emrini almıştır.
7. 24. Tümen Çerkez Ethem kuvve-i tedibiyesinin iki günlük ekmek ve arpasını bu günden vererek ve bütün birlikleriyle Kuvâ-yı Milliye üzerinde iki günlük yiyecek bulunduracak ve en azından üç günlük iaşelerini de şimdiden hazır bulundurarak istendiği anda birliklere verecektir. Yollardaki cephanenin takip ve getirilmesi son derece mühimdir. Tümen bu konuda beni daima haberdar edecektir.
8. Bütün müfrezelerde kolordu flaması gibi üstü yeşil, altı kırmızı bayrak bulundurulacaktır. Yanlışığa meydan vermemek için asilerin dahi kullanabileceği Osmanlı bayrağı bulundurulmayacaktır.
9. Ben yarınki 23 Mayıs 1920 gününden itibaren maiyetimdeki süvari bölüğü ile birlikte Yörük köyünde bulunacağım.”⁷¹

Burada görüldüğü gibi bu harekât planına göre İzmit'e karşı savunmada kalınarak, Düzce ve Hendek mintikaları her iki kanattan yani doğudan ve batıdan sıkıştırılacaktı. Bu durumda asilerin Adapazarı-Akçaşehir (Akçakoca)-Bolu istikametlerinde kaçma ihtimalleri bulunmaktaydı. Bu sebeple daha sonra buraların da kapatılması için tedbirler alındı.⁷²

Bütün hazırlıklarını tamamlamış olan millî kuvvetlerce, bu kolordu emri ertelenmeden derhal tatbika kondu. Nitekim bu emir gereğince Çerkez Ethem kuvvetleri Sapanca ve Adapazarı istikametinde taarruza geçti ve bu kuvvetler fazla bir direnişle karşılaşmadan Sapanca ve Adapazarı'nı ele geçirdi. Bu taarruz üzerine bölgede bulunan ve önemli miktarı Kuvâ-yı İnzibatiye'ye mensup olan muhalif kuvvetler dağıldı. Bu durumda Çerkez Ethem, Sapanca'yı kontrol altına alıp ardından Adapazarı'na geçti. Bu sırada Ethem Bey birlikleri arasında yer alan İbrahim Bey kuvvetleri, Geyve Boğazı'nın kuzeyini kapamak üzere ihtiyaten Sapanca'da bırakıldı.⁷³

Harekâtın ikinci günü 24 Mayıs'ta Ethem Bey birlikleri Adapazarı'nda istirahat ettirildi. Bu sırada Ethem Bey, esir aldığı subayların bir kısmını ellerine vesika vererek Ankara'ya gönderdi. Diğer bir kısmını ve asilerin elebaşlarını Seyyar Divan-ı Harb'e verdi. Bilahare Divan-ı Harp'te yargılanıp ölüme mahkûm edilenler asılarak idam edildi.⁷⁴ Ethem Bey ayrıca burada faaliyette bulunan zenginlerden yardım topladı.⁷⁵

⁷¹ Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, s. 391-393.

⁷² Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, s. 396; *Çerkez Ethem'in Hatıraları*, s. 44.

⁷³ Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, s. 397; *TBMM Zabıt Ceridesi*, C. III, s. 24.

⁷⁴ İdam edilenlerin isimleri için bkz. Nadi, *Birinci Büyük Millet Meclisi*, s. 70-71; Özel, *Kocaeli ve Sakarya İllerinde*, s. 80-82. Adapazarı millî kuvvetlerce ele geçirildiği sırada Çerkez Ethem kuvvetleri (Kuvâ-yı Seyyare) karısı ile birlikte kaçmaya çalışan bir İngiliz çifti yakaladılar. Ethem Bey bunları sorguladıktan sonra "İngilizlerin bir daha iç işlerimize karışmamalarını, gördüklerini (Millî Kuvvetlerin olumlu davranışları) arkadaşlarına ve büyüklerine anlatmalarını" söyleyerek serbest bıraktı ve İngiliz aile bir at arabasıyla İzmit'e gönderildi. *Çerkez Ethem'in Hatıraları*, s. 41.

⁷⁵ *Çerkez Ethem'in Hatıraları*, s. 12.

Adapazarı ve Sapanca'nın millî kuvvetler eline geçmesi ile asilerin İzmit'le Düzce arasındaki irtibatları kesildi. Bu durumda dayanıksız ve başsız kalan asiler dağılmaya başladı. Yaşanan gelişmelerden endişelenerek telaşa düşen Düzce'deki asi liderleri Ethem Bey'e telgraf çekerek, "Biz Ankara ile muhabereye giriştik. Anlaşmak üzereyiz. Sakın biz size haber vermeden daha ileriye kuvvet göndermeyiniz. Zira kuvvetlerinizin büyük tehlikeye girmesine sebebiyet vermiş olursunuz. Şu teklifimizin dışında bir yol tutmayacağınıza dair kat'î cevap ve teminatınızı makine başında bekliyoruz" şeklinde haber gönderdiler.⁷⁶ Gerçekten de Düzce'deki asi liderleri Ankara ile temas kurmuşlardı. Ancak bu hareketleri güven telkin etmiyordu. Zira daha önce kendilerine gönderilen nasihat heyetini dinlememişler ve onları tutuklamışlardı.⁷⁷ Şimdi de bu durumda akla, paniğe kapıldıklarından zaman kazanmaya çalışıyor olmaları ihtimali gelmekteydi. Nitekim bu görüşte olan Ali Fuat Paşa harekâtı bir an önce tamamlamak istemekteydi. Bu sebeple Ali Fuat Paşa 24 Mayıs günü Adapazarı'na geldikten sonra derhal Ethem Bey'le görüştü. Ankara'daki Genelkurmay'dan herhangi bir direktif almamakla beraber kendi inisiyatifile yapılacak harekât hakkında 25 Mayıs'ta gerekli talimatı verdi. Bunun akabinde de son gelişmeler doğrultusunda yeniden şekil verilen plan gereğince harekâta geçildi. Bu plana göre taarruz kolu 25/28 Mayıs gecesi harekâta geçecek aynı zamanda Akçaşehir (Akçakoca) de elde edilecekti. Bu doğrultuda harekete geçen millî kuvvetler 26 Mayıs sabahı kısa süren mukavemeti kırarak Hendek'e girdi. Bunun üzerine Düzce asi liderleri tekrar telgraf başında bu defa harekâtın Hendek'ten öteye geçmemesini isteyerek ileri sürdükleri bazı şartlar çerçevesinde teslim olacaklarını bildirdiler. Ancak Ali Fuat Paşa ve Ethem Bey harekâtı ertelemedi. Nitekim aynı gün Ethem Bey Düzce üzerine yürüdü ve aynı günün akşamı Düzce'yi ele geçirdi.⁷⁸ Zaten Ankara da asilerin zaman kazanmaya çalıştıklarını belirterek bir an önce Düzce'ye silahla girilmesini istemekteydi.⁷⁹

Ethem Bey, bu harekât sırasında Hendek ve Düzce'de isyana bilfiil katılan ve bilhassa hileyle Hendek'te Yarbay Mahmut Bey'i öldürmeye sebebiyet verenleri araştırarak yakalattı. Onları Seyyar Divan-ı Harb'e verdi. Bilahare yargılanıp ölüm cezasına çarptırılanlar asılarak idam edildi.⁸⁰ Bunlar arasında isyan harekâtını bilfiil yürüten ve

⁷⁶ Çerkez Ethem'in Hatıraları, s. 41-42.

⁷⁷ Türk İstiklâl Harbi, C. VI, s. 98.

⁷⁸ Cebesoy, Millî Mücadele Hatıraları, s. 402-406; Çerkez Ethem'in Hatıraları, s. 42-43.

⁷⁹ Türk İstiklâl Harbi, C. VI, s. 110-111.

⁸⁰ İdam edilenlerin isimleri için bkz. Türk İstiklâl Harbi, C. VI, s. 111; Nadi, Birinci Büyük Millet Meclisi, s. 70-71; Mehmet Arif, Millî Mücadele Hatıratı, Anadolu İnkılâbı, İstanbul: Yeni İstanbul Kültür Yay., 1969, s. 33; Selim Sarıbay, İstiklâl Savaşında Mudurnu-Bolu-Düzce, Aydın: Aydın Halkevi, 1943, s. 94-95. O zaman Ankara Hükûmeti Müdafaa-i Milliye Vekili Fevzi (Çakmak) Paşa'ya göre "Hendek nahiyesi usat rüesa ve kumandanlarından Belediye Reis-i sabıki Mustafa, Hendek Nahiyeye Müdürü Kâmil Bey ve usat kumandanlarından Koç Bey ile Düzce Jandarma Kumandanının halefi Rüştü, mezkûr kuvvetlerini bilfiil idare eden Erkân-ı Harbiye Binbaşı Hayri, Yüzbaşı Ali, Mülâzım-ı Evvel Şerafettin, Mülâzım-ı Evvel Hayrettin, Makineli Tüfek Zabiti Mahmut, Suphi, Tahrirat Kâtibi Hasan Lütfi, Cerrah İbrahim Ethem Efendilerin kanuna tevfiikan Düzce'de 27 Mayıs 336 (1920) tarihinde salben idam edildiklerini belirtiyor. TTK Arşivi, Bekir Sami Dosyası, D. VII, 29.5.336 (1920) şifre.

İstanbul'dan bu işi yürütmek için "Düzce ve Havalisi Kuvâ-yı Tedibiye Erkân-ı Harbiye Reisi" sıfatıyla dokuz subay ile birlikte gelmiş olan Kurmay Binbaşı Hayri Bey de vardı. Bunlar Akçaşehir (Akçakoca) üzerinden kaçırmaya çalışırken yakalanmışlardı.⁸¹

Bu sırada Ali Fuat Paşa, ilgililere gerekli direktifleri verdikten sonra Adapazarı'nda kalmış ve harekâtı buradan idare etmişti. Harekâtın tamamlanmasından sonra ise Ali Fuat Paşa, 1 Haziran'da Sapanca'ya geçerek burasını İzmit'e karşı tekrar takviye etti. Ertesi gün de yine Adapazarı'na döndü. Ardından 2 Haziran'da Sapanca'nın batısında ihtiyat kuvveti olarak bekletilen Yüzbaşı Mesut Bey (Dayı Mesut) millî müfrezesi İzmit'in on kilometre kuzeydoğusuna gönderildi. Böylece tekrar Kandıra ile irtibat tesis edilmiş oldu.⁸²

Bu şekilde dört günde tamamlanan harekâtle Düzce'de başlayarak Bolu-Hendek-Adapazarı ve hatta daha ilerilere yayılıp kırk gün süren ve İstanbul'ca yönlendirilen millî kuvvetlere karşı olan silahlı muhalif harekât bastırılarak ortadan kaldırıldı ve yörede denetim sağlandı.

1.8. Kuvâ-yı İnzibatiye'nin Millî Kuvvetlere Taarruzu ve Akıbeti

İzmit dışındaki yörelerin millî kuvvetlerin denetimine geçmesi ve bu arada ileri güvenlik gayesiyle Sapanca'ya gönderilmiş olan Kuvâ-yı İnzibatiye birliğinin millî kuvvetlerce dağıtılmış olması, Kuvâ-yı İnzibatiye komutan ve erlerinin morallerini iyice bozdu. Bu durum aynı zamanda kararsızlık içinde bulunan yöre halkının çoğunluğunun da Kuvâ-yı Milliye tarafına geçmeye başlamasına sebep oldu. Bu durumda halkın yeniden İstanbul yönetimine bağlılığını sağlamak düşünce ve gayesiyle Damat Ferit Paşa Hükûmeti Kuvâ-yı İnzibatiye'nin bir an önce harekete geçmesini istemekteydi.

Bu arada İzmit'te Vezirçiftliği civarında tel örgü dışında çadırılı ordugâh kurarak yerleşen Kuvâ-yı İnzibatiye'nin komuta kademesinde değişiklik olmuş, Süleyman Şefik Paşa'nın yerine 21 Mayıs'ta kolordu kumandanı yetkisiyle "İzmit ve Havalisi Kumandanlığı"na Süvari Miralvası Suphi Paşa tayin edilmişti.⁸³ Kuvâ-yı İnzibatiye tümeninin başına da Yarbay Senai Bey getirilmişti.⁸⁴

Bu arada 25. Kolordu Kumandanı Ahmet Hamdi Bey ise morali bozulan ve bir kısım kuvvetleri dağılan Kuvâ-yı İnzibatiye birliklerinin moralini yükseltmek ve aynı zamanda vurucu gücünü arttırma gayesiyle 24 Mayıs'ta kendi ifadesiyle, "İcabında Değirmendere ve Karamürsel sahillerinde gösterilen mahallere bombardıman edilmek ve ahali üzerinde de iyi tesir yaratmak ve manevi kuvvetlerini takviye etmek üzere..." İstanbul

⁸¹ Hayri Bey'in İstanbul'dan gönderildiği ve Düzce'de gönüllü kaydına başladığı hakkında bkz. ATASE Arşivi. Kls. 449, Dos. 1, Fih. 10/1. Şevket Süreyya Aydemir, Kurmay Binbaşı Hayri Bey'i Adapazarı'nda idam edilenler arasında göstermektedir. Ancak bu doğru değildir. Yukarıdaki dipnotta doğrusu belirtilmiştir. Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam*, C. II, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1975, s. 329-330. Ayrıca Yunus Nadi de Hayri Bey'in Düzce'de idam edildiğini belirtiyor. Nadi, *Birinci Büyük Millet Meclisi*, s. 71. Bu konuda ayrıca bkz. *Türk İstiklâl Harbi*, C. VI, s. 111.

⁸² Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, s. 407.

⁸³ BOA.BEO, Umumi No: 347534; Suphi Paşa 23/24 Mayıs'ta İzmit'e gelip görevine başlamıştır. ATASE Arşivi. Kls. 957, Dos. 1, Fih. 9.

⁸⁴ *Türk İstiklâl Harbi*, C. VI, s. 124.

Hükûmeti'nden bir gambot veya torpido ile iki tayyarenin acilen gönderilmesini istemişti⁸⁵ Yine bu sırada Suphi Paşa İstanbul Hükûmeti Harbiye Nezareti'ne Kuvâ-yı İnzibatiye birliklerinin durumunu özetleyen şifreli bir telgraf gönderdi. Telgrafta, aynı zamanda silah ve cephaneye ihtiyaç bulunduğu, çevredeki halkın da Kuvâ-yı Milliye tarafından kazanıldığı ve kendilerine yardımcı olmadıkları, onlardan asker toplamanın imkânsız olduğu, Kuvâ-yı Milliye birliklerine cepheden saldırılamayacağı da belirtiliyordu. Telgrafın son kısmında ise Kuvâ-yı Milliye'ye karşı başarılı olabilmek için "Bize kuvâ-yı kâfiye (yeterli kuvvet) sevk etmekle beraber bilvasıta irtibatla bulunmak şartıyla İzmit Yarımadası'ndan yahut Bandırma'dan te'dîbata başlanması zarurîdir. Bandırma cihetinden Bursa-Bilecik istikameti münasip mütalaa kılınmaktadır." şeklinde kanaat ve düşüncelerini belirtti.⁸⁶ Bu talepler karşısında Kuvâ-yı İnzibatiye birliklerinin takviyesi için silahsız 400 asker Bandırma vapuruyla İstanbul'dan İzmit'e gönderildi.⁸⁷

Kuvâ-yı İnzibatiye cephesinde bu gelişmeler olurken 3 Haziran'da İzmit Mutasarrıfı İbrahim Hakkı Bey, İstanbul Hükûmeti Dâhiliye Nezareti'nden, yörenin ve halkın desteğinin daha da kaybedilmemesi ve hiç olmazsa Adapazarı ve Sapanca havalisinin işgali için İnzibat kuvvetlerinin harekâta geçmelerini talep etti.⁸⁸ Zaten İstanbul Hükûmeti Dâhiliye Nezareti'nin de isteği bu yöneydi. Nihayet Kuvâ-yı İnzibatiye 5 Haziran'da taarruz etmek gayesiyle hazırlanmaya başladı. Yine bu arada İngilizlerin izniyle fakat yeterli miktardan fazla malzeme alınmamak ve top sevk etmemek kaydıyla, 600 kişilik bir Kuvâ-yı İnzibatiye Alayı daha Gülnihal vapuruyla İstanbul'dan İzmit'e sevk edildi.⁸⁹ Bir taraftan bu hazırlıklar sürerken diğer taraftan o günlerde Kuvâ-yı İnzibatiye subay ve erleri arasında firarlar olmaya başlamıştı. Nitekim 29/30 Mayıs gecesi Kuvâ-yı İnzibatiye 2. Alay subaylarından İzmirli İbrahim Ethem beraberinde dört subay ve 50-60 erle silah ve cephaneyi de yanlarına alarak firar etti.⁹⁰ Bunun yanında İstanbul'la İzmit arasındaki irtibatı kesmek için Hereke ile Yarımca arasındaki demir yolu köprüsü, bomba ile tahrip edildiği gibi telgraf ve telefon direkleri de kesilerek haberleşme hattı felç edildi.⁹¹

Bu durum üzerine Suphi Paşa, "Efradın paraya tamah ederek firarları vuku bulmakta ve bunlar meşum Dersaadet'te bir komitenin vücudu hiss olunmakta olduğundan bu bâbda tahkikat ve tedkikat-ı ciddiye..." yapılmasını ve bunun mutlaka açığa çıkarılmasını İstanbul'daki yetkililerden istedi.⁹²

⁸⁵ ATASE Arşivi, Kls. 957, Dos. 1, Fih. 11. Ahmet Hamdi Bey başka bir raporunda da "Bu iki tayyarenin on bin mevcutlu bir kuvvet kadar tesir edeceğini" ifade etmekteydi. ATASE Arşivi, Kls. 957, Dos. 1, Fih. 11/2.

⁸⁶ ATASE Arşivi, Kls. 449, Dos. 1, Fih. 33/2. Bu telgrafın tam metni için ayrıca bkz. *Türk İstiklâl Harbi*, C. VI, s. 129- 130.

⁸⁷ ATASE Arşivi, Kls. 957, Dos. 1, Fih. 17/2.

⁸⁸ ATASE Arşivi, Kls. 957, Dos. 1, Fih. 15.

⁸⁹ ATASE Arşivi, Kls. 957, Dos. 1, Fih. 17/3, Fih. 22.

⁹⁰ ATASE Arşivi, Kls. 486, Dos. 3, Fih. 6; TTK Arşivi, Bekir Sami Dosyası, D. VIII, 7.6.336 (1920) Bahçecik şifre.

⁹¹ ATASE Arşivi, Kls. 486, Dos. 3, Fih. 7 ile Kls. 957, Dos. 1, Fih. 18/2.

⁹² ATASE Arşivi, Kls. 449, Dos. 1, Fih. 37. Ayrıca bkz. *Türk İstiklâl Harbi*, C. VI, s. 131. Hüsamettin Ertürk de Kuvâ-yı İnzibatiye birliklerine Kuvâ-yı Milliye yanlısı kişilerin yerleştirildiğini belirtmektedir, bkz.

Bu şekilde Kuvâ-yı İnzibatiye'de firarların çoğalması ve bunların çoğunlukla Kuvâ-yı Milliye'ye katılması ayrıca birlikler arasında intizamsızlık baş göstermesi 5 Haziran'da millî kuvvetlere karşı yapılması düşünülen taarruzu engelledi. Bu durumda İngilizler de tavır değiştirerek "Kuvâ-yı İnzibatiye efradı arasında baş göstermiş olan firarın kesreti hasebiyle Fî-mâ-ba'd mezkûr kuvvetlerin takviyesi için İzmit'e diğer hiçbir kuvvetin gönderilmesine müsaade olunmadığı" şeklinde son kararlarını bildirdi.⁹³ Bununla beraber Kuvâ-yı İnzibatiye nihayet mevcut durumuyla Kuvâ-yı Milliye'ye karşı 14 Haziran'da taarruza geçmeye karar verdi.

Kuvâ-yı İnzibatiye kuvvetlerinin harekete geçirilmesi ihtimali üzerine Sapanca'ya gelerek tertibat almış olan Ali Fuat Paşa, Kuvâ-yı İnzibatiye'nin Kuvâ-yı Milliye'ye karşı kullanılmasına fırsat tanımamak, aynı zamanda Kuvâ-yı İnzibatiye'den teçhizat da ele geçirmek istiyordu. Bu sebeple 11 Haziran'dan beri Kuvâ-yı İnzibatiye kuvvetleri üzerine taarruzda bulunmak için hazırlanmaktaydı. Kuvâ-yı Milliye tarafında bu hazırlıklar sürdürülürken Ali Fuat Paşa'ya Kuvâ-yı İnzibatiye'nin 14 Haziran'da harekâta geçeceği haberi de ulaştırılmıştı.⁹⁴ Bu durumda 12/13 Haziran günleri çıkış mevkiine gelmiş olan Kuvâ-yı Milliye birlikleri, Ali Fuat Paşa'nın emriyle Kuvâ-yı İnzibatiye birlikleri henüz harekete geçmemişken 14 Haziran sabahı erken saatlerde baskın tarzında her yönden taarruza geçti.⁹⁵ Taarruz kısa zamanda gelişti. Kuvâ-yı İnzibatiye birlikleri önemli bir direnme göstermeden geri çekilmeye başladı. Kuvâ-yı İnzibatiye kuvvetlerinin bir kısmı bu esnada Kuvâ-yı Milliye saflarına geçti. Yalnız Kuvâ-yı İnzibatiye topçusu Kumla Çiftliği civarına şiddetli ateş açtı. Buna Kuvâ-yı Milliye birlikleri de şiddetli bir karşı ateşle cevap vererek Kuvâ-yı İnzibatiye topçusunu susturdu ve nihayet bu topçu birliği de İzmit'e doğru çekilmek zorunda kaldı. Bu taarruzda Kuvâ-yı Milliye öğleye kadar Hacı İbrahim-Solaklar-Tepeköy-Akköy hattını ele geçirmişti. Bu taarruz esnasında Kuvâ-yı Milliye, kendisine ateş açmış olan İngiliz birliklerini de İzmit içerisine kadar sürdürdü.⁹⁶

Bu gelişme üzerine saat 17.00'de bir İngiliz subayı anlaşma yapmak isteğiyle o sırada Hasanpaşa mevkiinde bulunan Ali Fuat Paşa'nın yanına geldi. İngiliz subayı Ali Fuat Paşa'ya "Türkiye'nin dâhili işlerine karışmadıklarını" belirterek İngiliz kumandanlığı namına ateşin kesilmesini ve harekâtın durdurulmasını istedi. Ayrıca Kuvâ-yı İnzibatiye birliklerinin İstanbul'a gönderilmek üzere vapura bindirilmekte olduğunu da belirtti. Bunun üzerine Ali Fuat Paşa, İngiliz subaya, İngilizlerin Kuvâ-yı İnzibatiye'nin morallini arttırmak gayesiyle Kuvâ-yı Milliye'ye ateş açtıklarını, İngilizlerin İzmit'te kaldıkları sürece iç işlerine karışacaklarını, iç işlerine karışılmadığının böyle sözle değil fiilen gösterilmesini, İngiltere ile yeniden bir savaşa girmek niyetinde olmadıklarını belirtti. Ardından İngiliz subayından eğer başvurularında samimi iseler iç işlerine

Hüsamettin Ertürk, *Millî Mücadele'de Teşkilât-ı Mahsusa Faaliyetleri*, Askeri Tarih Stratejik Etüt Dairesi Başkanlığı Arşivi, ATASE Kitaplığı, A/1/218 D. 449/A, s. 266-271; Tansu, *İki Devrin Perde Arkası*, s. 381-383.

⁹³ ATASE Arşivi, Kls. 957, Dos. 1, Fih. 20, Fih. 22.

⁹⁴ *Türk İstiklâl Harbi*, C. VI, s. 133.

⁹⁵ Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, s. 410-411; *Türk İstiklâl Harbi*, C. VI, s. 133-134.

⁹⁶ ATASE Arşivi, Kls. 449, Dos. 1, Fih. 46 ile Kls. 957, Dos. 1, Fih. 24; *Türk İstiklâl Harbi*, C. VI, s. 133-134.

karışmayacaklarını göstermek için İzmit'i boşaltmaları ve kendilerini İstanbul kuvvetleriyle başa baş bırakmalarını istedi. İngiliz subayı da kabul edilebilir olarak belirttiği bu istekleri üst makamlara aksettireceğini söyleyerek geri döndü.⁹⁷

Bu gelişmelerden bir müddet sonra esasında İstanbul Boğazı'nın hinterlandı olan bu bölgenin millî kuvvetlerin eline geçmesini istemeyen İngilizler tayyareleri vasıtasıyla önce Kuvâ-yı Milliye üzerinde keşif uçuşu yaptı ve bu arada birkaç bomba da attı. Bu durumda Kuvâ-yı Milliye birlikleri 14/15 Haziran gecesi baskın şeklinde İzmit üzerine harekâta geçti. Ancak millî kuvvetler, İzmit'in kuzeyinde savunmada bulunan Ermeni çetelerinin İngilizlerce takviyesi ile yapılan savunma karşısında başarılı olamadı. 15 Haziran günü İngilizlerin İzmit'i boşaltacakları şayiası yayıldı ise de bunun aslı çıkmadı. Aynı gün millî kuvvetlerce yapılan yeni bir taarruz gelişme kaydetti ve birlikler İzmit girişine kadar ilerledi. Ancak İngilizlerin 16 ve 17 Haziran günleri karadan ve denizden donanma ile millî kuvvetler üzerine şiddetli topçu ateşi açmaları, harekâtın durmasına sebep oldu. Ali Fuat Paşa İngilizlerin topçu ateşine ilâveten tayyarelerle de gelişigüzel yöredeki köyleri bombalayıp tahrip etmelerini önlemek gayesiyle Kuvâ-yı Milliye birliklerini eski mevzilerine çekti. Zaten Ali Fuat Paşa'ya göre harekâttan beklenen sonuçlar da elde edilmişti.⁹⁸

Bu arada Kuvâ-yı Milliye'nin 17 Haziran günü İzmit üzerine yaptığı harekât sırasında Osmançık millî müfrezesi de Gebze'yi ele geçirerek burayı Ankara'ya bağladı.⁹⁹

Kuvâ-yı Milliye birliklerini eski mevzilerine çeken Ali Fuat Paşa, karargâhıyla 17 Haziran'da Sapanca'ya, 18 Haziran'da da Geyve'ye geldi. Buradan da 19 Haziran günü Lefke'ye (Osmaneli) çekildi. Aynı gün İngilizler İzmit Çuha Fabrikası'nı topa tutarak tahrip etti.¹⁰⁰ Bu arada yenilgiye uğrayan Kuvâ-yı İnzibatiye birlikleri İzmit'e çekilirken Sapanca ve Büyükderbent'te bulunan Rumlar ve Ermeniler de onlarla birlikte İzmit'e göç etti.¹⁰¹

İzmit'e yarı panik halinde çekilmiş olan Kuvâ-yı İnzibatiye birlikleri burada perişan bir halde bulunmaktaydı. Bu durumu Suphi Paşa 16 Haziran'da Harbiye Nezareti'ne sunduğu şifre telgrafta "Eşya depoda, hayvanat mevcut hangarda ise de parasızlık yüzünden müşkülât son dereceye geldi, İngilizler umum ahali gibi bizi de tehdit eylediği, hatt-ı hareketimiz hasebiyle bu yüzden hayvanatı icâratla tutulan seyis-i sivillere bile baktırılamıyor. Askerimizin bir kısmı tel örgülerde mevcuttur. Bu müşkülâtın ref'i için

⁹⁷ Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, 412-113; Kâzım Aras, *İstiklâl Savaşında Kocaeli Bölgesinde Harekât*, İstanbul: Askerî Matbaa, 1936, s. 13; Winston Churchill, *İstiklâl Savaşında*, İstanbul: Yeni İstanbul Kültür Yayınları, 1969, s. 26.

⁹⁸ Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, aynı yer; Aras, *Kocaeli Bölgesinde Harekât*, aynı yer.

⁹⁹ Aras, *Kocaeli Bölgesinde Harekât*, aynı yer.

¹⁰⁰ Ali Fuat (Cebesoy) Paşa, İngilizler bu fabrikayı terhis ettikleri kendi askerlerinin ellerinde kalan elbiselerini bize yine kendileri satabilmek için tahrip ettiler, çünkü uyguladıkları sıkı abluka yüzünden başka taraftan temin etmemize imkân yoktu ve başka da fabrika mevcut değildi, demektedir. Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, s. 412-414. Güralp de, fabrikayı yöneten Avusturyalı ailenin bu tahribat sırasında çıkarttıkları iki tezgâhı önce Ankara'ya sonra da Kayseri'ye götürerek orada işlettiklerini belirtiyor. Bkz. Şerif Güralp, *İstiklâl Savaşının İç Yüzü*, İstanbul: Dizerkonca Matbaası, 1958, s. 64.

¹⁰¹ *Türk İstiklâl Harbi*, C. VI, s. 126.

neye mütevakkıf ise îtâ ve emr inbası kemal-i süratle intizar ediyorum. Buradan İstanbul'a dünden itibaren tren hareket ettirilememektedir. Buradaki mevcudu aldirmek üzere bir vapurun süratle irsali ehemmiyetle müsterhamdır." şeklinde bildirdi ve gerekenin yapılmasını istedi.¹⁰²

Bunun üzerine İstanbul Hükûmeti'nce İngiliz askerî mümessillerinden izin alınarak Kuvâ-yı İnzibatiye birliklerinin İstanbul'a getirilmeleri için 18 Haziran'da İzmit'e Gülcemal vapuru gönderildi. Bu arada İngilizler zaten 15 Haziran'dan itibaren İngiliz subayının Ali Fuat Paşa'ya da ifade ettiği gibi silahlarını aldıkları Kuvâ-yı İnzibatiye askerlerini İzmit'te mevcut vapurlarla İstanbul'a göndermeye başlamışlardı. Bu durumda Gülcemal vapuru da silahlarından arındırılmış Kuvâ-yı İnzibatiye askerlerini alarak 20 Haziran'da İzmit'ten ayrıldı. Bilahare bunların Bostancı'dan karaya çıkmaları İngilizlerce engellendiğinden bu vapur ile yine Kuvâ-yı İnzibatiye eri taşıyan bir diğer vapur olan Gülnihal vapuru 21 Haziran'da Büyükçekmece'ye geldi.¹⁰³

Geri götürülen bu Kuvâ-yı İnzibatiye birlikleri Alibeyköy ve Silahtarağa arasında çadırlara yerleştirildi. Bu gelişmeye rağmen İstanbul Hükûmeti hâlâ Kuvâ-yı İnzibatiye için kuvvet toplamaya uğraşıyordu.¹⁰⁴ Ancak bu gayretler bir sonuç vermedi. İstanbul'a getirilen Kuvâ-yı İnzibatiye birliklerindeki subay ve erler yine firar etmeye başlamışlardı.¹⁰⁵ Nihayet İstanbul Hükûmeti Harbiye Nezareti kalan Kuvâ-yı İnzibatiye birliklerini 25 Haziran'da dağıttı. Yalnız merkez depo taburu, Üsküdar'da yeni kurulan tabur ile Hırka-ı Şerif'teki dağ takımının bırakılması kararlaştırıldı.¹⁰⁶ Bundan sonra 30 Haziran'da çıkarılan bir kararname ile de İzmit'te bulunan 25. Kolordu lağvedildi. Bu kararname ile aynı zamanda Kuvâ-yı İnzibatiye'nin tahsisatları da kesildi.¹⁰⁷

2. Anadolu'da Yunan İşgalinin Genişlemesi

Yunanlılar İzmir'in işgaliyle birlikte işgali İzmir ile sınırlı tutmayıp kendilerine ateş edildiği gerekçesiyle şehirde terör estirip katliam gerçekleştirdikleri gibi güvenlik bahanesiyle de daha içerilere doğru ilerleyerek bir kısım yeni bölgeleri de işgal etmişlerdi. Bu ortamda kendileri, teşkil edilen millî kuvvetlerce durdurulmaya çalışılmış, nihayet İtilaf devletlerinin, özellikle İngilizlerin girişimiyle Milne Hattı adı verilen bir hat teşkil edilerek Yunan işgali sınırlandırılmış ve bu hat boyunca durdurulmuştu.

Diğer taraftan 18 Ocak 1919'da başlayan Paris Barış Konferansı sürecinde, sırasıyla, Macaristan ile 4 Haziran 1920'de Trianon, Almanya ile 28 Haziran 1919'da Versailles, Avusturya ile 10 Eylül 1919'da Saint Germain, Bulgaristan ile 27 Kasım 1919'da Neuilly Barış Antlaşmaları imzalanmıştı. Buna mukabil Osmanlı Devleti ile henüz bir barış

¹⁰² ATASE Arşivi, Kls. 957, Dos. 1, Fih. 24/2.

¹⁰³ BOA.BEO, Umumi No: 347796; ATASE Arşivi, Kls. 957, Dos. 1, Fih. 25/1 ve Fih. 25/2.

¹⁰⁴ *Türk İstiklâl Harbi*, C. VI, s. 135-136; Hüsnü Himmetoğlu, *Kurtuluş Savaşında İstanbul ve Yardımları*, 2 cilt, İstanbul: Ülkü Matbaası, 1975, s. 8-9.

¹⁰⁵ BOA.BEO, Umumi No: 347796.

¹⁰⁶ *Türk İstiklâl Harbi*, C. VI, s. 137.

¹⁰⁷ BOA.BEO, Umumi No: 347999; ATASE Arşivi, Kls. 449, Dos. 1, Fih. 47.

anlaşması imzalanamamıştı. Tabii ki konferans sürecinde Osmanlı Devleti ile ilgili barış antlaşması çalışmaları yapılmış ancak kendi aralarında bir mutabakat sağlanıp bir sonuca varılamamış ve mesele sonraya bırakılmıştı. Ancak Osmanlı Devleti'ne sunulup imzalatılacak barış antlaşması için çalışmalar sürmekte ve girişimler yapılmaktaydı. Bu çerçevede İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya delegelerinin katılımıyla ilki 12 Şubat-10 Mart 1920 tarihleri, ikincisi 11 Mart-10 Nisan 1920 tarihleri arasında toplanan Londra Konferansı'nda Osmanlı Devleti'ne sunulacak barış antlaşması ile ilgili bir görüşmeler gerçekleşmişti. Bilahare burada hazırlanan barış antlaşması şartlarına son şeklini vermek üzere Londra Konferansı'nın devamı olarak 19-26 Nisan 1920 tarihleri arasında İtalya'nın San Remo şehrinde bir konferans toplanmıştı.¹⁰⁸ Bu konferansta Türkiye meselesi özellikle ele alınıp görüşülerek, Türkiye ile yapılacak barış antlaşmasının Londra'da kararlaştırılan esaslarına son şekli verilmişti. Bu antlaşma hükümleri 433 maddede toplanmıştı ve çok ağır şartları ihtiva etmekteydi.¹⁰⁹

San Remo Konferansı daha devam ederken İtilaf devletleri Damat Ferit Paşa Hükûmeti'ne verdikleri nota ile 22 Nisan 1920'de Osmanlı Devleti temsilcilerini 10 Mayıs'ta Paris'te hazır bulunmak üzere San Remo'dan sonra Paris'te toplanacak barış konferansına davet etmişlerdi. Bunun üzerine padişah da 23 Nisan'da eski sadrazamlardan Ahmet Tevfik Paşa'yı bu işle görevlendirmişti.¹¹⁰

Bu gelişmeler vuku bulurken Ankara'da BMM açılmıştı. BMM reisi sıfatıyla Mustafa Kemal Paşa 30 Nisan 1920'de Avrupa devletlerinin dışişleri bakanlarına bir mektup göndererek Türk millî iradesini artık sadece BMM'nin temsil ettiğini bildirmişti.¹¹¹

Bu arada Paris'e gelmiş bulunan Ahmet Tevfik Paşa başkanlığındaki Osmanlı heyetine San Remo'da kararlaştırılan barış antlaşması şartları 11 Mayıs 1920 günü bildirilmiş ve bir ay zarfında yazılı cevap verilmesi istenmişti.¹¹² Ancak Ahmet Tevfik Paşa antlaşma metnini okuduktan sonra antlaşma hükümlerinin hafifletilmesi ve düzeltilmesini istemiş, ardından "barış şartlarının bağımsız bir devlet anlayışıyla bağdaşmayacağını..." belirterek böyle bir ultiyatı imza edemeyeceğini bildirip İstanbul'a dönmüştü. Bu sırada 21 Mayıs'ta İstanbul Sultanahmet'te bir miting düzenlenmiş ve bu mitingde barış şartlarının kabul edilemez olduğu vurgulanmış, büyük devletlerin adaletine itimat ettikleri belirtilmişti.¹¹³

¹⁰⁸ *Türk İstiklâl Harbi*, C. II, K. 2, s. 177; Taner Baytok, *İngiliz Kaynaklarından Türk Kurtuluş Savaşı*, İstanbul: Başnur Matbaası, 1970, s. 115. Kâzım Özalp kitabında bu tarihi 17-28 Nisan 1920 olarak veriyor. Kazım Özalp, *Millî Mücadele*, C. I, s. 127.

¹⁰⁹ Geniş özet olarak San Remo Muahedesi şartları için bkz. Özalp, *Millî Mücadele*, C. I, s. 130-132.

¹¹⁰ *Tarih*, C. IV, İstanbul, Devlet Matbaası, 1931, s. 62-63; *Türk İstiklâl Harbi*, C. II, K. 2, s. 180.

¹¹¹ *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri*, C. IV, Ankara: Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 1964, s. 328-329.

¹¹² Özalp, *Millî Mücadele*, C. I, s. 127; *Türk İstiklâl Harbi*, C. II, K. 2, s. 182; Ali Fuat Türkgeldi, *Görüp İştiklerim*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 1984, s. 126; Salahi R. Sonyel, *Kurtuluş Savaşı Günlerinde Batı Siyasamız, Nisan 1920-Mart 1921*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1981, s. 340.

¹¹³ *Türk İstiklâl Harbi*, C. II, K. 2, s. 180; Bkz. Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, s. 761; Gotthard Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1970, s. 104.

2.1. Güney Marmara Bölgesinde Yunan Askerî Harekâtı

San Remo Konferansı esnasında, Türklerin kendilerine sunulacak antlaşmayı kabul etmemeleri ihtimali karşısında, İtilaf devletlerince nasıl bir hareket tarzının uygulanacağı da görüşülmüş ve lüzumu halinde zor kullanılarak şartların kabul ettirilmesi söz konusu olmuştu. Bu sebeple San Remo Konferansı sürerken 20 Nisan'da zor kullanma meselesi ile ilgili askerî uzmanlar dinlenmişti. Burada Mareşal Foch, bir askerî müdahale ile Mustafa Kemal'i yenmek için en az 27 tümene ihtiyaç bulunduğunu, kendi politikalarının faydasız olduğunu belirtmişti.¹¹⁴ Anadolu'daki İtilaf devletleri kuvvetleri ise buna yeterli değildi. General Milne'nin raporuna göre 1919 sonunda Türkiye'deki İngiliz askerî sayısı İstanbul yöresinde 4 bin 469, İzmit'ten Afyonkarahisar'a kadar uzanan demir yolu üzerinde 2 bin 272 ve Çanakkale Boğazı'nda 657 kişiden ibaret idi. Bu askerler İstanbul'da ve Trakya'da olmak üzere altı Fransız taburuyla ve Milne'nin komutasında olmayan bir Fransız tümeniyle takviye edilmişti.¹¹⁵ Bu kuvvetler Mareşal Foch'un ifade ettiği gibi Ankara'ya yani TBMM ve Hükûmetine barışı zorla kabul ettirmeye yeterli değildi.

İşte bu durumdan yararlanıp ortamı kendi lehine kullanmayı tasarlayan Venizelos daha Londra Konferansı sürerken 16 Şubat 1920'de Fransız Başbakanına "Biz sizden yardım istemek fikrinde değiliz. Anadolu'daki Yunan ordusu, yalnız Yunan isteklerini değil, aynı zamanda barış şartlarının tamamını Türkiye'ye kabul ettirecek kuvvettedir." demişti.¹¹⁶ Ardından Venizelos 5 Mayıs'ta Yunan meclisinde yaptığı konuşmada da Yunanistan'ın Avrupa kararını Türkiye'ye kabul ettirecek en büyük orduya sahip olduğunu belirtmişti.¹¹⁷

San Remo kararlarının açıklandığı sırada genel durum bu şekildeyken 22 Mayıs 1920'de BMM'de San Remo Konferansı kararları görüşülmüş ve kararlar kabul edilemez olarak değerlendirilmiş ve reddedilmişti.¹¹⁸

Diğer taraftan Anadolu'nun çeşitli yerlerinde BMM'ye karşı çıkarılan ayaklanmalar millî kuvvetlerce bastırılmış ve Kuvâ-yı İnzibatiye hareketi yenilgiye uğratılmış ve dağılmıştı. İngilizler bu harekâttan ümitlerini kesmişlerdi. Hatta 14-15 Haziran günleri millî kuvvetlerce İzmit yöresindeki İngiliz kuvvetlerine taarruz edilmişti. Bu gelişme üzerine General Milne işgal ettikleri İstanbul ve Boğazlar bölgesindeki İngiliz mevzilerinin tehlikeye düştüğünü ifade ederek hemen telgrafla takviye kuvvetleri istemişti.

Bu durumda İngiltere Genelkurmay Başkanı Sir Henry Wilson ise 18 Haziran 1920 Bakanlar Kurulu toplantısında İstanbul'un savunulması için bir Yunan tümeninin kullanılmasını teklif etti. Bunun üzerine Venizelos çağrıldı ve durum kendisine aktarıldı. Bu durumda Venizelos da Batı Trakya'daki tümenlerden birisini teklif etti. Bu durum aynı

¹¹⁴ *Türk İstiklâl Harbi*, C. II, K. 2, s. 180-181; Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, s. 99.

¹¹⁵ Michael Llewelyn Smith, *Anadolu Üzerindeki Göz*, İstanbul: Hürriyet Yay., 1978, s. 140.

¹¹⁶ *Türk İstiklâl Harbi*, C. II, K. 2, s. 182.

¹¹⁷ Salahi R. Sonyel, "Yunan Millet Meclisi Gizli Tutanaklarında Mustafa Kemal ve Türk Kurtuluş Savaşı", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, 49 (1971), s. 11-19.

¹¹⁸ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre I, C. 2, s. 11-19; Özalp, *Millî Mücadele*, C. I, s. 129.

zamanda Yunanistan'a Anadolu'da ilerlemeye izin vermek demektir.¹¹⁹ Nitekim Lympe'de (İngiltere) 20 Haziran'da yapılan ancak resmî olmayan bir toplantıda İngiltere Başbakanı Lloyd George ve o sırada Fransa Başbakanı olan Alexandre Millerand İstanbul ve Boğazlara yönelik tehlikenin giderilmesinin yanı sıra esasta barış antlaşmasının imzalanması ve Ankara'ya kabul ettirilmesi gayesiyle Yunanlıların ilerlemesine izin verilmesini kararlaştırdı. Bu karar bilahare Paris Barış Konferansı Yüksek Konseyi tarafından da onaylandı. Böylece Yunanlılar General Milne'ye yani İstanbul ve Boğaz çevresindeki İngiliz kuvvetlerini takviye etmek üzere İzmir'e bir tümen asker göndermelerinin yanı sıra İzmir bölgesinde de toplu harekâta bulunabilecekler ve İzmir-Bandırma demir yolu üzerinden doğuya doğru ilerleyebileceklerdi.¹²⁰

Bu gelişme üzerine, San Remo'da dayatılan barış şartlarını imzalamama kararı verildi ve 10 Haziran 1920 tarihinde Sadrazam Damat Ferit Paşa Paris'te müttefiklere bir nota verdi. Notada, Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından bu yana meydana gelip de Türkiye'nin halledemediği hatta müttefiklerin de gideremediği güçlüklerle, İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edilmesinin bir başlangıç ve sebep teşkil ettiği, Yunan ordusunun ilerlemesine izin verilmesinin karışıklıkları daha da arttıracığından korkulduğu belirtiliyordu. Ve "İzmir'in işgalinde vukua gelen facialara" insaniyet namına son verilmesi rica ediliyordu. Yine aynı nota ile Türkçe konuşan yerlerin bütününün "İstiklâli ve tamamîyet-i mülkiyesini tasdik eden" bir antlaşma isteniyordu. Fakat bunun ne müttefikler ne de Yunanlılar üzerinde herhangi bir etkisi olmadı.¹²¹

Bu sırada bir oldubittiye meydan vermemek için 7 Haziran 1920 itibarıyla, 16 Mart 1920'den sonra İstanbul Hükûmeti'nin imzaladığı bütün antlaşma ve sözleşmelerin geçersiz olduğunu ilan eden Ankara ise muhtemel bir Yunan saldırısına karşı da hazırlık yapmaktaydı ve hatta bir karşı taarruz yapma düşüncesindeydi. Nitekim Müdafaa-i Milliye Vekili Fevzi (Çakmak) Paşa, cepheleri görmek ve umumi bir taarruz tertibatını komutanlarla cephede görüşmek üzere Akhisar'a gelmişti. Yunanlılar ise İtilaf devletlerinin en son Hayta Konferansı'nda aldıkları kararlar doğrultusunda geniş bir faaliyetle hazırlıklarını sürdürmekteydi. Hatta 15 Haziran'dan itibaren keşif faaliyetlerine başlamışlardı bile.¹²² Bu ortamda nihayet Yunan birlikleri 22 Haziran günü Milne Hattı'nı aşarak taarruza geçti ve üç koldan Anadolu'nun içlerine doğru ilerlemeye başladı. Bu harekât sırasında Yunanlılar ilk etapta Ankara'nın Marmara denizi ile ulaştırma hatlarını kesmek istiyordu.¹²³

¹¹⁹ Smith, *Anadolu Üzerindeki Göz*, s. 140-141.

¹²⁰ Smith, *Anadolu Üzerindeki Göz*, s. 142; Salahi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, C. II, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1973, s. 88.

¹²¹ Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, C. III, Ankara: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı, 1973, s. 144-145; Notanın tam metni için bkz. Göztepe, *Vahdetin Mütareke Gayyasında*, s. 329.

¹²² Özalp, *Millî Mücadele*, C. I, s. 129-130.

¹²³ *Nutuk*, C. II, s. 460; Özalp, *Millî Mücadele*, C. I, s. 134; Sonyel, *Kurtuluş Savaşı Günlerinde*, s. 349; Fahrettin Altay, *On Yıl Savaş ve Sonrası (1912-1922)*, İstanbul: İnsel Yayınları, 1970, s. 248; Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, s. 423; Damar Arıkoğlu, *Hatıralarım (Millî Mücadele)*, İstanbul: Tan Matbaası, 1961, s. 140. Yunanlılar bu harekât sebebiyle Trakya'yı işgal etme işini bir müddet geri bıraktılar. Bkz. İngiltere'nin

2.2. Balıkesir'in işgali

Yunan ileri harekâtı başladığı sırada millî kuvvetlerin durumu şöyleydi:

Soma mıntıkasında; 138. Alay ve iki millî tabur olmak üzere toplam beş tabur piyade, bu taburların birisinde 4, diğerinde 2 makineli tüfek vardı. Ayrıca biri sahra diğeri obüs olmak üzere iki topçu batarya ve 100 mevcutlu süvari bölüğü vardı. Millî taburlar 1894 ilâ 1899 doğumlu askerlerden kurulmuştu. 1880 ilâ 1894 doğumlular ise yedek kuvvet olarak tertip edilmişti. Ancak yeter sayıda silah ve cephane bulunmadığından bu kuvvetlerin iki taburundan istifade edilebiliyordu. Bu kuvvetlerden başka Soma ve Kırkağaç arasında takriben 500 mevcutlu yedek bir millî süvari alayı vardı. Bu kuvvetler Yunan harekâtı başladığı sırada mıntika kumandanı Erkân-ı Harp Yüzbaşı Kemal Bey komutasında Kocaçal, Kızılca, Hamidiye, Sarıcalar, Cenge, Dereköy, Üns, Karacakaya hattını tutuyordu.

Akhisar mıntıkasında; Nişancı Alayı ve iki millî tabur toplam beş tabur piyade ve 14. Süvari Alayı bir akıncı müfrezesi ve bir Bursa Müfrezesi vardı. Bu mıntika Erkân-ı Harp Binbaşısı Derviş Bey (Daha sonra 1. Kolordu Kumandanı Korgeneral Derviş Paşa) kumandasında, Arabacı-Bozköy-Yayaköy, Saruhanlı, Beleş, Abbeyli hattını tutuyordu.

Ayvalık mıntıkasında; üç piyade taburundan kurulu bir nizamiye 189. Alay, her taburda iki makineli tüfek, 3 taburlu bir millî alay, kırk atlıdan oluşan bir millî süvari takımı, bir Boşnak Müfrezesi ve 7,5 cm'lik seri ateşli bir sahra topu bulunuyordu. Bu birlikler de mıntika kumandanı Kaymakam Seyfullah Bey kumandasında, sahilden itibaren Karatepe, Karaağaç, Güntepe, Yabancılar hattını tutuyordu.

İvrindi mıntıkasında; bir nizamiye taburu ile İvrindi ve Karaca millî taburlarından kurulu üç taburlu bir piyade alayı, iki makineli tüfek, 60 atlıdan mürekkep bir süvari kuvveti 50 neferlik bir akıncı müfrezesi, 100 kişilik bir topçu bölüğü vardı. Bunlardan başka bir telefon müfrezesiyle 10,5 cm'lik bir cebel obüs topu da bulunuyordu. Bu kuvvetler ise Yüzbaşı Halit Bey (Beyazıt-Ağrı Mebusu Halit Bayrak) kumandasında Kümeli, İkizce, Taşdibi, Döşeme hattını tutuyordu.

61. Tümen'in karargâhı ise Balıkesir'de idi. Bu tümenin komutanı Albay Kâzım (Özalp) Bey idi. Burada 190. Alay'dan iki nizamiye taburu, bir batarya toptan oluşan yedek kuvvet de vardı.

Bunlardan başka Bandırma'da Binbaşı Cemal Bey'in kumandasında bir piyade taburu vardı. Biga'da ise henüz yeni oluşturulan bazı kuvvetler vardı. Biga'daki kuvvetler Biga Mıntika Kumandanı Miralay Avni Bey (Cebelibereket Mebusu Avni Paşa) emrinde, Miralay Emin Bey (İstanbul Merkez Kumandanı Emin Paşa) kumandasında 2. Nizamiye Alayı ile Ali Bey (Vardar Müfrezesi Kumandanı ve Derviş Bey'in kardeşi Şehit Ali Bey), Nazıllı Kara Efe ve Avdanlı Recep Çavuş kumandalarındaki millî kuvvetler.¹²⁴

Atina elçisi Lord Granville'nin Dışişlerine gizli teli; Bilâl N. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1973, C. II, s. 161.

¹²⁴ Geniş bilgi için bkz. Özalp, *Millî Mücadele*, C. I, s. 134-135; *Türk İstiklâl Harbi*, C. II, K. 2, s. 191-194.

Balıkesir Müdafaa-i Hukuk Teşkilâtı bu cephelerin kurulmasında ve millî kuvvetlerin idare ve beslenmesinde büyük gayret sarf etmişti. Şimdi ise Balıkesir'de son kongrede alınan karar doğrultusunda cepheleri kuvvetlendirmeye çalışmaktaydı.¹²⁵

Türk tarafındaki bu kuvvetlere karşılık, Kuzey Ayvalık Cephesi karşısında 5 tabur, İvrindi Cephesi karşısında 2 tabur, Soma Cephesi karşısında bir Adalar Fırkası (Tümen), Akhisar Cephesi karşısında 2 fırka (13. Fırka ve Ayvalık Fırkası), Ödemiş Cephesi karşısında 2 fırka, Nazilli Cephesi karşısında bir fırka olmak üzere Yunan kuvvetleri bulunuyordu.¹²⁶

Türk kuvvetlerinden çok üstün durumda olan Yunan kuvvetleri taarruza geçtikleri 22 Haziran günü Akhisar'ı işgal etti. Burada Türk kuvvetleri çok üstün Yunan kuvvetlerine karşı fazla bir direniş gösteremedi.¹²⁷ Aynı şekilde Yunanlılar fazla bir direniş görmeden 23 Haziran günü Salihli'yi, 24 Haziran günü Soma ve Kırkağaç'ı işgal etti.¹²⁸

Bu gelişme üzerine 61. Fırka Kumandanı Kâzım (Özalp) Bey, cephelerden çekilen ve gerilerden gelmekte olan kuvvetleri Giresun (Savaştepe) civarında toplayıp savunma hattı oluşturmaya çalıştı. Bu çerçevede verilen emir doğrultusunda, Bursa, Balıkesir, Biga ve diğer cephe gerisindeki mevkilerden hareket etmiş olan kıtalar Giresun (Savaştepe) istasyonuna gelmeye başladı. Bu arada Bursa'dan üç taburlu bir alay, Biga'dan ve Balıkesir'den de bazı millî kuvvetler Giresun'a (Savaştepe) gelmişti. Bu kuvvetlerle Giresun istasyonunun güneyinde bulunan savunma mevzileri tahkim edilmeye başlandı. Esasında Yunan kuvvetlerinin çok üstün bir güce sahip olmaları buradaki Türk savunmasının uzun müddet mukavemet edemeyeceğini ve Yunan kıtalarını durdurmaya yetmeyeceğini göstermekteydi. Ancak Türk birlikleri, ülkeyi adım adım müdafaa etmek ve ileriki dönem için düşman birliklerini yıpratmak stratejisi izlemekteydi.¹²⁹

Bu arada Yunan kuvvetlerinin Batı Anadolu'daki bu istilâ hareketlerine karşı Ankara Hükûmeti bazı tedbirlere başvurulmasını kararlaştırdı ve bu doğrultuda ilk olarak bu tarihe kadar gerçekleştirilemeyen, aynı zamanda düzenli ordunun kuruluşuna da ilk adım sayılabilecek olan bir girişimde bulunarak 24/25 Haziran'da Batı Cephesi Kumandanlığı'nı oluşturdu. Böylece bu kumandanlığa bağlanan buradaki bütün kuvvetlerin tek elde toplanması sağlandı. Bu teşkilatlanmaya göre, Ali Fuat Paşa cephe komutanlığına getirildi ve 12. ve 20. Kolordularla, İzmir Kuzey Cephesi'ni oluşturan 56. ve 61. Fırkalar (Tümen) ve bazı milis kuvvetleri kendisine bağlandı. Bu teşkilatlanma doğrultusunda bazı yeni atamalar da yapıldı. Buna göre; İzmir Kuzey Cephesi

¹²⁵ Millî kuvvetlerin kimlerden teşekkül ettiği için bkz. Özalp, *Millî Mücadele*, C. I, s. 135-136.

¹²⁶ Geniş bilgi için bkz. Özalp, *Millî Mücadele*, C. I, s. 136; *Türk İstiklâl Harbi*, C. II, K. 2, s. 184-191. Ayrıca İzmir mıntıkasında Yunan kuvvetlerinin miktar ve teşkilatlarına dair geniş bilgi ile Yunan kuvvetlerini gösterir detaylı liste için bkz. BOA.BEO, Umumi No: 344912.

¹²⁷ Özalp, *Millî Mücadele*, C. I, s. 137; *Selahattin Adil Paşa, Hayat Mücadeleleri (Selahattin Adil Paşa'nın Hatıraları)*, Ankara: Zafer Matbaası, 1982, s. 322.

¹²⁸ Gayemiz bir harp tarihi yazmak olmadığından muharebelerin detayına inilmeyecektir. Bu konuda geniş bilgi için bkz. *Türk İstiklâl Harbi*, C. II, K. 2, s. 231 vd; Özalp, *Millî Mücadele*, C. I, s. 137 vd; *Harp Mıntıkları Şehir ve Kasabaların İşgal, İstirdat ve Bombardıman Tarihleri*, Ankara: Genel Kurmay Başkanlığı Harp Tarihi Encümeni, 1940.

¹²⁹ Özalp, *Millî Mücadele*, C. I, s. 138-139.

komutanlığına Kolordu Komutanı yetkisiyle Albay Kâzım (Özalp) Bey, 20. Kolordu Komutanlığı'na 56. Fırka (Tümen) Komutanı Albay Bekir Sami (Günsav) Bey getirildi.¹³⁰ Bu arada boşalan 56. Fırka Komutanlığı'na 10. Kafkas Fırkası Komutanı Yarbay Kemal (General Kemalettin Sami) Bey atandı. Ancak Yarbay Kemal atandığı fırkaya katılamamasından dolayı bilâhare yerine Yarbay Nazmi (Korgeneral Nazmi Solak) Bey getirildi.¹³¹ Bu düzenlemeden sonra Ali Fuat Paşa Batı Cephesi Komutanlığı karargâhını 20. Kolordu karargâhında kurarak hemen işe başladı.¹³²

Diğer taraftan Yunan askerî harekâtı başladığı sırada hem bu harekâtı desteklemek hem de sahilleri abluka altına alarak millî kuvvetleri dolayısıyla Ankara'yı sıkıştırmak gayesiyle İtilaf devletleri de harekete geçti. Bu çerçevede İngilizlere ait üç harp gemisi, üç torpido, üç motorlu duba ile Fransızlara ait bir römorkör ve tayyareden oluşan bir filo Mudanya sahillerine gelerek karaya yüz kadar asker çıkardı. Buradaki halkı hükûmet meydanında toplayarak Kuvâ-yı Milliye taraftarlarını cezalandıracakları tehditlerinde bulundular. Bu arada Mudanya'nın ileri gelen bazı kişilerini de yanlarına alarak gemilerine götürdüler.¹³³

Bu gelişmeler üzerine İngilizlerle Bursa Vilâyeti yöneticileri arasında karşılıklı notalaşmalar vuku buldu. Nitekim İngiliz Mudanya ve Gemlik donanma komutanlıklarından Bursa Vilâyeti yöneticilerine 25 Haziran'da bir nota verildi. Notada özetle; "Kuvâ-yı Milliye tarafından İtilaf devletlerine karşı mütareke maddelerine aykırı olarak hareket edildiği, İzmit'teki İngiliz koruma kuvvetlerine hücum edildiği ve Marmara sahillerinde İngiliz bahriyesine ait vasıtalara müsaade olunmadığı takdirde Bursa şehrinin İngiliz donanmasının büyük çaptaki toplarıyla veya tayyareleriyle bombardıman olacağı, böyle münasebetsiz hallerin durdurulması için kesin emir vermenizi ve bütün harekâtın durdurulması..." ifadeleri yer almaktaydı. Bursa Valisi Hacim Muhittin (Çarıklı) Bey ile 56. Fırka Kumandanı Bekir Sami (Günsav) Bey aynı gün bu notaya ortaklaşa imzaladıkları bir nota ile cevap verdi. Bu cevabi notada hem olayı protesto eden hem de tehdit içeren şu ifadeler yer alıyordu: "Hukuk-u diniye ve milliyemizin müdafaası emrinde giriştiğimiz mücadelenin kutsiyet ve meşruiyetini İngiliz millet-i muazzamasının da takdir ve tasdik etmiş olacağından eminiz. Yunanlılara İzmir'de ve her gittiği yerde bin türlü cinayetler irtikâbından çekinmeyen sefil millete haddini bildirmeye kat'iyen karar verdiğimiz bir zamanda o milletin cinayetlerini teshil etmek ister gibi taht-ı emrinizdeki donanmanızın Mudanya önünde bulundurulması ve asker ihracına teşebbüs edilmesi bizi hem mütehayyir hem de müteessif etti. Haysiyetini, hukukunu, şeref-i tarihini ve emel-i istikbaliyesini muhafaza etmek için her türlü faaliyet ve fedakârlığı ihtiyara karar vermiş, esir olmamak için ölmeye ahd etmiş bir millet karşısında bulunduğunuzu elbette anlamışsınızdır. Mudanya'yı 24 saate kadar

¹³⁰ *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, 14/52 (1965), Vesika: 1189.

¹³¹ *Türk İstiklâl Harbi*, C. II, K. 2, s. 214; İlhan Selçuk, *Yüzbaşı Selahattin'in Romanı*, s. 229.

¹³² Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, s. 431; *Türk İstiklâl Harbi*, C. II, K. 2, s. 214-215.

¹³³ Hacim Muhittin Çarıklı, *Kuvâ-yı Milliye Hatıraları*, Ankara: Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, 1967, s. 260; Arıkoğlu, *Hatıralarım*, s. 140. Esasında Yunanlılar Bursa üzerine yürürken İngiliz donanmasının Mudanya'yı, Gemlik'i vurma kararı alınmıştı. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde*, C. II, s. 186.

tahliye etmediğiniz halde Anadolu'nun seyl-i huruşan hamiyeti ile vâki olacak müsâdemelerde dökülecek kanın mesuliyeti zât-ı âlilerine ve Devlet-i Muazzama'nıza ait olacaktır..."¹³⁴

Bu notalaşmanın ardından İngilizler Mudanya'da gemilerine aldıkları şahıslarla birlikte Gemlik'e hareket etti. Yanına aldıkları bu şahıslar Kaymakam Vekili Mithat, Liman Reisi İsmail Kemal, Komiser Muavini Eczacı Seyit, Mülâzım Fehmi, Oktruva Memuru Şerif Beyefendilerdi. Ayrıca yine 25 Haziran'da Gemlik'te de halka tehditkâr bir beyanname yayımladılar. Bu olaylar üzerine de Hacim Muhittin (Çarıklı) Bey aynı gün yani 25 Haziran'da hem Mudanya hem de Gemlik'te İngiliz Donanma Komutanlığı'na ikinci bir protesto notası gönderdi.

25 Haziran'da İngilizler Karamürsel'e de asker çıkarmıştı. Ancak buradaki millî kuvvetler şiddetli mukavemet gösterdiğinden bir iki saat sonra karaya çıkmış olan İngiliz birlikleri gemilerine dönmek zorunda kaldı. Böylece Karamürsel millî kuvvetlerin kontrolünde kaldı.¹³⁵

Marmara sahillerinde bu gelişmeler olurken, Batı cephesinde 28 Haziran'a kadar süren Yunan askerî harekâtı bir gün sessiz kaldıktan sonra 29 Haziran'da tekrar başladı ve Yunan birlikleri bir gün evvel aldıkları Kula üzerinden harekete geçerek Bekçe Boğazı'nı ele geçirdi. Buradan da Giresun (Savaştepe) mevzilerine saldırdı. Bu Yunan saldırısı şiddetli bir topçu desteği altında gerçekleştirilmekteydi. Ancak ilerlemeye çalışan Yunan keşif avcı birlikleri direnen millî kuvvetler karşısında çok da zayıt vermekteydi. Hatta tayyarelerle de desteklenen Yunan birlikleri çok şiddetli ve kesintisiz beş saat süren bir muharebe sonucunda geri dahi atılmışlardı. Buna rağmen daha doğudan Balıkesir'e yönelen Yunan İzmir Tümeni'nin buradaki millî kuvvetleri kuşatma tehlikesi ve Yunan topçusunun üstünlüğü Türk birliklerinde moral kırıklığına sebep oldu. Bununla beraber 61. Fırka Komutanı Kâzım (Özalp) Bey, un fabrikası civarındaki Yusuf Bey süvari müfrezesiyle, Yunanlıların Batı kanadına bir karşı taarruz yapmaya karar verdi. Ancak bunun için yapılan araştırma sonunda un fabrikası civarının Yunanlıların eline geçtiği anlaşıldı.¹³⁶ Bu durumda Kâzım (Özalp) Bey, bulunduğu bölgede daha fazla kalmanın tehlikeli olacağını düşündüğünden süvari müfrezelerinin Konakpınar'a, piyadelerin de Soğucak istasyonuna çekilmelerini emretti.¹³⁷ Fakat çekilme düzenli ve disiplinli yapılamadığından kuvvetlerin sevk ve idaresi elden çıktı. Bunun sonucu olarak da Balıkesir yönü Yunan kuvvetlerine açılmış oldu. Bu esnada büyük bir Yunan birliği Sındırgı üzerinden Balıkesir yönüne yürümeye başlamıştı bile. Bu durum Balıkesir'de hazin bir heyecan ve telaşın baş göstermesine sebep oldu.

¹³⁴ Nota metinleri için bkz. Çarıklı, *Kuvâ-yı Millîye Hatıraları*, s. 257.

¹³⁵ Çarıklı, *Kuvâ-yı Millîye Hatıraları*, s. 258-266; Apak, *Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, s. 165.

¹³⁶ Özalp, *Millî Mücadele*, C. I, s. 140-141; *Türk İstiklâl Harbi*, C. II, K. 2, s. 206-208.

¹³⁷ Bu gayeyle müfrezeler komutanı Yusuf Bey'i Kâzım Bey telefonla aradı. Ancak telefonda cevap verenin aksanından Rum olduğu anlaşılınca bu bölgenin de Yunanlıların eline geçtiği belirlendi. Özalp, *Millî Mücadele*, C. I, aynı yer; *Türk İstiklâl Harbi*, C. II, K. 2, s. 208.

Bu gelişme üzerine Konakpınar-Soğucak bölgesinde de tutunamayacağını anlayan Kâzım Bey, Balıkesir'in güneyindeki pavyonların bulunduğu sırtlarda bir savunma tertibatı almak üzere bölgeye hareket etti. 30 Haziran sabahı bölgeye varan Kâzım Bey burada da savunma tertibatı almak için elde yeterli kuvvet bulunmadığını gördü. Ayrıca Kurmay Binbaşı Derviş Bey'den büyük bir Yunan süvari kuvvetinin Bigadiç üzerinden Balıkesir'e doğru ilerlemekte olduğunu ve Ayvalık-İvrindi mıntıkasında da üstün Yunan kuvvetlerinin taarruza geçerek Türk kıtalarını geri çekilmeye mecbur bıraktıklarını öğrendi. Bunun üzerine Kâzım Bey Balıkesir'deki silah, cephane, malzeme ile cephede çarpışan subay ve asker ailelerinin trenle Susurluk istikametinde yola çıkarılmasını emretti. Ayrıca derleyebildiği bir kısım atlı milis müfrezesine Balıkesir'in hemen batı ve güneyinde bir mevzi tutturdu.

Kâzım Bey bu tertibatı almakla uğraşırken, daha yeni kontrol altına alınmış olan ayaklanma bölgesinin düzenini temin maksadıyla Biga-Gönen ve Bandırma çevresinde tutulan Albay Avni Bey emrindeki birlikler ile 190. Piyade Alayı Bursa taraflarına çekilmişti. Bilâhare Kâzım Bey de Balıkesir'den hareket eden son trenle şehirden ayrıldı. Onların hareketinden hemen sonra ise şehre Yunan birlikleri girdi.

Bu son vaziyet karşısında Kâzım Bey, kendi ifadesiyle Ayvalık-İvrindi mıntıklarıyla Savaştepe, Balıkesir ve diğer bölgelerden gelen kuvvetleri Susurluk'ta toplayıp yeniden düzenleyerek Yunan ilerlemesine mümkün olduğu kadar engel olmayı hesapladıysa da buna imkân bulamadı. Çünkü Susurluk'ta büyük bir heyecan vardı. Kasabada nahiye müdürü, telgraf memuru ve birkaç kişiden başka pek kimse kalmamıştı. Bu durumda Balıkesir'den buraya getirilen harp malzemesinin bir kısmı Kirmastı'ya (Mustafakemalpaşa) doğru yola çıkarıldı. Bu arada Yunan taarruzu yanında bir de Çerkez Davut ve adamları Kirmastı yolu üzerinde halkı, memurları ve askerleri soymaya başlamıştı. Bunlar cinayet de işlemekteydi. Bu durumda Yunanlıların yanı sıra bunlara karşı da tertibat alınmak zorunda kalındı.¹³⁸

2.3. Bursa'nın İşgali

Yunan ileri harekâtı karşısında geri çekilen millî kuvvetlerden sonra Kâzım Bey de yanında kalan küçük bir müfrezeye ve subaylarla birlikte Karacabey üzerinden 1 Temmuz günü akşam geç vakit Ulubat köprüsüne vardı. Kâzım Bey grubu, burada Yunan saldırısı üzerine yerlerini, yurtlarını terk eden kadın, erkek, çocuk, genç, ihtiyar birçok halktan kimseler ve memurlar ile asker ve Kuvâ-yı Milliye mensuplarıyla karşılaştı. Burada mahşeri bir kalabalık oluşmuştu.¹³⁹ Bu topluluk, Kâzım Bey'den uzun süreden beri bölgede halkı soyan ve öldüren Çerkez Davut çetesinden kendilerini korumalarını istedi. Kâzım (Özalp) Bey de etrafındakilerden bir emniyet müfrezesi kurarak bu kafilenin güvenle yollarına devam etmelerini sağladı.¹⁴⁰ Alınan bu tertibattan sonra artık Ulubat

¹³⁸ Özalp, *Millî Mücadele*, C. I, s.142; *Türk İstiklâl Harbi*, C. II, K. 2, s. 209.

¹³⁹ Özalp, *Millî Mücadele*, C. I, s. 143.

¹⁴⁰ *Türk İstiklâl Harbi*, C. II, K. 2, s. 209; Özalp, *Millî Mücadele*, C. I, aynı yer. Bu sırada Bandırma'da Çerkez Şah İsmail ile Yunan kumandanı arasında bir anlaşma da imzalanmıştı. İngiliz istihbarat raporunu aktaran: Şimşir, *İngiliz Belgelerinde*, C. II, s. 230.

köprüsü etrafında sadece Bursa'dan gelen jandarma kuvvetleriyle, burada düzene sokulan Kuvâ-yı Milliye ve nizamiye kıtaları kalmıştı. Ayrıca Biga ve Gönen'den çekilmiş olan millî kuvvetler ve nizamiye birlikleri de bunlara katıldı. Bu kuvvetler Ulubat Gölü kuzeybatısında Ulubat köprüsü civarında tertiplenerek mevzi oluşturuldu. Bunların vazifesi Yunan ileri harekâtını engellemek gayesiyle tahrip edilen Ulubat köprüsünün Yunanlılar tarafından onarılmasını önlemektir. Bu mevziye bilâhare Bursa'da Kaymakam Nazım Bey komutasında hazırlanmış olan kuvvetlerle Biga'dan gelen Emin Bey komutasındaki ikinci nizamiye alayı da katıldı.¹⁴¹

Bu sırada Bursa da yine savunma mevzilerine yollanmak üzere Bekir Sami (Günsav) Bey ile Hacim Muhittin (Çarıklı) Bey tarafından yeni kuvvetler hazırlanmaya çalışılıyordu. Fakat pak başarılı olunamıyordu. Çünkü Bursa'nın içi karmakarışık durumdaydı. Yunan işgali dolayısıyla İzmir ve yöresinden gelen subayların çoğu aileleriyle birlikte cami ve mescit gibi yerlerde barınmakta idi. 61. Fırka tamamen dağılmıştı. Diğer taraftan Bursa halkı da İstanbul'un etkisi altında kaldığından millî harekete sempatisi Aydın (İzmir) ili ve Balıkesir sancağı derecesinde değildi. Ayrıca Bursa'ya yerleşmiş olan emekli subay ve memurların daha çok padişah yanlısı olmaları ve bunların halk üzerinde oldukça fazla tesirlerinin bulunması bu durumun en önemli etkenlerindendi. Bu yüzden Yunan taarruzuna karşı Bursa önünde bir savunma muharebesi kabul etme hususunda Bursa'daki üst düzey komutanlar umutlu değillerdi.

Bu durumda 3 Temmuz tarihine kadar 61. Fırka bölgesinden beş yüz asker, üç dağ obüsü ve iki mantelli sahra topu ile bir 150 mm'lik skoda obüsü ve yedi makineli tüfek Bursa doğusuna geçirilerek Eskişehir istikametine gönderildi.¹⁴² Durumu Bekir Sami (Günsav) Bey aynı gün Uşak'ta Garp Cephesi Komutanlığına bildirdi:

1. "Şimal Kolordu tamamıyla inhilâl etmiş ve perakende olarak Bursa'dan gelen efradı da bin müşkülâtla Beşevler'de cem edilmektedir. Maneviyatı bozulmuş olan bu eşhastan bir faide memul etmiyorum.
2. Ulubat köprüsü tahrip edilmiş ve şimdiye kadar Kirmastı ve Karacabey'den düşmanın ileri "Şarken" harekâta geçtiğine dair haber alınmamıştır. Elde bulunan beş taburla Sülüklü hattı ile daha geride intihap edilen bir hatta düşmana mukavemet etmek fikrindeyim. Fakat adem-i muvaffakiyet halinde ekserisi Bursa ve civarından olan efrad zabitanıyla köylerine savuşarak yalnız zabitanla çekilmek mecburiyetinde kalacağım. Gerek Yenişehir gerekse İnegöl istikametleri ricat istikameti olacaksa da ilerleyecek olan düşmana mukabele için Yenişehir'e bir alay kadar askerin îzamı hem 24. Fırka'nın vaziyetini tehlikeden kurtaracağı gibi düşmanın bir meziyet-i askeriye yapar gibi memleketin istilâsına mani bir tedbirdir, zannederim."¹⁴³

¹⁴¹ Özalp, *Millî Mücadele*, C. I, s. 143-144.

¹⁴² *Türk İstiklâl Harbi*, C. II, K. 2, s. 212-216

¹⁴³ TTK Arşivi, Bekir Sami Dosyası, D. IX, Bursa 3.7.336 (1920) şifre.

Ali Fuat Paşa ayrıca 3 Temmuz'da Bekir Sami (Günsav) Bey'e 24. Fırka'nın bir alayını Geyve Boğazı'nı korumaya terk ederek kalan 24. Fırka kıtaatı ile bir taburdan ibaret olan mürettep fırkanın Yenişehir'e gideceğini cevaben bildirdi. Bunun üzerine aynı gün Bekir Sami Bey ilgili kıtaatın Yenişehir'e gelmesini istedi.¹⁴⁴ Ali Fuat Paşa ertesi gün 4 Temmuz'da Bekir Sami Bey'e bu kez "56. Fırka ve Bursa Kuvâ-yı Milliyesi, Bursa'nın müdafaası hazırlıklarını ikmale mümkün olduğu kadar fazla vakit kazanmak ve düşmanın kuvâ-yı asliyesinin taarruzu karşısında ciddi muharebe kabul etmeyerek Bursa doğusuna çekilecek. Orada hem toplanacak hem de ihtiyat (yedek) olarak bulunacaktır." emrini gönderdi.¹⁴⁵

Bunun üzerine 5 Temmuz günü 20. Kolordu 1. Şube Müdürü Binbaşı Ömer Halis Bey Bilecik'in Bozüyük ilçesine gönderilerek Bozüyük sırtlarındaki savunma mevzii keşfettirildi. Arkasından 24. Fırka ile 1.Fırka'nın 70. Alayı Bozüyük'e gönderildi. Bunlar Binbaşı Ömer Halis Bey'in emrinde İnönü mevzilerinde gerekli tahkimat ve hazırlıklara başladı.¹⁴⁶

Bu arada Eskişehir'e gelmiş bulunan 61. Fırka Kumandanı Kâzım Bey, burada yeniden teşkil edilen millî kuvvetlerle birlikte Bilecik'e geldi. Bu sırada İnegöl müdafaası için Pazarcık'a yollanmış olan 11. Fırka da emrine verildi. Bilahare bu kuvvetlerle Ertuğrul Grubu teşkil edildi ve grup, karargâhını Bilecik'te kurdu.¹⁴⁷

Türk tarafında bu faaliyetler sürdürülürken İzmir kuzey cephesinde Yunanlıların taarruz harekâtının en önemli safhası olan Edremit ve yöresinin ele geçirilmesi tamamlanmıştı ve Bandırma ile Bursa üzerine karşı harekâta geçmek üzere hazırlıklar yapılmaktaydı. Nitekim Yunanlılar, Türklerin hem geri çekilme hattını kesmek hem de kendi birliklerine destek sağlamak gayesiyle Selanik'ten 27. Alay'ı ve Dedeağaç'tan İskeçe Tümeni karargâhı ile 15. Alay'ı Limni Adası'nda topladı. 1 Temmuz'da Limni'den hareketle 2 Temmuz sabahı Erdek ve Bandırma plajına bu birlikler çıkarıldı. Daha sonra bu kuvvetlerin bir kısmı millî kuvvetlerce savunulmadan Yunanlılara terk edilen Bandırma şehri üzerinden Susurluk ve Karacabey istikametlerinde harekete geçirildi, diğer kısmı ise Doğu Trakya harekâtı için 5 Temmuz'da Trakya tarafına gönderildi.¹⁴⁸

Diğer taraftan İngilizler yine Yunan harekâtına destek olmak gayesiyle 2 Temmuz sabahı on iki kadar gemi ile Mudanya'ya gelerek kasabaya asker çıkarmaya başladı. Bunun üzerine deniz kıyısına hâkim mevzilerden bir millî kuvvet bölüğüyle ateş açıldı. Açılan bu ateş sonucu kayıplara uğrayan İngilizler teşebbüslerinden vazgeçerek askerlerini gemilere geri aldı. Daha sonra da bir ağır muharebe gemilerini burada bırakarak Gemlik Körfezi'nin kuzey kıyısındaki Armutlu taraflarına çekildi.¹⁴⁹

¹⁴⁴ TTK Arşivi, Bekir Sami Dosyası, D. IX, Bursa ve Uşak 3.7.1336 (1920) şifreler.

¹⁴⁵ TTK Arşivi, Bekir Sami Dosyası, D. IX, Bursa 4.7.1336 (1920) şifre.

¹⁴⁶ *Türk İstiklâl Harbi*, C. II, K. 2, s. 216.

¹⁴⁷ Özalp, *Millî Mücadele*, C. I, s. 149.

¹⁴⁸ BOA.BEO, Umumi No: 348223, *Türk İstiklâl Harbi*, C. II, K. 2, s. 220-221.

¹⁴⁹ *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, 4/14 (1955), Vesika: 380.

Bu arada kuvvetlerini takviye etmiş olan Yunanlılar İngilizlere başvurup Bandırma-Balıkesir bölgesinin tamamen emniyet altında bulundurulmasının Bursa ve yöresinin de ele geçirilmesiyle sağlanabileceğini belirterek Bursa-Uludağ kesiminin Yunan ordusu tarafından işgale müsaade olunmasını teklif etti. Ancak bu talep ilk etapta pek hoş karşılanmadı. Yalnız General Milne böyle bir hareket için bu sırada toplantı halinde olan Spa Konferansı tarafından verilecek müsaadenin olumlu karşılanacağını ifade etti. Bunun üzerine Yunan Hükûmeti, genel karargâhlarına, Bursa'nın işgalinin Yunanlılara verilmiş müsaadenin dışında bulunduğunu bir telgrafla bildirdi. Bununla beraber telgrafta, Türkler tarafından Bursa-Bandırma ve Bursa-Balıkesir istikametlerinde yapılacak herhangi bir karşı taarruzun göz önünde bulundurulması da istenmekteydi. Buna ilâveten telgrafta, Türklerin böyle bir hareketi karşısında ne gibi önleyici tedbirlerin alınacağı da yer almaktaydı. Telgrafta ayrıca, İngilizlerin Gemlik ve Mudanya bölgelerini elde tutmalarının gerekliliği de önemle belirtilmişti. Bu ortamda Yunanlılar şimdilik izin verilmese de verilecek izin öncesi hazırlıklarını yapmaktaydı.¹⁵⁰

Bu sırada Mareşal Foch'un temsilcisi olarak Yunan genel karargâhına gelen Albay George, Mareşal Foch'a gönderdiği bir telgrafta Ulubat gölünün doğusunda üç dört bin kişilik bir Türk kuvvetinin mevcut olduğunu, bunların yok edilmesi ve Bursa bölgesinin ele geçirilmesinin uygun görüldüğünü belirtti. Bilahare İstanbul'daki İngiliz karargâhı da Mudanya bölgesini kuvvetle elde bulundurma kararı aldı. Bu gelişmelerden sonra yapılan görüşmeler neticesi İngilizlerle iş birliği halinde Bursa bölgesinin Yunanlılar tarafından ele geçirilmesi yani işgal edilmesi uygun görüldü ve durum Yunan genel karargâhına bildirildi. Bunun üzerine Yunanlılar Bursa'nın işgal hazırlıklarına 6 Temmuz'dan itibaren daha da hız verdi.¹⁵¹

Bu sırada İngilizler aldıkları karar doğrultusunda 6 Temmuz sabahı Mudanya'ya tekrar çıkarma harekâtına girişti. Bu çıkarma harekâtına daha önce olduğu gibi Göktepe ve Hızırilyas sırtlarında mevzilenen millî kuvvetler ateşle karşılık verdi. Bunun üzerine bu kez İngilizler gemileriyle üç saat kadar Mudanya'yı bombardıman altında tuttu. Bombardıman esnasında millî kuvvetlerin siperleri yıkıldı. Bu sırada üç manga asker büyük bir toprak yığınının altında kalarak yirmi beş asker şehit oldu. Bu durumda millî kuvvetler Yörükali sırtlarına kadar geri çekildi. Bu gelişmeden sonra İngilizler karaya asker çıkararak savunma tertibatı aldı. Aynı şekilde İngilizler yine almış oldukları karar doğrultusunda 6 Temmuz'da Gemlik'e de çıkartma harekâtında bulundu. Burada da millî kuvvetler İngilizlere karşılık vererek direniş gösterdi. Bunun üzerine İngilizler, Mudanya'da olduğu gibi Gemlik'i de bombardımana tuttu.¹⁵² İngilizlerin 6 Temmuz'daki harekâtı bunlarla sınırlı değildi. Nitekim aynı gün İzmit'e de yeni kuvvetler sevk ederek buradaki durumlarını pekiştirmiş ve tam bir işgal rejimi uygulamaya başlamışlardı.¹⁵³

¹⁵⁰ *Türk İstiklâl Harbi*, C. II, K. 2, s. 221.

¹⁵¹ *Türk İstiklâl Harbi*, C. II, K. 2, aynı yer.

¹⁵² BOA.BEO, Umumi No: 348223, *Türk İstiklâl Harbi*, C. II, K. 2, s. 218.

¹⁵³ Avni Öztüre, *Brunğa, Yarımca Tarihi*, İstanbul: Yarımca Belediyesi, 1971, s. 94.

Yunanlılar da 7 Temmuz'da üstün silah ve gereçlerle donatılmış ortalama yirmi bin kişilik bir kuvvetle 56. Fırka'nın iki bin beş yüz kişiden az ve morali bozulmuş birliklerinin savunduğu Bursa üzerine yürüdü ve Sülüklü'ye kadar ilerledi.¹⁵⁴ Yunan güçleri Ulubat köprüsü civarında durakladı. Çünkü bu köprü tahrip edilmiş ve aynı zamanda köprü alanı da millî kuvvetlerce savunulmaktaydı. Bu sebeple burada üç saat zaman kaybeden Yunan birlikleri Manyas ve Ulubat göllerinde balıkçılık yapan yerli Rumların yardımı ile yerli halkın kayıklarını ve diğer araçlarını alarak ancak akşam saatlerinde burayı geçebildi.¹⁵⁵

Bu şekilde İngiliz desteğindeki Yunan kuvvetleri Bursa üzerine yürümeye başladığı sırada Bursa'dan çekilme emri almış olan¹⁵⁶ Bekir Sami (Günsav) Bey, Bursa'yı tahliye etmeye başlamıştı.¹⁵⁷ Ancak yollar Fırka Karargâhı, kıtalı ve kıtasız subaylar, sivil memur ve halkla tıkanığında birliklerin İnegöl istikametinde çekilmeleri güçlkle ve düzensiz bir şekilde yapılabilmekteydi.¹⁵⁸

Bu sırada savunmada tutulan 56. Fırka birlikleri üstün Yunan kuvvetleri karşısında fazla direnemeyerek geri çekildi. Bu durumda Bursa savunması beklenen derecede etkili olamadan dağıldı ve böylece Yunan kuvvetleri ciddi bir mukavemet görmeksizin Bursa şehrine girmiş oldu.¹⁵⁹

Bursa'nın bu şekilde düşman eline düşmesi karşısında Ali Fuat Paşa en azından bir moral takviyesi gerçekleştirmek, Yunanlıların bundan sonra ne yapacaklarını kestirmek ve ilerleyişlerini durdurabilmek gayesiyle bir şeyler yapmak istiyordu. Bu göreve Niğdeli Üsteğmen Halil Nuri Efendi talip oldu ve derhal Bozüyük'ten Pazarcık'a gitti. Pazarcık Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti başkanı Yetimoğlu ile iş birliği yaparak otuz kişilik küçük bir müfreze oluşturdu. Ardından Nazıfpaşa'da tertiplemediği bu müfreze ile birlikte İnegöl'e gitti ve İnegöl'ün işgaline kadar da burada kalarak Yunan harekâtı hakkında bilgileri sağlamaya çalıştı.¹⁶⁰

¹⁵⁴ Selçuk, *Yüzbaşı Selahattin'in Romanı*, s. 232-233; *Türk İstiklâl Harbi*, C. II, K. 2, s. 222-223.

¹⁵⁵ *Türk İstiklâl Harbi*, C. II, K. 2, s. 223.

¹⁵⁶ Mustafa Kemal Paşa'nın 6.7.1920 tarihli emri şöyledir. "Henüz mahiyeti malum olmayan Mudanya ve Gemlik ihraçları Bursa'nın kıtaat-ı askerimiz tarafından tahliyesini icap ettirebilir. Asker tarafından Ba'de't-tahliye düşmanın Bursa'yı işgal etmesi için de bir müddet geçmesi muhtemel olsa bile herhalde zât-ı devletlerinin kıtaat-ı askeriye ile Bursa'dan infikakları zaruridir. Bu halde Bursa'da anarşi hâsil olmaması için şimdiden bir idare-i mahalliyenin esasını sükûnetle tesis etmek ve emr-i idareyi sükûnetle devir ve tedvir eylemek lâzımdır. Ondan mâadâ para vesaire gibi kıymettar vesaitin Bursa'da bırakılmaması hususunda nazar-ı dikkat-i âlilerini celb ederim." Çarıklı, *Kuvâ-yı Milliye Hatıraları*, s. 272-273.

¹⁵⁷ Selçuk, *Yüzbaşı Selahattin'in Romanı*, s. 233-234; *Türk İstiklâl Harbi*, C. II, K. 2, s. 224. Bu sırada burada ikâmet etmekte bulunan Trablusgarp mahallî direniş reisi Şeyh Senusi (Şeyh Ahmet Senusi) Hazretlerinin düşmanın eline geçmemesi için 2.7.1920'de Ankara'ya gönderilmesi istendi ve Şeyh Senusi Ankara'ya yollandı. Çarıklı, *Kuvâ-yı Milliye Hatıraları*, s. 272. Senusiler Trablusgarp başta olmak üzere Kuzey Afrika'da ve Orta Afrika'da İtalyanlara, İngilizlere ve Fransızlara karşı direnişi örgütlemişler, I. Dünya Savaşı'nın Osmanlı Devleti'nin ilan ettiği cihada da katılmışlardır.

¹⁵⁸ Selçuk, *Yüzbaşı Selahattin'in Romanı*, s. 233, Çarıklı, *Kuvâ-yı Milliye Hatıraları*, s. 276-277; *Türk İstiklâl Harbi*, C. II, K. 2, s. 224.

¹⁵⁹ *Türk İstiklâl Harbi*, C. II, K. 2, aynı yer; Çarıklı, *Kuvâ-yı Milliye Hatıraları*, s. 278; Enver Behnan Şapolyo, *Kuvâ-yı Milliye Tarihi*, Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1957, s. 97; Sedat, *Bursa Vilayeti Tarihçesi*, Bursa: Bizim Matbaa, 1934, s. 15.

¹⁶⁰ Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, s. 436. Böylece bir dönem Osmanlı Devleti'ne başkentlik etmiş olan Bursa şehri fethinden 637 yıl sonra Yunan işgaline düşmüş olmaktadır.

Bu arada geri çekilmekte olan Türk kuvvetleri ise İnegöl-Yenişehir hattında herhangi bir duraklama yapmaksızın Karaköy-Bozüyük bölgesine kadar çekildi. Bu sırada Batı Cephesi Komutanlığı'nın 9 Temmuz'da verdiği açık emre rağmen Bursa'dan çekilen birliklerin İnegöl-Bozüyük arasında kalan arazide yeniden tertiplenmeleri mümkün olmadı. Buna mukabil Yunanlılar da takibe devam etmedi.¹⁶¹

Yunanlıların bu ileri harekâtı sırasında Yunan kuvvetlerinin arkasında kalan Ayvalık mıntıkası kumandanı Kaymakam Seyfullah Bey emrindeki kuvvetler bir müddet için dağlara çekilmişti. Bilahare bu kuvvetler çete muharebeleri yaparak Bilecik yönüne çekilmek istemişlerse de muvaffak olamamışlardı. Aynı şekilde Yunanlıların gerisinde kalmış olan İvrindi mıntıkası kumandanı Halit Bey (Beyazıt-Ağrı mebusu Halit Bayrak) emrindeki kuvvetler ise Balıkesir'in düşmesinden sonra subay ve askerlerden bir kıta olarak dağlara çekilmiş ve dağlarda Yunan kuvvetleri ve Çerkez eşkiyasıyla devamlı çarpışarak Bilecik'e ulaşmayı başarmıştı.¹⁶²

Diğer taraftan Bursa'nın işgalinden sonra Bursa-Demirci-Eşme-Nazilli hattına kadar ilerlemiş bulunan Yunanlılar bu hatta durmuştu. Çünkü askerî stratejiden ziyade siyasi gaye ile yapılmış olan bu harekâtla İtilaf devletleri açısından önemli olan Çanakkale ve İstanbul Boğazları'nın millî kuvvetlere karşı savunması gerçekleşmiş, aynı zamanda millî kuvvetlerin İzmir cephesi çökertilmişti. Ayrıca imzalanması için Spa Konferansı'nda bir ay kadar süre tanınmış olan barış antlaşmasının imzası öncesi Türk tarafına gözdağı da verilmişti. Bu arada işgalci Yunanlılar da İzmir'e geniş bir hinterland sağlamış oluyordu.¹⁶³

2.4. Yunan Askerî Harekâtının Yankısı, Alınan Tedbirler ve Genel Durum

Bursa'nın Yunan işgali altına düşmesi BMM'de büyük bir tepki doğurdu. Çünkü İzmir'in işgalinden sonra tahkim edilmeye çalışılan Bursa'ya, dâhilî muhalif harekât sırasında herşeye rağmen millî kuvvetler hâkim olmayı başarmıştı. Bursa'nın Yunan kuvvetlerince işgali millî kuvvetlerin ve halkın maneviyatı üzerinde çok kötü bir tesir meydana getirdi.¹⁶⁴ Nitekim 10 Temmuz 1920 günü yapılan BMM toplantısının ilk birleşiminde Trabzon Mebusu Hamdi Bey ile arkadaşları otuz imzalı bir önerge verdi. Önergede, "Birinci başkentimiz olan Bursa'nın alçak Yunanlılar tarafından işgali ve bu işgal sonucunda oradaki din ve vatan kardeşlerimizin uğradıkları kötülüklerin üzüntüsüne

¹⁶¹ *Türk İstiklâl Harbi*, C. II, K. 2, s. 225.

¹⁶² Özalp, *Millî Mücadele*, C. I, s. 151. Bunlar Balıkesir'in işgali üzerine geri çekilme hatları kesilme tehlikesiyle karşı karşıya kaldıklarından buldukları bölgeden geri çekilmekteydi. Bunların çekilmesinden sonra 12 Temmuz'da torpidoların himayesinde İngiliz ve Yunan kuvvetlerinden oluşan bir birlik Karabiga'yı işgal etti. Bunların esas gayesi geri çekilmekte olan Türk kuvvetlerinin önünü kesmektir. Ancak geç kalmışlardı. Bu sebeple işgalden hemen 24 saat sonra İngilizler, 15 Temmuz'da da Yunanlılar Biga ve Karabiga'dan çekildi. BOA.BEO, Umumi No: 348223.

¹⁶³ Ancak buna mukabil kuvvetleri geniş bir alana yayılmış, stratejik bakımdan zayıf bir duruma düşmüşlerdi. Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, s. 434-435; Özalp, *Millî Mücadele*, C. I, s. 145.

¹⁶⁴ Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, aynı yer.

katılacağımızın bir belirtisi olmak üzere bileşimin yirmi dakika tatili ile başkanlık kürsüsünün kara örtü ile kaplanması..." teklif ediliyordu. Bu önerge kabul edilerek oturuma yirmi dakika ara verildi ve kürsüye de siyah bir örtü örtüldü.¹⁶⁵

Yunan askerî harekâtı karşısında millî cephelerin bozulması ve Bursa'nın Yunan işgaline düşüşü BMM'de milletvekillerinin şiddetli tenkitlerine sebep oldu. Bu durumda Genelkurmay Başkanı olarak Albay İsmet (İnönü) Bey tenkitlere cevap vermeye çalışmaktaydı. BMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa, meclisteki görüşmeler sırasında bu konu ile saatlerce uğraştı. Ancak çabalar milletvekillerini yatıştırmadı. Meclis, bu durumun mesullerini aramaktaydı. Nitekim BMM'nin 13 Temmuz günkü oturumunda milletvekillerince, taksirat ve idaresizliklerinden dolayı Bursa'da 20. Kolordu Kumandanı Albay Bekir Sami (Günsav) Bey, Bursa Valisi Hacim Muhittin (Çarıklı) Bey ve Alaşehir Kumandanı Aşir Bey'in ne için Yüce Divan'a gönderilmedikleri soruldu. Bilahare bu konu ile ilgili bir gizli oturum yapıldı. Bu tartışmalarda milletvekillerinin yukarıda adı geçen üç kişi üstünde durduğu anlaşılmaktaydı. Nihayet milletvekillerindeki heyecanı yatıştırmak ve özellikle Bursa'nın işgalinden duyulan yeisi hafifletmek gayesiyle Yunan taarruzu ile ilgili Garp Cephesi Kumandanlığı'na bir tahkikat açılması kararlaştırıldı ve bu tahkikat açıldı. Bilahare yapılan tahkikat neticesinde Bekir Sami (Günsav) Bey görevinden alınarak emekliye sevk edildi. Aşir Bey'in vazifesi ise daha önce başka bir vesile ile değiştirilmiş olduğundan onun hakkında herhangi bir işlem yapılmadı.¹⁶⁶

2.5. Bursa'nın İşgalinden Sonra Millî Kuvvetlerce Alınan Tertibat ve İşgalden Sonra Bursa'daki Durum

Bursa'nın işgalinden sonra Bilecik'te Ertuğrul Grubu teşekkül etmişti. Yine aynı zamanlarda İnegöl'ün savunulması için Pazarcık'a bir millî müfreze gönderilmişti. Bunların yanında Garp Cephesi Kumandanı Ali Fuat Paşa bölgedeki muhtemel ayaklanmaları da dikkate alarak 25 Temmuz'da Garp Cephesi mıntıkası içinde bulunan bütün kuvvetlerin yeni duruma göre tertiplenmesini istedi. Buna göre Bursa ve İzmit bölgesinde yer alan kuvvetler şu vaziyeti alacaktı:

"Fırka Kumandanlığı salâhiyet ve muhassasatıyla Bolu Kumandanlığı. Mıntıkası: Şarki Kastamonu Mıntika Kumandanlığına mahdud olmak üzere Bolu Sancağı. Kıtaatı: Elyevm taht-ı emrinde bulunan kıtaatı, Garp Cephesi emrine ahiren gönderdiği üç tabur. Vazifesi: Asayiş-i dâhiliyeyi temin, Bolu sahilini müdafaa, indelhace 24. Fırka'ya (Tümen) muavenet ve menzillerini temin etmektir.

¹⁶⁵ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre I, C. II, s. 217 vd; Goloğlu, Üçüncü Meşrutiyet, C. III, s. 210. Bu örtü, zaferin kazanılıp Bursa'nın geri alınmasından sonra kürsüden kaldırılmıştır. Yunan harekâtında Türk tarafının önemli kayıpları olmuştur. Bkz. Özalp, *Millî Mücadele*, C. I, s. 144.

¹⁶⁶ *Nutuk*, C. III, s. 461-465; İsmet İnönü, *Hatıralar*, Yay. Haz. Sabahattin Selek, C. II, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1985, s. 210-211. Meclisteki bu tartışmalar için bkz. *BMM Zabıt Ceridesi*, Devre I, C. II, s. 217 vd; Goloğlu, *Üçüncü Meşrutiyet*, C. III, s. 210-219. Bu konuda Bekir Sami (Günsav) Bey'in savunması için bkz. TTK Arşivi, Bekir Sami Dosyası, D. IX en son kısmında.

24. Fırka (Tümen) Kumandanlığı. Mıntıka: Şimalden Karadeniz sahili, şarken Bolu Sancağı, garben Dersaadet, cenuben İzmit-Geyve hattı. Kıtaatı: Elyevm taht-ı emrinde bulunan nizamiye ve millî kıtaat ile yeniden teşkil edilecek mahalli ve millî kıtaat. Vazifesi: İzmit Şibh-i Ceziresini mümkün olduğu kadar Kuvâ-yı Milliye emrinde bulundurmaktır. Mıntıkası dâhilinde asayişini temin etmek. Düşmanın İzmit'ten şarka doğru bir taarruzu halinde evvelce verilen evamire tevfikân ve Ertuğrul Grubu ile tevhid-i hareket ederek düşman harekâtını tevkif, Bolu-Taraklı istikametini seddetmek.

Ertuğrul Grubu Kumandanlığı. Mıntıkası: Şimalden, Geyve-İzmit (bu mevki hariç) hattı, cenuben Beyce-İnegöl-Eskişehir sancakları (bu mevki hariç), şarken İzmit-Bolu-Eskişehir hududu. Kıtaatı: 11. ve 61. Fırkalar (Tümenler). Vazifesi: Bursa ve İzmit arasındaki şarka ilerleyecek düşmanı Sakarya (Nehri) garbinde ve Göksu-Kocaçay hattında tevkif etmek. 24. Fırka ile tevhid-i hareket eylemek ve Garp Cephesi Kumandanlığı tarafından talep edildiği zaman verilmek üzere iki alay piyadeyi diğer istikametler için hazır bulundurmaktır.

61. Fırka Karargâhı. Hem 61. Fırka Kumandanlığı hem de aynı zamanda grup karargâhı vazifesi ifa ve kumandasını Kolordu Kumandanlığı'nın salâhiyet ve muhassasatıyla Miralay Kâzım (Özalp) Bey deruhte edeceğinden ona göre mezkûr karargâh teşkil edilmelidir.

Bu grubun teşkili sırf harekât nokta-i nazarından olup 11. ve 61. Fırkaların geri hidemat ve muhassasatının temin ve tesviyesi re'sen Eskişehir'de 20. Kolordu Kumandanlığı Vekâleti tarafından yapılacaktır..."¹⁶⁷ Bursa'nın işgalinden sonra yapılan bu düzenlemede Ağustos ayı sonuna kadar önemli bir değişiklik olmadı.¹⁶⁸

Bu arada Mustafa Kemal Paşa milletvekillerinden oluşan ve içinde Millî Müdafaa Vekili Fevzi (Çakmak) Paşa'nın da bulunduğu bir heyetle 27 Temmuz'da Ankara'dan cepheye hareket etti. Heyet 28 Temmuz'da Eskişehir'de Ali Fuat Paşa ile görüştüktan sonra aynı gün Bilecik'e geldi. Ardından 29 Temmuz'da burada kuvvetleri teftiş ettikten sonra cephenin en ileri hattı olan Pazarcık'a geçti. Bir gün burada kalan Heyet 30 Temmuz günü burayı da teftiş ettikten sonra Uşak ve Afyon tarafına geçti.¹⁶⁹

Yunanlılar Bursa önlerine geldiği sırada Bursa'da eşraf ve ahaliden bazı kişiler, Bursa'nın işgali sırasında şehri yağma edilmekten koruma düşünce ve gayesiyle belediyede toplanarak aralarında bir Temsil Heyeti oluşturdu. Bunlar işgalden sonra Bursa'ya yeni bir vali ataması yapıncaya kadar Yunan kuvvetleri işgal kumandanıyla irtibatta bulundu. Ancak bütün bunlar Bursa'nın işgalini takip eden birkaç gün zarfında Yunanlıların şehirde ve Bursa köylerinde yaptıkları büyük yağma ve talanlarına mâni olmadı. Nitekim Yunanlılar Bursa ovasında tarlaları yağmaladı ve tarlalarda tesadüf ettikleri çiftçi, orakçı ve amele gibi çalışan Müslüman halkı yaraladı, birçoğunu da katletti. Bu yağma ve katliam sırasında Bursa hükümet merkezi dâhilinde katlettikleri

¹⁶⁷ Özalp, *Millî Mücadele*, C. I, s. 149-151.

¹⁶⁸ Özalp, *Millî Mücadele*, C. I, s. 152.

¹⁶⁹ BMM Gizli Celse Zabıtları. C. I, s. 118-119; Özalp, *Millî Mücadele*, C. I, s. 151.

Müslüman köylü sayısı 38 kişiyi buluyordu. Bu miktar köylerde katledilenlerle birlikte 100'ü aşmaktaydı. Aynı zamanda işgalden doğan karışıklıktan ve işgalci Yunanlılardan aldıkları destekten istifadeye kalkışan Bursa civarı Rum köyleri ahali de, Yunan askerleriyle birlikte Müslüman köylerine saldırarak halkı taciz ettikleri gibi, köylerde bulabildikleri büyük ve küçükbaş hayvanlarla kıymetli eşyaları gasbetti. Beş bin kişiyi bulan Yunan askerleri, bağ ve bahçeleri de talan etti.¹⁷⁰ Yunan işgal yönetimi, asayişin temini bahanesiyle herkesin dört saat zarfında ellerinde bulundurdukları silahları merkez kumandanlığına teslim etmelerini istedi. Burada esas amaç Müslümanların silahsızlandırılması ve korumasız bırakılması idi. Nitekim Yunan işgal yönetimi silah olarak değerlendirdikleri balta ve oraklara varıncaya kadar Müslümanların ellerindeki tüm silahları zorla toplarken, Rum ahaliyi ise aksine silahlandırdı. Böylece Yunanlılar yerli Rumlarla birlikte bölgede tam bir hâkimiyet kurma düşüncesindeydi.¹⁷¹ Nihayet bütün bunların ardından Yunanlılar Bursa yöresinde tam bir işgal yönetimi kurdu.¹⁷²

Diğer taraftan Bursa'nın işgalinden sonra Damat Ferit Paşa Hükûmeti Bursa'ya yeni tayinler yaptı. Çünkü İstanbul Hükûmeti işgali, siyasi bir hareket olarak yorumlamakta ve geçici olduğunu düşünmekteydi. Bu durumda işgalden sonra İstanbul Hükûmeti Hüdavendigâr (Bursa) Vilayetini kendilerine göre tekrar düzenlemek için mülkiye müfettişleri Esat ve Bâdi Beyleri Bursa'ya gönderdi. Onlar da buradaki memuriyetlere yeni atamalar yaptı. Bu sırada zaten Ankara Hükûmeti'nin tayin ettiği memurlar şehirden uzaklaşmışlardı. Bu yeni atamalar vali vekâletine bakan Özel Kalem Müdürü Sadık Bey ile birlikte gerçekleştirildi. Bu atamalara göre jandarma alay kumandanlığına Binbaşı İrfan, merkez tabur kumandanlığına Kıdemli Yüzbaşı Muhittin Efendi, polis müdüriyetine Seyrüsefer Kalemi Müdür-i sabıkı Hüsnü Bey getirildi. Ayrıca Zeynelabidin Bey Mudanya Kaymakamlığı vekâletine, Gemlik Kaymakamlığına Kuvâ-yı Milliye tarafından daha önce bu görevinden azledilen Tefvik Bey, Kirmastı (Mustafakemalpaşa) Kaymakamlığına İngiliz kumandanlığınca vekâleten atanmış olan Yusuf Kemal Efendi yerine Nurettin Bey tayin edildi. Bunların dışında diğer kazalar için de tayinler yapıldı. Bu çerçevede henüz Yunanlılarca işgal edilmemiş ve Kuvâ-yı Milliye kontrolünde bulunan Yenişehir-Orhaneli-Orhangazi ilçeleri için daha önce buraların kaymakamları olup Kuvâ-yı Milliye tarafından azledilen sırasıyla Tahsin, Hüsnü ve Tefvik Beyler bilahare buraları işgal edildikten sonra gönderilmek üzere Bursa'da bekletiliyorlardı.¹⁷³

Bursa'da bu gelişmeler olurken işgal ettikleri yerlerde kendi açlarından gerekli tertibatı sağlayan Yunanlılar, bölgede henüz ele geçirilmemiş kazaları ele geçirmek için faaliyetlerine hız verdi. Nitekim 11 Temmuz'da 400 mevcutlu bir Yunan taburu, İstanbul'daki depolardan alınan silah, cephane ve mühimmatın Anadolu'ya sevk edildiği yerlerden biri olan Karamürsel'e geldi ve otuz altı saat elde tutup halka şiddet ve baskı

¹⁷⁰ BOA.BEO, Umumi No: 348223, 17/18.7.1920, Müfettiş raporundan ve 12-21 Temmuz 1920 arası telgraflar.

¹⁷¹ BOA.BEO, Umumi No: 348223, 17/18 Temmuz 1920.

¹⁷² BOA.BEO, Umumi No: 348223, aynı tarihli telgraf.

¹⁷³ BOA.BEO, Umumi No: 348223, aynı tarihli telgraf.

uyguladıktan sonra buradan ayrıldı. Yunanlılar 18 Temmuz'da Karamürsel'e ikinci defa geldi. Bu sefer Karamürsel'de üç gün kaldı ve halka yine şiddet ve baskı uyguladı.¹⁷⁴ Bu arada Yunanlılar 12 Temmuz günü İznik'i işgal etti. 13 Temmuz günü ise Gebze'yi İngilizlerle birlikte işgal altına aldı.¹⁷⁵

Bu sırada İngilizler de 16 Temmuz'da Hereke, Yarımca ve civarındaki köylere gelerek köylülere, buraya Kuvâ-yı Milliye gelirse köyünüzü yakarız, tehdidinde bulundu.¹⁷⁶ 18 Temmuz'da ise Mudanya ve Gemlik'teki İngiliz birlikleri yerlerini Yunan birliklerine bıraktı. Böylece buralar da Yunan işgali altına girdi.¹⁷⁷

2.6. İnegöl Hadisesi

Yunan işgal harekâtı 8 Temmuz'da genel olarak duraklamıştı. Ancak Yunan işgal kuvvetleri ile millî kuvvetler karşılıklı olarak keşif taarruzlarında bulunuyorlardı. Bu çerçevede Yunanlılar 6. Adalar Alayı ile 20 Temmuz'da topçu desteğinde taarruza geçti ve Yenişehir'i alarak İnegöl'ün batısına kadar ilerledi.¹⁷⁸

28 Temmuz'da ise 11. Fırka'ya bağlı Kara Sait emrindeki millî kuvvetlerden olan Abaza İzzet müfrezesine düşman hatlarında keşif yapma görevi verildi.¹⁷⁹ Fakat bu sırada ilçenin Belediye Reisi Osman Bey iddiaya göre kasabayı Yunanlıların tecavüzünden kurtarmak maksadıyla, Kestel'deki Yunan komutanı ile gizlice temas kurdu ve çeteleri İnegöl'e sokmamayı Yunan kumandanına vaat etti. Diğer taraftan İnegöl halkı Abazaların yağmacılığından şüphelenmekte olduklarından millî kuvveti oluşturan Abaza İzzet kuvvetlerinden çekinmekte idi. Bu sebeple çetelere karşı tedbir olmak ve asayişini korumak üzere üç yüz kişilik teşkilat yapmışlardı. Burada, tarafsız bir hükûmet oluşturdular.

İşte bu ortamda keşif görevi alan Abaza İzzet, kuvvetleriyle İnegöl'e geldi. Ancak halk millî kuvvetlerin İnegöl'de bulunmalarını istememekteydi. Halkın bu durumunu bilen Abaza İzzet, müfrezesinin bir kısmını Yunanlılara karşı cephe tuttururken, diğer bir kısmı ile de sabah karanlığında kasabaya girdi. Bilahare halkı ve ileri gelenleri belediye dairesi önüne toplayıp bunları yakalamak ve onlardan para sızdırmak istedi. Durumu anlayan İnegöllüler buna mâni olmak için "Allah'ını seven silahını kapsın ve çetelere

¹⁷⁴ Apak, *Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, s. 165-167. Karamürsel Kuvâ-yı Milliye'nin ana faaliyet merkezlerinden biri idi. İzmit yakınlarında muharebeler devam ettiği sıralarda bile İstanbul'dan Karamürsel'e silah ve cephane nakledilmekte ve oradan içerilere, Ankara'ya yollanmaktaydı. Özalp, *Millî Mücadele*, C. I, s. 179-180. Yazarın notu: İstanbul'dan Karamürsel'e silah ve cephane sevkiyatı yapanlar arasında Dedem İsmail (Sofuoğlu) de bulunmaktaydı. Anadolu'ya yapılan bu sevkiyatla ilgili anılarını çocukluğumda bizzat kendisinden dinlemişimdir. Kendisi en son seferini Yunanlıların geri çekilmekte iken gerçekleştirdiklerini ifade etmekteydi. Yine kendi ifadesine göre Yunanlılar bu sırada köyleri yakmaktaydılar. Kendisi silahları boşaltırken yükselen dumanları gördüğünü söylerdi.

¹⁷⁵ *Harp Mıntıkaları, Şehir ve Kasabaların İşgali*, s. 75-79.

¹⁷⁶ ATASE Arşivi, Kls. 893, Dos. 7, Fih. 20/1.

¹⁷⁷ ATASE Arşivi, Kls. 893, Dos. 7, Fih. 27.

¹⁷⁸ *Türk İstiklâl Harbi*, C. II, K. 2, s. 292.

¹⁷⁹ İnegöl-Pazarcık şosesinin güneyinde Mezit vadisi içinde bulunan birkaç Abaza köyünden 150 kadar silahlı kişiyi toplayan Abaza İzzet, 11. Tümen'e gelerek tümenin çetesi olmayı teklif etti. Arif Bey de bunları kabul ederek, onları keşif yapmakta görevlendirdi. Bkz, Apak, *Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, s. 202.

saldırsın.” diyerek Abaza İzzet kuvvetlerine saldırdı. Çıkan çatışmada millî müfreze reisi Abaza İzzet dâhil olduğu halde on beş kadar kişi öldü. Yedi kişi de halk tarafından yakalandı. Müfrezenin diğer elemanları ise kaçtı.

Bu gelişme, İnegöl halkında millî kuvvetlerin büsbütün zararlı oldukları intibasını uyandırdı. Bu sebeple ilçe halkı bir ay kadar millî kuvvetlere karşı direnme halinde kaldı. Bu durumda 11. Tümen Komutanı, Tümen Kurmay Başkanı Rahmi (Apak) Bey'i, iki tabur piyade, bir batarya top ve bir süvari bölüğünden mürekkep bir kuvvetle İnegöl'ün vaziyetini ıslaha ve Belediye Reisi Osman Bey'i tevkife memur etti. Bunun üzerine tebdil-i kıyafetle İnegöl'e gelen Rahmi (Apak) Bey şehrin vaziyetini öğrendi. Şehirde on-on beş kişilik silahlı devriye kolları dolaşüyor ve herkesten vesika soruyorlardı. Bu durumda şehirden ayrıldıktan bir süre sonra Rahmi (Apak) Bey 21 Ağustos'ta şafakla beraber bir müfreze ile baskın şeklinde İnegöl'e girdi. Daha sonra süvari bölüklerini İnegöl'ün kuzeyinden ve güneyinden acele düşman tarafına sürerek emniyet tertibatı aldırdı. Aynı zamanda kasabanın meydanına ve Osman Bey'in evine karşı topçu bataryasını ateş mevziine soktu. Bilahare kendisi, tellallar bağırarak Batum muhacirleri ileri gelenleri ve kasaba halkının belediyede toplanmalarını sağladı. Bunlara yarım saat kadar nasihat ederek millî hareketin maksadının ne olduğunu anlattı. Bu nasihat İnegöl halkının üzerinde iyi tesir bıraktı ve bu durumda Osman Bey de teslim oldu. Bilahare Osman Bey Eskişehir'e gönderildi. Ayrıca halktan silahlar da toplandı. Böylece halkın millî kuvvetlere karşı olumsuz durumu sona erdi. Bundan sonra İnegöl, istiklâl hareketine sadık kaldı.¹⁸⁰

2.7. İzmit (Kocaeli) ve Çevresinde Durum

İzmit-Adapazarı-Hendek-Düzce ve çevresinde ayaklanmalar bastırılmış ancak yörede henüz tam bir sükûnet sağlanamamıştı. Bu ortamda bir taraftan Kuvâ-yı Milliye ayaklanma bölgesinde hâkimiyet kurmaya çalışırken, diğer taraftan İstanbul Hükûmeti yanlıları ve İngilizler de bölgede etkinliklerini ve hâkimiyetlerini sürdürme çabasındaydı.

Yine millî kuvvetler Gebze'den başlayarak Beykoz ve Şile'ye kadar olan bölgede faaliyetlerini sürdürüyor buralarda hâkimiyet kurmaya çalışıyordu. Bu çerçevede Gebze millî kuvvetlerce kontrol altına alındıktan sonra, 22 Haziran'da Ömerli kazası da millî kuvvetlerin denetimine girmişti.¹⁸¹ Bunun üzerine İngilizler Maltepe ve Çamlıca ile civarında askeri tedbirler aldı.¹⁸² Başbüyük Cephaneliği İngilizlerce boşaltılarak Bostancı İstasyonu'na nakledildi.¹⁸³ Ayrıca Maltepe'de bulunan Tayyare Endaht Mektebi subayları tevkif edildi. Zira burada görevli bazı subaylar buradaki tayyareleri Anadolu'ya kaçırma girişiminde bulunmuştu. Bu girişim neticesi iki tayyare kalkış esnasında tellere çarpıp parçalanarak yanmış, bir tayyare ise İznik'e indirilebilmişti. Bu durum okulun basılması ve subayların tevkif edilmesine gerekeç teşkil etmişti.¹⁸⁴

¹⁸⁰ Apak, *Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, s. 202-205; *Türk İstiklâl Harbi*, C. II, K. 2, s. 292.

¹⁸¹ BOA.BEO, Umumi No: 347812, 347939 29/30.6.1920.

¹⁸² BOA.BEO, Umumi No: 347812, 22/24.6.1920.

¹⁸³ BOA.BEO, Umumi No: 347938, 30.6.1920.

¹⁸⁴ TTK Arşivi, Bekir Sami Dosyası, D. IX, İznik, 7.6.1336(1920) şifre.

İşte bu gelişmeler üzerine millî kuvvetler 6 Temmuz'da Beykoz'a taarruz etti. Burada millî kuvvetler ile bölgeye yeni getirilmiş olan Yunan ve İngiliz birlikleri arasında şiddetli çarpışmalar meydana geldi.¹⁸⁵ Bu durum karşısında Fırka (tümen) kumandanı Beykoz-Paşabahçe ve Çubuklu'da sıkıyönetim ilan ederek gece on birden sonra sokağa çıkma yasağı koydu.¹⁸⁶ Buna rağmen 8 Temmuz'da Dudullu ve Beykoz'da millî kuvvetlerle yerli Rum eşkiya destekli Yunan birlikleri arasında şiddetli çarpışmalar meydana geldi.¹⁸⁷ Bilahare 15 Temmuz'da İngilizler, millî kuvvetlerin kontrolünde bulunan Gebze üzerine şiddetli taarruzda bulundu. Bu gelişmeler karşısında Gebze'yi ellerinde tutamayacaklarını anlayan millî kuvvetler Gebze demir yolu köprüsünü tahrip ederek geri çekilmek zorunda kaldı.¹⁸⁸

Bütün bu gelişmeler Damat Ferit Paşa Hükûmeti'nin, İstanbul'un hemen yakınında olan bu bölge üzerinde dahi hiçbir etkinliğinin kalmadığını ortaya koymaktaydı. Damat Ferit Paşa Hükûmeti tarafından atanmış olan bölgedeki idareciler, gelişen olayları sadece merkeze rapor etmekle meşguldü.¹⁸⁹ Ayrıca idareciler, olaylar karşısında bazı teşebbüslerde bulunmak için İngilizlerden izin ve yardım talep ediyordu.¹⁹⁰

Diğer taraftan İngilizler işgal altında tuttıkları İstanbul ve Boğaz etrafında tampon bölge oluşturmak düşüncesindeydi. Bu amaçla Kuvâ-yı İnzibatiye'nin aradan çekilmesiyle ortaya çıkan boşluğu doldurmak ve millî kuvvetlerin İzmit'e girmesini engellemek için İzmit'e yeni birlikler getirmişti.

İngilizler, hem güçlerini göstermek ve İzmit'i terk etmeye niyetli olmadıklarını belirtmek hem de Yunan harekâtına yardımcı olmak gayesiyle 10 Temmuz'da bir taburluk kuvvetle, İzmit'ten Büyükderbent yönünde Kuvâ-yı Milliye üzerine taarruza geçti. Bu taarruza bir tayyare de destek vermekteydi. Bu sırada Büyükderbent'te Yüzbaşı Fehmi kumandasında, tabur büyüklüğünde bir millî kuvvet bulunmaktaydı. Bu birlik, ilk anda gafil avlandı ve İngilizler belirli bir başarı elde etti. Buna rağmen birlik, iyi bir savunma örneği gösterdi ve Yüzbaşı Fehmi Bey yaralanma pahasına toparlayabildiği kuvvetle iyi bir mevzi tutmayı başardı. Bunun üzerine daha fazla ilerleyemeyeceğini anlayan İngiliz taburu geri çekilmek zorunda kaldı. Ayrıca bu taarruz sırasında İngilizlere, İzmit

¹⁸⁵ BOA.BEO, Umumi No: 348032. Bu olaylar 8 Temmuz'da vuku buldu. Bu sırada Yunanlılara yerli Rum çeteleri de iştirak edip yardımcı olmakta ve yol göstermekteydiler. Bkz. BOA, BEO aynı numaradaki belgeler.

¹⁸⁶ BOA.BEO, Umumi No: 348032.

¹⁸⁷ BOA.BEO, Umumi No: 348035; Ayrıca Rum çete faaliyetleri hakkında geniş bilgiler mevcuttur. Bkz. BOA.BEO, Umumi No: 347328-347664-351079 numaradaki belgeler.

¹⁸⁸ BOA.BEO, Umumi No: 347919, 15 Temmuz 1920.

¹⁸⁹ Raporlar BOA.BEO, Umumi No: 348032-347919. Sadaret'in Dâhiliye Nezareti'nden Gebze'deki jandarma kuvvetinin takviyesi ile ilgili isteğine Dâhiliye Nezareti'nin cevabında şöyle deniyordu: "Gebze ve havalisinin hâlâ Kuvâ-yı Bâğîye'nin (Kuvâ-yı Milliye kasediliyor) taht-ı işgalinde bulunması hasebiyle mıntika-i mezkûre jandarma kuvvetinin tezyidine şimdilik imkân bulunamayacağını sebk eden tebligata cevaben Umum Jandarma Kumandanlığından bildirilmiş olmağla...", BOA.BEO, Umumi No: 347926, 30.6.1020.

¹⁹⁰ BOA.BEO, Umumi No: 348094, 10.7.1920.

Mutasarrıfı İbrahim Hakkı Bey'in yardımıyla teşkilatlandırılan Abazalar ile bizzat İngilizlerin desteğiyle teşkilatlanan yerli Rum ve Ermenilerden oluşan çeteler de yardım etmişti. Bu çeteler de İngiliz taarruzundan, yani taarruz eden İngiliz taburunun geri çekilmesinin ardından millî kuvvetlerce dağıtıldı.¹⁹¹

Bu gelişmeler sırasında İzmit halkının şikâyetleri üzerine 7 Temmuz'da İbrahim Hakkı Bey İstanbul Hükûmeti'nce vekâleten yürüttüğü mutasarrıflık görevinden alındı. Ancak mutasarrıf, artık İstanbul'u da dinlemez olmuştu. Nitekim İstanbul Hükûmeti'nce mutasarrıf olarak atanıp kendisinin yerine gönderilen Abdülvahâb Bey'i İzmit'e sokmadı ve yerini terk etmedi.¹⁹²

2.8. İşgaller Sonrasında Ortaya Çıkan Siyasî Gelişmeler

Yunanlılar, 22 Haziran'da Anadolu'da başlattıkları işgal harekâtının yanı sıra 19 Temmuz'da Doğu Trakya'da da işgal harekâtı başlatmış ve 1. Kolordu'nun direnmesine rağmen burayı da birkaç gün içinde ele geçirmişti.¹⁹³

Bu gelişmeler olurken Osmanlı Barış Heyeti, imzalamadıkları San Remo Konferansı kararlarına karşı İtilaf devletlerine verilmek üzere hazırladıkları cevabi notayı Cemil Paşa ve Reşit Bey tetkik edilmek üzere İstanbul'a göndermişti. Bu arada kendisini Barış Heyeti'ne delege tayin ettiren Sadrazam Damat Ferit Paşa, 12 Haziran'da İstanbul'dan hareket etmiş, 19 Haziran'da Paris'e varmıştı.¹⁹⁴ Aynı zamanda Osmanlı Barış Heyeti delegeleri tarafından hazırlanan yukarıda sözü edilen cevabi metin de Meclis-i Vükelâ'da görüşülüp, padişah tarafından tasdik edildikten sonra yine Cemil Paşa ve Reşit Bey ile birlikte Paris'e gönderilmişti.¹⁹⁵ Bilahare Damat Ferit Paşa, San Remo kararlarının değiştirilmesi veya hafifletilmesi istenen bu cevabi metni, üzerinde bazı değişiklikler yaparak Barış Konferansı'na bir muhtıra ile sundu.¹⁹⁶ Ancak Türk tarafının bu istekleri 16 Temmuz'da son bulan Spa Konferansı'nda reddedildi. Bu konferansta ayrıca Yunan birliklerinin barış anlaşması imzalanıncaya kadar işgal ettikleri bölgelerde kalmaları da kararlaştırıldı. Arkasından İtilaf devletleri, verdikleri ültimatomla Osmanlı heyetinden barış antlaşmasını 27 Temmuz'a kadar ya imzalamalarını veya reddetmelerini istedi.¹⁹⁷ Bunun üzerine bu sırada İstanbul'a dönmüş bulunan Sadrazam Damat Ferit Paşa, 17 Temmuz'da İstanbul'da İngiliz Yüksek Komiseri John de Robeck'i ziyaret ederek

¹⁹¹ Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, s. 432-438.

¹⁹² Kâmil Erdeha, "Kocaeli Mutasarrıflığı", *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, 7/51 (1978), s. 21. Bu konuda Abdülvahab Bey ile Bâbüali arasında yazışmalar olmuştur. Bkz. BOA.BEO, Umumi No: 350128-350076.

¹⁹³ Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Millî Mücadele*, C. I, s. 299-350.

¹⁹⁴ Taner Baytok, *İngiliz Kaynaklarında*, s. 121; Göztepe, *Vahdettin Mütareke Gayyasında*, s. 324; Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, C. III, s. 155; Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, s. 107.

¹⁹⁵ İbnülemin Mahmut Kemâl İnal, *Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar*, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1969, s. 1731.

¹⁹⁶ İnal, *Son Sadrazamlar*, s. 1732. Barış konferansında istekler için bkz. Türkgeldi, *Görüp İştiklerim*, s. 128.

¹⁹⁷ Özalp, *Millî Mücadele*, C. I, s. 155, Murat Hatipoğlu, *Yunanistan'daki Gelişmeler Işığında Türk-Yunan İlişkilerinin 101 Yılı (1821-1922)*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1988, s. 104. Ayrıca verilen cevabın metni için bkz. Türkgeldi, *Görüp İştiklerim*, aynı yer. Spa Konferansı hakkında bilgi için bkz. Osman Olcay, *Sevr Antlaşmasına Doğru*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1981, s. 594 vd.

“Kemalistlerin, Yunan ilerlemesine dayanmasına imkân yoktur. Yunan kuvvetleri Ankara'ya, Sivas'a hatta Erzurum'a kadar mukavemet görmeden ilerleyeceklerdir. Bunun için hiçbir çare göremediğimden anlaşmayı imzalayacağım.” dedi.¹⁹⁸

Buna mukabil BMM 13 Temmuz'da gizli 'bir toplantı yaparak “Misak-ı Milli” üzerine yemin etti.¹⁹⁹ Arkasından Mustafa Kemal Paşa başkanlığında BMM'ce oluşturulan on kişilik heyet, cepheleri ziyaret ve aynı zamanda teftiş ederek Yunan ilerlemesine karşı alınan tedbirleri yerinde görmek üzere Ankara'dan hareket etti.²⁰⁰

Ankara'da bu gelişmeler yaşanırken, İstanbul Hükûmeti, Sadrazam Damat Ferit Paşa'nın İngiliz Yüksek Komiserini ziyaretinden sonra 20 Temmuz'da barış antlaşmasının imza edilmesini tavsiyeye karar verdi.²⁰¹ Bu durumda 22 Temmuz'da Yıldız Sarayı'nda ikinci bir Saltanat Şurası toplandı.²⁰² Padişah Vahdettin'in iştiraki ve başkanlığında toplanan bu Saltanat Şurası'nda Sam Remo'da ortaya konan barış antlaşması taslağı görüşüldü. Ardından barış antlaşmasının imzalanması, Âyandan Topçu Feriki Rıza Paşa dışında şuraya katılanların hepsi tarafından kabul edildi.²⁰³ Bu arada 30 Temmuz'da Damat Ferit Paşa sadrazamlık görevinden çekildi. Ancak yine aynı gün padişah tarafından tekrar hükûmeti kurmakla görevlendirildi.²⁰⁴ Saltanat Şurası'nda antlaşmanın imzalanmasına evet demiş olan Damat Ferit Paşa bu durumda beşinci hükûmetini kurdu. Bundan sonra yeni hükûmet, barış antlaşmasını imzalamak üzere delegeler heyetine katılmaları daha önce uygun görülen Rıza Tevfik Bey ile Hadi Paşa'yı bir Fransız savaş gemisi ile yola çıkardı.²⁰⁵ Aynı zamanda Bern'deki Osmanlı Büyükelçisi Reşat Halis Bey'in de bu heyete katılması istendi. Bu arada heyetten Hadi Paşa son olarak 1 Ağustos'ta antlaşmanın bazı kararlarının hafifletilmesi için Barış Konferansı'na başvurduysa da bu istek de kabul edilmedi.²⁰⁶ Bu girişimden de bir sonuç alamayan Osmanlı heyeti 10 Ağustos 1920 günü Paris'in banliyösü Sevr'de, bir porselen fabrikasının salonunda Sevr Barış Antlaşması'nı imzaladı.²⁰⁷

¹⁹⁸ Erol Ulubelen, *İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye*, İstanbul: Aykaç Kitabevi, 1967, s. 276.

¹⁹⁹ Neşet Halil, Büyük Meclis ve İnkılâp, Ankara: TBMM Matbaası, 1933, s. 36; *Tarih*, C. IV, s. 351; Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, C. III, s. 249; *BMM Zabıt Ceridesi*, Devre I, C. II, s. 335.

²⁰⁰ *BMM Zabıt Ceridesi*, Devre I, C. II, s. 320.

²⁰¹ Cemil Bilsel, *Lozan*, C. I, İstanbul: Ahmet İhsan Matbaası, 1933, s. 338; *Türk Dış Politikasında 50 Yıl Kurtuluş Savaşımız (1919-1922)*, Ankara: Dışişleri Bakanlığı, 1973, s. 18.

²⁰² Geniş bilgi için bkz. Bilsel, *Lozan*, C. I, s. 328 vd; *Türk İstiklâl Harbi*, C. II, K. 2, s. 182; Belen, *Türk Kurtuluş Savaşı*, s. 221; Göztepe, *Vahdettin Mütareke Gayyasında*, s. 333; Himmetoğlu, *İstanbul ve Yardımları*, C. II, s. 13-29.

²⁰³ Toplantıya katılanlar için bkz. İnal, *Son Sadrazamlar*, s. 2062; Ayrıca İnal'dan nakleden Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, C. III, s. 157'de 252 nolu dipnot.

²⁰⁴ Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, C. II, s. 85; İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. IV, İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1973, s. 465.

²⁰⁵ İnal, *Son Sadrazamlar*, s. 2062.

²⁰⁶ Türkgeldi, *Görüp İştittiklerim*, s. 130; Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı*, C. II, s. 84.

²⁰⁷ Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı*, C. II, aynı yer; *Türk İstiklâl Harbi*, C. II, K. 2, s. 182. Sevr Antlaşması hakkında geniş bilgi için bkz. Bilsel, *Lozan*, C. I, s. 345; Ali Türkgeldi, *Moudros (Mondros) ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi*, Ankara: Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1948, s. 13. Sevr Antlaşması tam metni için bkz. Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuk ve Siyasi Tarih Metinleri*, C. I, Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yay., 1953, s. 524 vd. Bu arada antlaşmayı kabullenmekle hem kendi yurduna hem insanlığa

Ancak daha önce Misak-ı Milli'ye yemin eden BMM Hükûmeti'ne bu antlaşmayı kabul ettirmek mümkün değildi. 19 Ağustos 1920'de BMM, Saltanat Şurası'nda antlaşmanın imzalanması yönünde oy kullananlarla antlaşmayı imzalayanları vatan haini ilan etti. Bu sırada Yunanlıların Anadolu ve Trakya'daki işgallerinin yanı sıra, içerde ayaklanmaların baş göstermesi, Rusya'nın Ermenileri korur tavır takınması, Sevr Barış Antlaşması'nı imzalayan ve İngilizlere bazı tekliflerde bulunan Damat Ferit Paşa Hükûmeti'nin durumu, Ankara'yı fevkalâde rahatsız etmekteydi.²⁰⁸

3. Hendek ve Düzce Yöresinde Tekrar Baş Gösteren Ayaklanma ile Azınlıkların Faaliyetleri

Ankara'ya karşı isyan edenlerin bir kısmı İstanbul'a kabul edilmeyip tekrar eski yerlerine gönderilmişlerdi. Diğer taraftan Ethem Bey'in affederek birliklerine aldığı kimselerin bir kısmı daha sonra kaçarak tekrar bölgeye gelmişti. Bu kaçakların çoğu Hendek ve Düzce arasında bulunan Nuhveren mıntıkasında toplanmıştı. İşte bütün bunlar Hendek ve Düzce yöresinde yine huzursuzluğun çıkmasına sebep oldu.²⁰⁹

3.1. Nuhveren Hadisesi

Nuhveren mıntıkasında toplanan kaçaklar Hendek'i alarak İzmit ile bağlantı sağlayıp güya bu şekilde kendi hayat ve geleceklerini garantiye almak düşüncesindeydi. Bunları yerli Rumlar vasıtasıyla İngiliz ve Yunanlılar da kışkırtmaktaydı.²¹⁰ Bu sırada Çerkez Ethem kendi birliğinden kaçan Düzce asilerinin yakalanması için Düzce kaymakamına bir telgraf çekti. Düzce kaymakamı da Jandarma Teğmeni Fikri komutasında 19 kişilik bir kuvveti bunları yakalamak için 19 Temmuz'da yola çıkardı. Bu kuvvet, yolda yüz kişilik bir asi grubun pususuna düşerek esir edildi. Bunun üzerine Binbaşı Nazım Bey, Düzce'de Jandarma Bölük Komutanı Rasim Bey komutasında bir müfrezeyi Nuhveren'e gönderdi. Ancak bu kuvvet de asiler tarafından kuşatıldı. Bu sırada asilerin mevcudu bin kişiye kadar ulaşmıştı ve aralarında Karasu (şimdi Sakarya vilayetine bağlı ilçe) Rumları da vardı.

Bu gelişmeler üzerine Ali Fuat Paşa, Bursa'nın Yunanlılarca işgali sonrasında yeniden tertip edilmiş olan cephede yer alan 24. Fırka'dan iki makineli tüfek, istihkâm bölüğü ile Kuvâ-yı Milliye'den oluşturduğu yüz elli mevcutlu bir müfrezeyi 24 Temmuz'da Hendek'e göndermek zorunda kaldı. Bunun yanında meseleyi anlaşma ile nihayete erdirmek için Adapazarı Kaymakamı Fuat Bey'i (Carım) de bölgeye yolladı. Fuat Bey

---

yardımı olduğuna, gerçekte başka çıkar yol olmadığına, bunu imzalamamanın karşılığının felâket olacağına inanan Damat Ferit Paşa, 28.7.1920'de bu konuyla ilgili olarak İstanbul'daki İngiliz Komiseri John De Robeck'le görüşürken, Kemalistlere karşı savaşmak ve ülkede düzeni yeniden kurmak için İngiltere'nin yardımını istemiş, John De Robeck de antlaşma onaylanır onaylanmaz Türkiye'de düzenin yeniden kurulması için İngiltere'nin iş birliğinde bulunacağına dair sadrazama güvence vermişti. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, C. II, s. 81-85, Belen, *Türk Kurtuluş Savaşı*, s. 277.

²⁰⁸ Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, C. III, s. 162.

²⁰⁹ *Türk İstiklâl Harbi*, C. VI, s. 137.

²¹⁰ Binbaşı Nazım Bey'in Ankara'ya yolladığı raporda şu görüşe yer veriliyor: "Ayaklanan Abazaların düşünceleri Hendek'i almak, İzmit ile bağlantı sağlanıp düşmanla birleşmek ve güya kendi hayat ve geleceklerini bu surette bizden kurtarıp garantiye almaktır." Sofuoğlu, *Kocaeli ve Sakarya'da*, s. 185.

burada asi liderleriyle yaptığı görüşmeden sonra onlarla, sebep oldukları zararları ödemeleri, bundan sonra iş ve güçleriyle meşgul olmaları ve devletin isteklerini de yerine getirmeleri kaydıyla anlaşma yaptı. Bu anlaşmayı Mürettep Fırka (Tümen) Kumandanı Binbaşı Nazım Bey'e bildirdi. Binbaşı Nazım Bey de anlaşma metnini asilerin sözlere inanmaktaki kuşkusunu da ilâve ederek Ali Fuat Paşa'ya gönderdi.²¹¹ Böylece olay şimdilik kapanmış gibi gözüküyordu.

3.2. İkinci Düzce Olayı

Nuhveren hadisesinin bu şekilde çözümlenmesinden bir müddet sonra asiler Düzce üzerine yürümek için tekrar harekete geçti.²¹² Bu sırada Düzce'de gündüzleri şehir merkezinde olup geceleri emin bir yer olarak şehir dışındaki Üskübü'de (Konuralp) kalan zayıf bir güvenlik kuvveti bulunmakta idi. Burada bir de Orhangazi Müfrezesi vardı. Asiler bu durumdan istifade ederek hazırladıkları bir planla yöneticileri, gece Düzce'de alıkoydu ve sabaha karşı da müfrezeye bir baskın düzenledi. Bu şekilde onları tesirsiz hale getirdi ve Düzce'yi işgal etti.²¹³ 8 Ağustos'ta gerçekleştirilen bu harekâttan sonra isyan sahası bir tarafta Bolu-Mudurnu, diğer tarafta Hendek ve Adapazarı'na kadar genişleme istidadı gösterdi. Bu hareket Kuvâ-yı İnzibatiye'nin İstanbul'a dönmeyen birliklerince de desteklenmekteydi. Bu çerçevede Kuvâ-yı İnzibatiye'nin İstanbul'a gitmeyip Değirmendere'nin Tatarköy'ünde bulunan ikinci alayı bu harekâta destek vermek için çaba sarfetmekteydi.²¹⁴

Düzce'ye giren asiler ilk ayaklanmada olduğu gibi yine Düzce Kaymakam Vekili Abdulkerim Bey, Bolu Jandarma Tabur Komutanı Yüzbaşı Rasim ile Düzce'de ne kadar subay ve er varsa hepsini ilçede yönetime getirdikleri kişilere tutuklattı.²¹⁵ BMM'ye de "Kuvâ-yı Milliye tarafından bu bölgede mevcut Çerkez ve Abazaların yok edilecekleri hakkındaki düşünceleri kesindir. Bu arada eski ilçe kaymakamı Abidin, bütün Çerkez ve Abazaları öldüreceğiz, kadın ve kızlarını cariyeye olarak kullanacağız diye açıkça beyanlarda bulunmuştur. Bunun için bundan önce yapılan işlerden dolayı hiç kimsenin sorumlu tutulmayacağı hakkında BMM'ce bir karar alınacak olursa ayaklanmanın önüne geçilebilir." şeklinde telgraflar çekti.²¹⁶

²¹¹ *Türk İstiklâl Harbi*, C. VI, s. 113-115, Aras, *Kocaeli Bölgesinde Harekât*, aynı yer; Özkök, *Düzce-Bolu*, aynı yer.

²¹² Bolu Mutasarrıfı Halil Bey bu isyanın sebeplerini şöyle ortaya koyuyor: "a- Kaymakam Abidin Bey'in iyi bir zat olmasına rağmen muvazenesiz olması, tenakuzlara düşmesi, b- Birinci Bolu-Düzce isyanında Refet Bey'in affetmesine rağmen Çerkez Ethem Bey tarafından asi elebaşlarının (Sefer Bey ve diğerleri) asılmaları, isyancılar üzerinde tereddüt meydana getirmesi, c- Bölgedeki Lazlarla Abazaların çekişmesi (Lazlar, Kuvâ-yı Milliye taraftarı idiler), d- Saraydan yapılan içişler siyasetinin tesirleri, e- Bölgedeki Çerkez ve Abazaların muhtariyet düşüncesi taşımaları, bu yolda propagandaların mevcudluğu, f-Osmanlı Devleti'nde önemli mevkiilerde bulunan Çerkez ve Abazaların Meşrutiyet'ten sonra bu mevkiileri kaybetmeleri." Bolu Mutasarrıfı Halil Bey'in İçişleri Bakanı Adnan Bey'e Sunduğu Rapor (özet), TİTE Arşivi, Kls. 142, vesika 239-37; *Halil Bey'in Hatıraları*, daktilo metin, s. 91-95.

²¹³ Geniş bilgi için bkz. İhsan İdikut, *Miralay Şehit Nazım Bey*, İstanbul: Şirket-i Mürettebiye Matbaası, 1952, s. 27; Apak, *Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, s. 169-170

²¹⁴ BOA.BEO, Umumi No: 349117.

²¹⁵ Aras, *Kocaeli Bölgesinde Harekât*, s. 16-17.

²¹⁶ *Türk İstiklâl Harbi*, C. VI, s. 116.

Bu sırada Ali Fuat Paşa, isyancıların İzmit'teki İngilizler ve Kuvâ-yı İnzibatiye'den arta kalanlarla irtibat kurmalarını önlemek için özellikle Adapazarı ile Sapanca mıntıkasında ve isyanın yayılma istidadı olan diğer yerlerde tertibat aldı. Bu tertibata göre;

Mürettep Fırka, Beypazarı-Mudurnu istikametlerini kapayacak sûrette tertibat alarak geriden gelen kuvvetlere azami zaman kazandıracaktı. 24. Fırka, Adapazarı ve Sapanca'yı kuvvetli bir sûrette elde bulunduracak ve Sakarya Nehrinin köprü geçişleri müdafaa ve tahrip ile asilerin İzmit ve Kandıra havalisi ile temasına mani olacak ve Göynük-Taraklı yolunu daimi nazar-ı dikkatte bulunduracak, icabında Göynük'e karşı yolu tıkayacaktı. Bu sırada Bolu'da bulunan Mürettep Fırka komutanının isteği üzerine de buraya Binbaşı İbrahim Bey komutasında Kuvâ-yı Milliye müfrezeleri gönderildi.

Sarı Efe Edip komutasındaki kuvvetli bir Kuvâ-yı Milliye birliği ise Taraklı-Göynük üzerinden Mudurnu'ya gönderildi. 250 mevcutlu Konya Arnavut müfrezeleri de trenle Eskişehir'e hareket etti. Eskişehir'den de bir millî kuvvet isyan bölgesine doğru yola çıkarıldı.²¹⁷ Diğer taraftan 24. Fırka subaylarından Yüzbaşı Fehmi Bey kumandasında iki millî ve bir nizamiye taburundan mürettep bir alayla bir süvari bölüğü ve makineli tüfeklerden oluşan tedip müfrezesi Geyve'den hareket ettirildi. Bilahare bu kuvvet Hendek civarında bir tarama yaptı.²¹⁸

Bu sırada Kandıra'da bulunan İngiliz ve Yunan kuvvetleri Kandıra ve civarının asayişini temin vazifesiyle Malaklar Tepesi'ne 200 mevcutlu bir kuvvet bırakarak Akmeşe üzerinden İzmit'e çekildi. Sapanca kesiminde ise Yanık deresi batısında 200 kadar Abaza kuvveti bulunduğu dair haberler alındı. Bu gelişmeler üzerine 24. Fırka ilk önce Akmeşe ve Kandıra istikametinde bir keşif harekâtı yaptı. Bu harekât düşman ve özellikle asi kuvvetler üzerinde oldukça etkili oldu.²¹⁹ Bilahare fırka buradan Hendek'e hareket etti.

18 Ağustos'ta başlayan harekât ile Mudurnu Çayı-Sakarya Nehri arasındaki asiler yok edildi. Bu sırada Çarka-Kayalar-Çaybaşı köyleri yakıldı. Bu sırada yakalanan asiler ile bunlara yardım ve yataklık eden köylerdeki halkın silahları da toplandı. Hendek istikametinde yapılan bu harekât üzerine Düzce Abazaları yaptıklarından pişmanlık duyduklarını belirterek bağışlanmalarını istedi. Bunun üzerine harekât bir süre durduruldu. Fakat Hendek'e toplanan Abazalar itaate yanaşmadıkları gibi hatta o sırada Bolu'dan Düzce'ye doğru gelmekte olan Mürettep Fırka'ya karşı cephe almaya girişti. Bunun üzerine, 24. Fırka komutanı, 26 Ağustos'ta, 143. Alay Komutanı Binbaşı Şerif Bey komutasındaki tedip kuvvetlerini Düzce'de toplanan 2. Kuvâ-yı Seyyare ile birlikte Hendek'teki asiler üzerine gönderdi. Girişilen bu harekât neticesinde Binbaşı Şerif Bey komutasındaki tedip kuvvetleri ile İbrahim Bey komutasındaki 2. Kuvâ-yı Seyyare birlikleri 28 Ağustos'ta Hendek'i elde etti. Diğer taraftan Hendek ve yöresindeki asilere bir hayli ölü ve yaralı verdirilerek indirilen darbe, Düzce'deki asilerin de moralini bozdu. Ayrıca 24. Fırka'nın faaliyetleri sırasında kan dökücü hareketleriyle halkın tepkisini

²¹⁷ Aras, *Kocaeli Bölgesinde Harekât*, s. 18-20.

²¹⁸ Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, s. 445.

²¹⁹ *Türk İstiklâl Harbi*, C. II, K.2, s. 303-304.

çeken millî kuvvetlerden gözükten Gâvur Ali ve arkadaşları idam edildi. Diğer birkaçı da mahkemeye verildiler ki bu durum yöre halkı üzerinde mutlak adaletle hareket edildiğini ortaya koymasından etkilidir.²²⁰ Bu sırada Ali Fuat Paşa, asilerle anlaşmak için aracılar gönderdi. Ancak aracılardan, asi liderleriyle bir iki defa kesilip tekrar devam eden görüşmeleri sürerken, Çolak İbrahim Bey'in kuvvetleri Düzce'ye gelerek kontrolü ele geçirdi ve akabinde de Çolak İbrahim Hendek'e doğru yürüyüşe geçti.²²¹

Bu sırada BMM'de uzun süredir görüşülmekte olan isyanlar konusundaki suçlu olanların affı ve işe yarayacak durumda olanların da millî kuvvetlere alınması kararı 30 Ağustos'ta mecliste kabul edildi.²²² Bunun üzerine Ankara ile 2 Eylül'de irtibata geçen asi reisleri, "Reisler bundan sonra hükûmetin bütün emirlerine itaat edeceklerdir" mahiyetinde ve takibat yapılmadığı takdirde Millî Hükûmet'e itaat edeceklerini bildiren ve af dileğinde bulunan bir telgraf çekti.²²³

Diğer taraftan ikinci Düzce ayaklanmasının sürdüğü günlerde Samanlı'dan ilerleyen bir millî müfreze 15 Ağustos günü Kandıra'ya girdi. Bu müfreze burada bir miktar cephane ele geçirdi.²²⁴ Bunun üzerine durumu öğrenen İstanbul Hükûmeti 21 Ağustos'ta, yörede tedbir alınmasını Harbiye Nezareti'nden istedi. Ancak Harbiye Nezareti buna 25 Ağustos'ta, ellerinde yeterli kuvvet bulunmadığı, firarlar sebebiyle kuvvet teşkil edemedikleri, İzmit (Kocaeli) bölgesinin İtilaf devletlerince harp mıntıkası ilan edildiğinden buradan Osmanlı nizamiye birliklerinin çıkarıldığı, bu bakımdan müdahalenin mümkün olmadığı cevabını verdi.²²⁵

Bu girişimin bu şekilde sonuçsuz kalmasıyla ve millî kuvvetlerin kontrolü sağlanmasıyla, 19 Temmuz'da başlayan Nuhveren ve onu takiben çıkan ikinci Düzce ayaklanması da sonuçlanmış olmaktadır. Ancak yine de bu isyanların bastırılmasından sonra da yörede ufak çapta da olsa bazı çapulculuk ve isyan hareketleri vuku bulacaktır. Nitekim 30 Ekim'de Adapazarı'nda emekli Binbaşı Evrenoszade Yusuf Ziya Bey, topladığı bir kısım kuvvetle Adapazarı'nda İpsiz Recep müfrezesine taarruz edecek ve bu hadise de o bölgedeki millî kuvvetleri epey meşgul edecektir.²²⁶

²²⁰ *Türk İstiklâl Harbi*, C. II, K. 2, s. 304-305; Gâvur Ali Adapazarı'nda idam edildi. Geniş bilgi için bkz. Sofuoğlu, *Kocaeli ve Sakarya'da*, s. 212.

²²¹ Güralp, *İstiklal Savaşının*, s. 84-86.

²²² Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, C. I, İstanbul: İstanbul Matbaası, 1965, s. 303-305; M. Zekai Konrapa, *Bolu Tarihi*, Bolu: Vilayet Matbaası, 1960, s. 727. Af metni içeriği için bkz. Aras, *Kocaeli Bölgesinde Harekât*, s. 22-25.

²²³ *Türk İstiklâl Harbi*, C. VI, s. 119.

²²⁴ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre I, C. III, Ankara: 1941, s. 258.

²²⁵ BOA.BEO, Umumi No: 348534.

²²⁶ TİTE Arşivi, Ali Fuat Cebesoy Dosyası, Kls. 114, vesika 51606-51608. Ayrıca geniş bilgi için bkz. Sofuoğlu, *Kocaeli ve Sakarya'da*, s. 190.

3.3. Yunan İşgali Altındaki Bursa ve İzmit Yöresinde Yerli Rum ve Ermenilerin Faaliyetleri

Yunan işgali Bursa ve İzmit'i kapsayacak şekilde genişledikten sonra işgal altındaki yerlerde bulunan yerli Rum ve Ermeniler de boş durmayıp Yunanlıların desteğiyle katliam yapmaya başladı. Rum çeteler 10 ve 11 Temmuz 1920 günlerinde Budakdere mevkiinde bir Müslüman kömürcü kafilesini meçhul bir semte götürmüş ve bir daha kendilerinden haber alınamamıştı.²²⁷ Yine Karsak Boğazı'nda Ermeni eşkıyası 24 Ağustos'ta Müslüman Türklerden 20 kişiyi katletmişti.²²⁸ İzmit'te ise millî kuvvetlere mensup bir kişi Rumlarca kurşuna dizilmişti.²²⁹ Ayaklanma bölgesi olan Nüfren (Nuhveren) tepelerinde 27/28 Ağustos günü Ermeni-Rum ve asiler ile millî kuvvetler arasında dört saat şiddetli çarpışma meydana geldi.²³⁰ Bu arada Gebze ve Kandıra civarında ise Paşaköy ve Yeniköy Rumları Müslüman Türk köylerini basmakta ve katliam yaparak yağmalamaktaydı.²³¹

Yunan işgali devam ettiği müddetçe Rum ve Ermenilerin katliamları devam etti. Aynı şekilde Yunan işgaline sahne olan Karamürsel ve havalisinde Yunan işgal kuvvetleriyle birlikte Rum ve Ermeniler Orhangazi, Orhaneli ve Yalova da dâhil olmak üzere mezalim ve katliamlarını sürdürmekteydi. 8 Eylül'de Orhangazi'nin Damlıca ve Yenişehir kazasına bağlı Bayır köyleri, Ermeni çeteleri tarafından basılarak halkı kâmilen katledildi, eşya ve hayvanları da yağma edildi. Yine Yunanlıların Karamürsel'i işgali sırasında Yalova'nın yerli Rumlarından iki bin kişi bu Yunan kıtaatına iltihak etti ve bu ortamda Karamürsel'de Müslüman halktan iki yüz kişi idam edildi. Ayrıca kara ve denizden gerçekleştirilen top ateşiyle Karamürsel civarındaki 14 Müslüman köyü yerle bir edildi ve havalideki bütün çiftliklerle hayvanlar yağma olundu. Yine Orhangazi civarında İslâm köylerindeki silahlar toplanarak Üreyil ve Çakırlı köyleri halkı feci bir surette kâmilen katledildi. Malları yağmalandı, toplanan silahlar ise Hristiyan ahaliye dağıtıldı. Aynı şekilde Orhangazi'den yedi, Çakırlı'dan yirmi Müslüman kurşuna dizildi. Bu arada Orhangazi kasabası da ayrıca muhasara altına alındı. Bunun yanında Gemlik'teki Müslüman kadınlar fahişe oldukları bahanesiyle cebren götürüldü. Yine Katırlı taraflarından gelerek Yalova'yı işgal eden Yunan kıtaatı, bayram günü Zindan köyünde bulunan camiye toplanan halkı camiden kaldırarak bunlardan sekiz kişiyi süngü ile ve on beş kişiyi de darp suretiyle öldürdü. Gülek köyünde de odun tüccarı İbrahim Ağa darp suretiyle öldürüldü. Bu hadisenin cereyan ettiği sahada Rum ve Ermeni çeteleri teşkil edilmiş ve bunlarla birlikte hariçten gelen, yerli olmayan Rumlar da yağmacılığa başlamış, bu meydana havalideki zeytinleri zorla toplamışlardı. Gerek Yunan kıtaatı ve gerekse yerli Rumlar, Müslüman köylerindeki kızlara tecavüzlerde bulunmuşlardı. İzmit (Kocaeli) Yarımadası'nda Paşaköy ve Yeniköy Rum eşkıyası da buldukları mahalde İslâm köylerini basarak katliam ve yağmalarda bulunmuşlardı.²³² Bu çeteleri, Müslümanlar

²²⁷ BOA.BEO, Umumi No: 348071.

²²⁸ ATASE Arşivi, Kls. 896, Dos. 15, Fih. 3.

²²⁹ ATASE Arşivi, Kls. 896, Dos. 15, Fih. 9.

²³⁰ ATASE Arşivi, Kls. 896, Dos. 15, Fih. 6.

²³¹ BOA.BEO, Umumi No: 348600-348534.

²³² ATASE Arşivi, Kls. 896, Dos. 15, Fih. 50; BOA.BEO, Umumi No: 349746-348600.

üzerine Sisamlı bir Rum papaz sürmekteydi.²³³ Bu katliamlar o dereceye varıyordu ki Müslüman halk yerlerini, yurtlarını terk etmek mecburiyetinde kalmıştı. Nihayet yöre halkı 4 Teşrinisani 1920'de İngiliz, Fransız ve İtalyan mümessillerine başvurarak bu katliamlara son verilmesini istemişti.²³⁴

Aynı tarihlerde Adapazarı civarında da Rum ve Ermenilerden müteşekkil çeteler katliamlarını sürdürmekteydi.²³⁵ Kapıdağı Yarımadası'nda bulunan Rum ve Ermeni eşkiyası da yöredeki Türk köylerini basmakta ve katliam yapmaktaydı.²³⁶ Bu durumda tabii olarak bölgede bulunan Kuvâ-yı Milliye müfrezeleri bunlarla mücadele ederek Müslüman ahaliyi savunuyordu. Bu çerçevede 29 Ağustos 1920'de Yalova kasabasının Katırlı taraflarında bulunan yerli Rum destekli Yunan nizamiye kuvvetleriyle, Yalovalı İbo'nun kuvvetleri arasında meydana gelen çarpışmada Yunan kuvvetleri otuz kadar kayıp vererek Arnavutköyü istikametinde çekilmek zorunda kaldı. Yine Orhangazi'nin Gümeç köyünde Müslüman ahalden silah, orak, kazma ve küreklerini toplayan yerli Rum destekli bir Yunan müfrezesi Pazarköy'ünden gönderilen İbo'nun kuvvetleri karşısında mukavemet edemeyerek kaçtı.²³⁷ Yine aynı gün Gebze civarında Kuvâ-yı Milliye müfrezesi ile yerli Rum destekli Yunan birlikleri arasında şiddetli çarpışmalar meydana geldi.²³⁸ Bu şekilde çarpışmalar zaman zaman şiddetlenerek işgal boyunca devam edecekti.

4. Damat Ferit Paşa Hükûmeti ve Taraftarlarının Yeni Girişimleri

4.1. Damat Ferit Paşa Hükûmeti ve Taraftarlarının Ankara'ya Karşı Kullanılmak Üzere Yeni Bir Kuvvet Oluşturma Çabası; Kuvâ-yı Seferiye

Kuvâ-yı İnzibatiye'nin dağılmasından sonra Damat Ferit Paşa Hükûmeti adına Harbiye Nazırı Ahmet Hamdi Paşa, İngiliz askerî temsilcisi General Satellard'a başvurarak, "Barış Konferansı'nın Spa'daki son değişiklik ve kararları kapsamı içerisinde Bâbıalî'ye bildirilen notasında, Osmanlı Hükûmeti'nin barış antlaşmasından sonra, barışın uygulanması ve Anadolu'da asayişin kurulmasını sağlamaya gücü yetmediği takdirde,

²³³ 15 Teşrinisani 336'da Harbiye Nezareti'nden Sadaret'e sunulan raporda şöyle denilmektedir: "(Yalova-Karamürsel'de) Yunanlılar mahallî Rumların ahali-i Müslimeye karşı irtikap ettikleri mezalim ve fecâyî 3-8-11 Teşrinisani 336 (3-8-11 Kasım 1920) tarihli tezkere-i acizleriyle nazargâh-ı fehimanelerine arz ve iblağ olunmuş idi. Bu mezalimler günden güne kesb-i şiddet ve tevsî ettiği tevali eylemekte olan şikâyet ve tezalümandan anlaşılıyor. Mütecavizin meyânında ön ayak olan Sisamlı bir papaz gayrimüslimleri teslih ve Müslümanlara karşı enva-i habaset ve cinayet ikâna sevk ve tahrik eylemektedir. Bu zalimlerin ikâa eyledikleri havf ve dehşet ve irtikap ettikleri envâi vahşet karşısında Müslümanlar inim inim feryad etmekte ve muhafaza-i namus ve canları için terk-i dâr ve diyara kalkışmakta iseler de Yunan kıtaatının muhalefet vakası üzerine hicrete de muvaffak olamamaktadırlar..." BOA.BEO, Umumi No: 349746.

²³⁴ Hariciye Nezareti'nin 18 Kânunevvel 1920'de (18 Aralık 1920) bu konuda Sadaret'e başvurusundan anlaşıldığına göre, daha evvel İzmir'in işgali sırasında olduğu gibi Rum ve Ermeni çetelerin katliam yaptıkları adı geçen bölgeye, Fransız-İngiliz ve İtalyan memurlarından mürekkep bir komisyonun teşkil edilerek acilen gönderilmesi Meclis-i Vükelâ'da 20 Teşrinisani 336'da (20 Kasım 1920) görüşülmüş ve bu yönde girişimlerde bulunulmuştur. BOA.BEO, Umumi No: 349746.

²³⁵ Baytar Yüzbaşılardan Ali Efendi 11 Teşrinisani 336'da (11 Kasım 1920) Harbiye Nezareti'ne Rum ve Ermenilerin katliamlarına dair bir arzuhal göndermişti. BOA.BEO, Umumi No: 349671.

²³⁶ Zühtü Güven, *Anzavur İsyanı*, 2. Baskı, Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları, 1965, s. 78-79.

²³⁷ ATASE Arşivi, Kls.896, Dos.15, Fih.8.

²³⁸ ATASE Arşivi, Kls.896, Dos.15, Fih.10.

İstanbul hakkında ayrıca bir karar verecekleri açıklanmış olması dikkate alınarak Mustafa Kemal Paşa'nın ortadan kaldırılmasına karar verilmiştir" deyip bunun uygulanması için tasarlanan teşkilat gereğince şimdilik iki fırkanın kurulmasına karar verildiğini belirtti. Bu fırkaların birincisinin İstanbul ve çevresinde, ikincisinin de Bursa-Balıkesir ve Çanakkale bölgesinde kurulup ikmal edileceğini ifade etti. Bunun için de bu teşkilatların buldukları yerlerdeki faaliyetlerinde gereken silah ve cephane ile donatım malzemelerinin İstanbul ve çevresinde bulunan ve Osmanlı Hükûmeti malı olan depolardan karşılanmasına müsaade edilmesini istedi.²³⁹

Bu istek, 30 Temmuz'da İngiliz orduları İstanbul Genel Karargâhı'ndan İngiltere Harbiye Başkanlığı'na, İstanbul Hükûmeti Sevr Antlaşması'nı uygulayabilmek için 25 bin kişilik iki tümen asker toplamak istiyor, şeklinde bildirildi. Adı geçen karargâh, hükûmetin 15 bin kişilik bir özel kuvvet kurmak istediğini, ancak bunun İtilaf devletlerince uygun karşılanmadığını daha önceki bir raporunda bildirmişti.²⁴⁰

Yine aynı karargâhtan 8 Ağustos'ta yazılan başka bir yazı ile de İstanbul Hükûmeti'nin, kurulacak 25 bin kişilik kuvvetin silah, teçhizat ve erzakını İngiltere'den satın almak istediği belirtildi. Bu çerçevede alınacak malzemenin cinsi ve miktarı; 50 bin ordugâh çadırı, 50 bin kişilik kışlık, 50 bin kişilik yazlık asker elbisesi, 50 bin büyük boy palto, 80 bin çift bot, 11 bin at, 1700 çeşitli yük arabası ve 2 bin 500 takım eyer olarak ifade edilmekteydi. Bunun yanında Damat Ferit Paşa Hükûmeti yeni kurulacak birlikler için İtilaf subayı talebinde de bulunmuştu.

Bu başvurular üzerine İngiltere Harbiye Bakanlığı, Damat Ferit Paşa Hükûmeti'nin Anadolu'ya karşı kullanmak üzere 25 bin kişilik bir kuvvet kurmasını uygun gördüğünü, 17 Ağustos'ta kendi Dışişleri Bakanlığı'na bildirdi. Ancak İstanbul Hükûmeti'nce talep edilen subaylarla ilgili olarak, bunun Sevr Antlaşmasında öngörülmemiş olduğu ifade edildi. Antlaşma hükümlerine göre Türk Hükûmeti'nin özel kuvveti ancak antlaşma yürürlüğe girdikten sonra kurabileceği belirtildi ve bu konuda Lord Curzon'un Harbiye Nezaretine açıklamada bulunması istenildi.²⁴¹ İngiltere Harbiye Bakanlığı, İstanbul'da İngiliz Orduları Genel Karargâhı'na, Dışişleri Bakanlığının İstanbul Hükûmeti'nce derhal özel bir kuvvet kurulmasından yana olduğunu bildirdi. Ayrıca bu konuda öteki İtilaf devletleri kumandanlarının görüşlerinin bildirilmesini istedi.²⁴²

²³⁹ *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, 14/51 (1965), Vesika: 1178.

²⁴⁰ Şimşir, *İngiliz Belgelerinde*, C. II, s. 280; John de Robeck'in raporuna göre İtilaf devletlerinin İstanbul Hükûmeti'nce Anadolu'ya bir heyet yollanarak hiç değilse mutedil milliyetçilerin ikna edilmesine çalışılmasının uygun olacağı, heyetin, barış antlaşması (Sevr Antlaşması) kabul edilmezse Yunanlıların ileri yürüyeceklerini, İstanbul'un elden çıkacağını milliyetçilere anlatabileceği" görüşünde olduklarını ifade ediyor. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde*, C. II, s. 246-247. Nitekim gelişmeler bu yönde olacaktır.

²⁴¹ Şimşir, *İngiliz Belgelerinde*. C. II, s. 280-305.

²⁴² Şimşir, *İngiliz Belgelerinde*, C. II, s. 304-305. İngiliz Dışişleri Bakanlığı'na İstanbul Hükûmeti'nin (Damat Ferit Paşa Hükûmeti) oluşturacağı 15 bin kişilik kuvvetin barış antlaşmasında (Sevr Antlaşması) öngörülen "özel kuvvet" olacağı ve bu kuvvetin hemen oluşturulabilmesi için Fransa ve İtalya'nın da muvafakatinin istendiği ve Fransa'nın buna razı olduğu, sadrazamın (Damat Ferit Paşa) mektupla İngiliz Yüksek Komiseri'ne başvurusundan sonra bildiriliyordu. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde*, C. II, s. 316.

Bu durumda Fransa Hükûmeti de ilk etapta İstanbul Hükûmeti'nce 15 bin kişilik bir kuvvet kurulmasına itiraz etmedi.²⁴³ Yalnız kuvvetin milliyetçiler tarafına geçmesini önlemek için bu kuvvetin İtilaf devletleri kumandanlarının yönetiminde olmasını şart koşuyordu.²⁴⁴ Bu gelişmelerden sonra İngiliz Askeri Temsilcisi, durumu Osmanlı Hükûmeti Harbiye Nezareti'ne "Türk askerî şahısları tarafından gerekli niteliğe sahip belirli bir miktar erler seçildikten sonra, Müttefik Başkumandanlığı'nın bunları silahlandırma meselesini dikkate alacağını" kendi üst makamları adına bildirdi.²⁴⁵

Bundan sonra Anadolu Fevkalâde Müfettiş-i Umumisi Müşir Zeki Paşa 30 Ağustos 1920 tarihli ve 472 numaralı arıza ile Sadaret'e başvurarak düşünülen plan doğrultusunda "Anadolu'da icrâ-yı te'dibat için Kuvâ-yı Seferiye"nin kurulmasını talep etti. Bilahare bu kuvvetle ilgili tafsilâtli doküman ile harita sundu. Sunulan bu dokümanlarda Kuvâ-yı Seferiye'nin nasıl teşekkül ettirileceği, silah ve cephane miktarı, harekât sahası ve kuvvetlerin İzmit'e nasıl çıkacağına değin birçok mesele detaylı bir şekilde izah edilmekteydi.²⁴⁶ Yine Müşir Zeki Paşa, 8 Eylül'de Sadaret'e başvurarak teşkil edilmekte olduğu bildirilen mürettep fırkaların daha hızlı olarak teşkil ve ikmalini takip etmek ve sonuca ulaştırmak için Müfettiş-i Umumilik ile Harbiye Nezareti'nin bir komisyon teşkil etmesini talep etti. Hatta bu komisyonun nasıl ve kimlerden teşekkül ettirilmesi gerektiğini de bir pusula ile yazısına ilişti.²⁴⁷

14 Eylül'de "Hükûmet-i Meşrua Ahali-i Sadıka Kıtaatı Kumandan-ı Umumisi" unvanlı imzasıyla Bekir Sıdkı Bey, Müfettiş-i Umumi Zeki Paşa'dan, ikinci Düzce isyanı ve bilahare meydana gelen olayları desteklemek gayesiyle Sapanca'yı işgal ettikten sonra İznik ile Karamürsel'i abluka altına aldığını bildirerek acilen silah ve cephane talebinde bulundu. Buna ilâveten de "Zat-ı devletleri Adapazarı'nı karargâh eyler ve ıslahat projenizi (Kuvâ-yı Seferiye projesi kastediliyor) oradan tatbik eylemeye başlayacak olur iseniz pek çok teshilata mahzar olacağınıza emin olabilirsiniz. Efendimizin harekâtı, millete emniyet ve itimat uyandıracak ve bütün millet müzaheret edecektir." dedikten sonra "Anadolu'da hüküm ve nüfuzun ikame ve idame eylemesi için pek süratle hareket etmek icap eylediği ve bu müsait zamandan istifade edilmediği takdirde karşı hareket meydana gelmesi mazallah felaketi celb eyleyeceği muhakkak olduğu" mütalaasında bulundu. Bunun için merkezî hükûmetle bir an evvel irtibat kurulmasını ve seri tedbir alınmasını talep etti. Müşir Zeki Paşa da bu mütalaaları ve istekleri Sadaret'e bildirdi.²⁴⁸

²⁴³ Esasında Damat Ferit Paşa Hükûmeti 15 bin kişilik asker ile 25 bin kişilik jandarma kuvveti olmak üzere toplam 40 bin kişilik bir kuvvet kurmayı planlıyordu. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde*, C. II, s. 314.

²⁴⁴ Şimşir, *İngiliz Belgelerinde*, C. II, s. 281.

²⁴⁵ *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, 14/51 (1965), Vesika: 1179.

²⁴⁶ BOA.BEO, Umumi No: 349117.

²⁴⁷ Belgeye ekli pusulada komisyonun teşekkülü şu şekilde belirtilmekteydi. Harbiye Nezareti Celilesi'nden; Harbiye Nazırı Paşa hazretleri, Nezaret müsteşarı, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi, Erkân-ı Harbiye Şube Müdürü. Müfettiş-i Umumilikten; Müfettişlik Erkân-ı Harbiye Reisi, Müfettişlik Erkân-ı Harbiyesi'nden bir Binbaşı, Müfettişlik Levazım Reisi, Müfettişlik Jandarma şubesinde bir zabıt. Takip Heyeti; Bir Binbaşı, bir Yüzbaşı, bir Mülâzım, iki kâtip. BOA.BEO, Umumi No: 349117.

²⁴⁸ BOA.BEO, Umumi No:349117.

İçerde bu faaliyetler sürdürülürken diğer taraftan İtalya Londra Büyükelçisi, 17 Eylül'de İngiltere Dışişleri Bakanına bir nota vererek, İstanbul'daki yüksek komiserlerin 30 Temmuz'da Türkiye'ye karşı barışı kabul ettirebilmek için ya kuvvet kullanmak ya da milliyetçileri yatıştırmak gerektiğini bildirdiklerini, ayrıca yüksek komiserlerin Anadolu'ya bir heyet gönderilmesini ve Mustafa Kemal Paşa'nın arkadaşlarına durumun vahametinin anlatılmasını teklif ettiklerini belirtti. Ardından İtalya Hükûmeti'nin, Anadolu'da askerî harekâtın genişletilmesinin durumu daha da kötüye götüreceği kanaatinde olduğunu, bu bakımdan İtalya Hükûmeti'nin, Anadolu'ya heyet gönderilmesinden yana olduğunu ve İngiltere'nin bu konudaki düşüncelerini öğrenmek istediğini belirtti. İtalya'nın bu notasının akabinde 20 Eylül'de Fransa Dışişleri Bakanlığı da İngiltere'nin Paris Büyükelçiliği'ne bir muhtıra verdi ve öncekinin aksine İtalyan tekliflerine prensip itibarıyla katılmak niyetinde olduğunu belirtti. Fakat İngiltere'nin bu konudaki görüşünü öğrenmek istediğini ifade etti.

Diğer taraftan İstanbul'da hükûmetçe yeni kuvvet oluşturma faaliyetleri sürdürülmekteydi. Bu çerçevede Sadrazam Damat Ferit Paşa, tekrar İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiserine bir mektup yazarak; Osmanlı Hükûmeti'nin Sevr Antlaşması'nı imzalamakla yüklendiği vazifeleri yerine getireceğini, fakat Anadolu'nun halen İttihatçı bir ekibin kontrolünde bulunduğunu ve ihtilalci teşkilatın esas kaynağının Yunan işgali olduğunu belirttikten sonra, Osmanlı Hükûmeti'nin Anadolu'daki hareketi bastırmak istediğini, Osmanlı Genel Kurmayı'nın bu konuda planlar hazırladığını, padişaha bağlı subayların ve halk çoğunluğunun ihtilalcilerin üzerine yürümek için işaret beklediğini, ancak hareketi bastırabilmek için kuvvet toplamak gerektiğini belirtti ve bu kuvvetin bir ay içinde toplanıp, bir ay içinde de hazır hale getirileceğini ifade etti. Arkasından iki aydır hazırlanmakta olduğunu belirttiği askerî projenin uygulanması için de Bursa-Adapazarı ve Karadeniz tarafından toplanabilecek 40 bin kişilik bir ordu kurulması, mütarekeden beri İtilaf devletleri kontrolünde bulunan silahların hemen geri verilmesi, kurulacak orduyu Anadolu kıyılarına taşımak için gemi sağlanması, bu orduya yeteri kadar İtilaf devletleri subayı verilmesi ve 20 milyon lira kredi açılmasını talep etti.

Damat Ferit Paşa'nın İngiltere Yüksek Komiserliği'nden talepleri bilahare diğer yüksek komiserlere de bildirildi. Bunun üzerine yüksek komiserler, istekleri hükûmetlerine iletileceklerini belirttikten sonra tekrar Anadolu'ya bir heyet gönderilmesi konusuna değindiler. Bu durumda bilahare Fransa'nın tutumunun da etkisiyle İtalya'nın Anadolu'ya kuvvet gönderme yerine zaten gündemde olan bir heyet gönderilmesi fikri ağır basmaya başladı. Nitekim 25 Eylül'de yüksek komiserler bir araya gelerek barış antlaşmasını kabul ettirmek için Anadolu'ya bir heyet gönderilmesi konusunu görüştü.²⁴⁹ Bu görüşmeden sonra 28 Eylül'de İngiltere İstanbul Yüksek Komiseri John de Robeck, İngiliz Karadeniz Orduları Başkomutanı General Wilson'a bir yazı yazarak, dış yardım olmadan İstanbul Hükûmeti'nin milliyetçilerle baş edip edemeyeceğini, 20 milyon liralık yardımın yetip yetmeyeceğini, hazırlığın üç ay içinde bitip bitmeyeceğini ve

²⁴⁹ Şimşir, *İngiliz Belgelerinde*, C. II, s. 307-322.

padişah kuvvetlerinin milliyetçiler tarafına geçmeleri halinde İtilaf devletlerinin yeni durumla başa çıkıp çıkamayacakları sorularının akla geldiğini belirtti ve bu konularda komutanlığın kanaatlerinin bildirilmesini istedi.²⁵⁰

Bunun üzerine General Wilson; “milliyetçileri yenilgiye uğratabilmek için padişah ordusunda yabancı subayların da bulunması gerektiği, 20 milyonluk yardımın 40 bin kişinin ihtiyacına göre hesaplandığı, padişah kuvvetlerinin hazırlanması için en az altı aylık bir zamana ihtiyaç olduğu, bu kuvvetlerin milliyetçiler tarafına geçmelerinin pek ciddi bir durum yaratabileceği, ayrıca muhtemel firarların da düşünülmesi gerektiği, halen Büyükdere’de kurulmakta olan tümenin ıslahı gerektiği, iyi Türk subaylarının bu orduya katılmak istemedikleri, iyi organize edilmiş 40 bin kişilik kuvvetin milliyetçileri yenilgiye uğratmakta güçlük çekmeyeceği, ancak milliyetçi propagandanın etkisiyle halkın bu kuvvetlere silahlı direnişte bulunmaları halinde daha büyük kuvvetlere ihtiyaç olacağı” şeklinde kanaatlerini bildirdi.

Bu rapor üzerine Amiral John de Robeck, 1 Ekim’de son durumu Lord Curzon’a; “General Wilson’a göre millî hareketi bastırmak için kuvvet hazırlanmasının uzun zaman alacağı, Fransız yüksek komiserinin ise Ferit Paşa iktidarda kaldıkça, milliyetçilerle bir uyuşmayı imkânsız gördüğü, Ferit Paşa’nın çekilmesinin yerinde olacağı, yüksek komiserlerin Anadolu’ya bir heyet gönderilmesi için İstanbul Hükûmeti’ne baskı yapacakları, aynı zamanda bu günkü hükûmetin, heyetin başarı umudunu yitirdiğini da belirtecekleri ve bu görüşü padişaha da iletcekleri” şeklinde bildirdi. Sadrazamın millî hareketi bastırmak için kuvvet yollanmasını ve heyetin “asi” liderlerle müzakereye girişmemesini istediğini de ekledi.

Bu durumda İtilaf devletleri yüksek komiserleri, Sadrazam Damat Ferit Paşa’ya 7 Ekim’de ortak bir nota vererek, “yüksek komiserlerin Anadolu’daki durumun yarattığı tehlikeye son vermeyi gerekli gördüklerini ve bunun barışçı yollarla gerçekleştirilebileceği görüşünde olduklarını, bunun için Anadolu’ya bir heyet gönderilmesi gerektiğini, sadrazamın bu konudaki itirazlarına katılmadıklarını, bu bakımdan heyetin barışçı gayelerle gönderilmesi ve gerekiyorsa müzakereye girişmesi ayrıca heyetin güvenilir kişilerden meydana gelmesi gerektiğini” belirttiler.²⁵¹

Ardından yüksek komiserler 11 Ekim’de Padişah Vahdettin ile görüştü. Sadrazam Damat Ferit Paşa’nın bulunmadığı bu görüşmede yüksek komiserler, Padişah Vahdettin’e Anadolu’ya bir heyet gönderilmesini salık verdi. Bu arada Fransa Yüksek Komiseri Sadrazam Damat Ferit Paşa’nın değiştirilmesi gerektiğini de ifade etti.²⁵²

²⁵⁰ Şimşir, *İngiliz Belgelerinde*, C. II, s. 346.

²⁵¹ Şimşir, *İngiliz Belgelerinde*, C. II, s. 335-369.

²⁵² John de Robeck’in bu görüşme ile ilgili çok gizli kayıtlı raporunda, padişahın Anadolu’ya bir heyet gönderilmesine razı olduğunu, ancak heyetle birlikte milliyetçilere karşı kuvvet kullanılmasını da ister gördüğünü, heyetin milliyetçileri teslim olmaya çağırmasını, onlarla müzakereye girişmemesini istediğini ve milliyetçiler aleyhine konuştuğunu belirtmektedir. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde*, C. II, s. 361-363.

Bilahare Fransa Dışişleri Bakanı, Paris'te İngiltere ve İtalya büyükelçilerine 12 Ekim'de bir nota vererek, antlaşmanın (Sevr Antlaşması) yalnız padişah tarafından onaylanmasının yeterli olacağı, onaylandıktan sonra Damat Ferit Paşa değiştirilirse bir kısım milliyetçilerin İstanbul Hükûmeti tarafına dönebilecekleri, arkasından Anadolu'ya gönderilecek heyetin halkı aydınlatıp hükûmete bağlayacağı, kurulacak yeni hükûmete mali yardım yapılması, Mustafa Kemal Paşa tarafına geçmesine karşı tedbir alınarak 15 bin kişilik bir ordu kurulması konusunda yüksek komiserlerin iş birliği etmeleri gerektiğini belirtti.²⁵³

Bu arada İtilaf devletleri İzmit mıntikasını harp sahası ilan etti ve buradan Osmanlı nizami birlikleri çıkarıldı.²⁵⁴ 1920 yılı Eylül ayının sonuna doğru ise İngilizler, İzmit'te kendilerini güvende hissetmediklerinden Gebze'ye çekildiler. İzmit'in askerî kumandasını da Yunanlılara bıraktılar.²⁵⁵

Böylece İstanbul'daki Damat Ferit Paşa Hükûmeti ve taraftarlarının Anadolu'ya kuvvet gönderme yani Kuvâ-yı Seferiye ile ilgili girişimleri gerçekleşme imkânı bulamadı. Zaten bu politikayı izlemekte olan Damat Ferit Paşa Hükûmeti de İtilaf devletlerinin girişimleri sonucu 16 Ekim'de istifa etti.²⁵⁶

4.2. İzmit Mutasarrıfı İbrahim Hakkı Bey'in Bir Girişimi ve Adapazarı'nı Ele Geçirmesi

İstanbul'da Damat Ferit Paşa Hükûmeti ve Müşir Zeki Paşa bu girişimlerde bulunurken, Batı Cephesi Komutanı Ali Fuat Paşa, Yunan ileri harekâtı -ki bu sırada İngilizlerce bir Yunan tümeninın İzmit'e getirilmesi sağlanmıştı- üzerine Geyve Boğazı'nda Ağustos sonlarına doğru yeni bir düzenleme yaptı. Bu düzenleme ile Adapazarı ve Sapanca civarındaki millî kuvvetler Geyve Boğazı'na çekildi. Böylece Adapazarı ve Sapanca millî kuvvetlerce tahliye edilmiş olmaktadır. Bunu haber alan İzmit Mutasarrıfı İbrahim Hakkı Bey, durumdan istifade ederek Kuvâ-yı Seferiye ile ilgili plan çerçevesinde Adapazarı'nı karargâh eylemek üzere Mustafa adında (Maan Mustafa olmalı) birisinin komutasında Adapazarı'na küçük bir birlik gönderdi ve Adapazarı ele geçirildi. Birliğin başındaki Mustafa²⁵⁷ da ilçeye kaymakam yapıldı.

Bu sırada esasen tren yolu köprüleri ile tünellerin tahribindeki maksadı gizlemek, bunun asker ve ahali üzerinde bırakması muhtemel kötü tesiri yok etmek, aynı zamanda keşif yapmak maksadıyla Cengiz Bey komutasında millî müfrezeler ile süvari ve piyadeden oluşan bir Kuvâ-yı Milliye birliği Geyve'den Adapazarı'na gönderilmişti. Bu birlik

²⁵³ Şimşir, *İngiliz Belgelerinde*, C. II, s. 354-355.

²⁵⁴ BOA.BEO, Umumi No: 348534.

²⁵⁵ Yunan kuvvetlerinin bölgedeki durumunu gösteren rapor için bkz. Aras, *Kocaeli Bölgesinde Harekât*, s. 39 vd.

²⁵⁶ Şimşir, *İngiliz Belgelerinde*, C. II, s. 368. Bu tarih bazı eserlerde 17 Ekim olarak verilmektedir. Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi*, C. IV, s. 465; Ahmet Emin Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, C. II, İstanbul: Rey Yay., 1970, s. 235.

²⁵⁷ Bu şahıs bilahare Adapazarı'nın Yunanlılar tarafından işgali müddetince de ilçede kaymakamlık yapacaktır. Bu sebeple 150'likler listesinin 33. sırasında Adapazarı Kaymakamı Hain Mustafa diye yer alacaktır. *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, C. IV, s. 462.

yoldayken Adapazarı'nın Kuvâ-yı Milliye karşıtlarınca ele geçirildiği haberini alınca ilçeye harekât düzenledi ve on kadar ölü verdirerek Adapazarı'nı bunlardan geri aldı. Bu gelişmelerden sonra 24. Fırka Kumandanı Atıf Bey, 5 Eylül 1920'de şu tedbirleri aldı:

1. "Geyve Boğazı girişinde ve tarafeyninde tertibatımız bozulmayacaktır.
2. Adapazarı'nın Cengiz Bey Müfrezesi ve muhtemel mahallî milis teşkilatı ile mümkün olduğu müddetçe elde bulundurulması ve burasının Geyve ile telefon muhaberesinin tesisi ve Adapazarı'nı işgal eden kuvvetlerin geri ile irtibat ve muvasalasının temini için Uzunkum-Hacımercanlar hattının ve mümkün olursa Sapanca'nın mahallî namuskâr halk ve bir miktar millî kuvvetlerle işgal ettirilmesi.
3. Sapanca'nın işgali halinde burada dahi hükûmet-i mahalliye'nin inzibat ve asayiş tesisi ve Geyve ile muhaberesinin temini."²⁵⁸

Kuvâ-yı Milliye'nin Adapazarı ve Sapanca'yı elinde tutması uzun sürmedi. Bu yöre bir süre sonra, Kuvâ-yı İnzibatiye'den arta kalan 2. Alay Kumandanı Bekir Sıdkı'nın girişimleriyle kardeşi nahiye müdürü Abdullah'ın refakatinde olarak, 14 Eylül'de tekrar ele geçirildi. Bu sırada İznik ve Karamürsel kazaları da Bekir Sıdkı tarafından abluka altına alındı.²⁵⁹ Bu gelişmenin ardından 8 Ekim'de Geyve'den hareket eden bir millî müfrezeye fazla bir direnişle karşılaşmadan Sapanca'yı tekrar ele geçirdi. Bu sırada bir millî müfrezeye de Adapazarı'na gönderilmişti. Bu birlik de Adapazarı'na girmeyi başardı ve Adapazarı halkı tarafından sevinçle karşılandı. Bu arada İzmit'ten Adapazarı'na gitmekte olan 20 vagonluk bir yolcu ve yük treni -ki tren askeri malzeme yüklüydü- millî kuvvetlerce (İpsiz Recep etkinliğinde) ele geçirilerek Karaçam'a kaçırıldı.²⁶⁰

5. Yunan İşgali Sonrasında Bölgedeki Genel Durum

İzmit ve yöresinde iç karışıklıklar sürerken İngilizlerce İzmit'e getirilmesi sağlanan Yunanlılar da millî kuvvetlere karşı faaliyet göstermekteydi. Esasen Geyve ve yöresindeki Kuvâ-yı Milliye karşısında askerî yönden kendilerini zayıf hisseden İngilizler, güçlerini takviye için bir Yunan tümeninin gelmesini sağlamıştı. Bir hedefleri de bölgede kendilerine taraftar halkın özellikle Rum ve Ermenilerin yardımıyla bölgedeki millî kuvvetleri sindirmek, böylece İstanbul istikametini emniyette bulundurmaktı. Yunanlılar ise Kuvâ-yı Milliye'ye karşı Batı cephesinden yapmakta oldukları taarruzu kolaylaştırmak istiyordu.²⁶¹ Bu gayelerle İzmit'e Yunan 11. Tümeni gelmişti.

5.1. Ağustos Ayı Başlarında İzmit ve Yöresinde Yunan Faaliyetleri

Temmuz ayının ikinci yarısında Yunanlılar İzmit bölgesindeki kuvvetlerini takviye gayesiyle İstanbul'dan deniz yoluyla alay büyüklüğünde yeni birlikler sevk etmişlerdi. Bu kuvvetler de 31 Temmuz'da Derince'ye çıkarıldı ve General Ironside komutasındaki İngiliz tümenine bağlandı. Bu alayın vazifesi Şile-Hereke hattı ile Kandıra-İzmit hattı

²⁵⁸ Aras, *Kocaeli Bölgesinde Harekât*, s. 35-36.

²⁵⁹ BOA.BEO, Umumi No: 349117; *BMM Zabıt Ceridesi*, Devre I, C. IV, s. 296.

²⁶⁰ Aras, *Kocaeli Bölgesinde Harekât*, s. 47.

²⁶¹ *Türk İstiklâl Harbi*, C. II, K. 2, s. 291-292.

arasındaki kalan bölgeyi millî kuvvetlerden temizlemektir. Nitekim alay, 5-10 Ağustos günlerinde üç kol halinde bölgede temizlik harekâtına girişti. Bu sırada millî kuvvetlerle aralarında sert çarpışmalar meydana geldi. Bu harekâtın ardından alay 10 Ağustos'ta tekrar Derince'de toplandı.²⁶²

Bu gelişmelerin yanı sıra, Bursa'dan gönderilen bir Yunan birliği 7 Ağustos'ta Yalova'yı işgal etti.²⁶³ 15 Ağustos'ta İzmit Çuha Fabrikası'na intikal etmiş olan 16. Yunan Alayı da burada bulunan İngiliz Tugayı emrine girdi ve millî kuvvetlerle mücadeleye başladı.

Bu sırada Kandıra, Yunan işgali üzerine Bursa yolunun kapanması sonrası İstanbul'la irtibat sağlayan bir yol durumundaydı ve özellikle açık tutulmaya çalışılmaktaydı. Bu görev de daha 15 Temmuz'dan itibaren İpsiz Recep millî müfrezesine verilmişti.²⁶⁴ Bu durumda Kandıra taraflarında bulunan millî kuvvetler, 15 Ağustos'ta İngilizlere karşı şiddetli taarruzlarda bulundu. Bunun üzerine İngilizler, Kandıra'yı terk ederek Şile'ye çekildi.²⁶⁵

5.2. Yunan Harekâtı ve Faaliyetleri Karşısında Millî Kuvvetlerin Aldığı Tertibat

Bu sırada Batı Cephesi Komutanlığı daha Ağustos ayı içinde muhtelif kaynaklardan aldığı bilgiler ışığında Yunan kuvvetlerinin genel bir taarruza başlamak üzere olduklarını tespit etmişti. Cephe komutanı Ali Fuat Paşa durumu şöyle mütalaa ediyordu: Müttefikler, Türklere karşı Yunan ordusunu kullandıkları gibi, gerektiğinde kendi kuvvetlerini de kullanmakta idiler. Yunanlıların cephede toplam yedi tümeni bulunmakta idi. Bunlardan başka Manisa-Bandırma demir yolu boyunca kuvvet bulundurdıkları gibi, Alaşehir batısı ve İzmir dolaylarında ihtiyatlarının bulunması ihtimali de vardı. Bunun yanında en önemli mesele, Trakya'da serbest kalan kuvvetleri ile Anadolu cephesini takviyeye muktedir olmaları idi. Ayrıca Osmanlı tebaası yerli Rum ve Ermenilerden de faydalanılmaktaydı.

Düşmanın en zararlı harekât ihtimali Kefken-Arslanbey hattından Adapazarı ile Geyve Boğazı istikametlerinde taarruza geçmesi ve ayrıca Sakarya nehri doğusundaki Kuvâ-yı Milliye'ye muhalif unsurları ayaklandırarak Ankara istikametini tehdit etmesi idi. Düşman bu harekâtı yaparken aynı zamanda millî kuvvetlerden Ertuğrul Grubu ile Uşak üzerine de taarruz edebilirdi. Yandan ve cepheden yapacağı bu harekât muvaffak olduğu takdirde Batı cephesi kuzey yanı yani Güney Marmara bölgesi tamamen kuşatılmış, Eskişehir-Afyon demir yolu elden çıkmış ve 12. Kolordu kuzey kesimindeki kuvvetlerden ayrılmış olurdu. Böyle bir ihtimali önlemek için Bolu ve İzmit bölgeleri ile Ertuğrul Grubu'nun (Bilecik Bölgesi) mümkün olduğu kadar takviyesi ve 12. Kolordu'nun Uşak-Afyon demir yoluna yakın bulundurulması gerekirdi.²⁶⁶

²⁶² *Türk İstiklâl Harbi*, C. II, K. 2, s. 293.

²⁶³ Sofuoğlu, *Kocaeli ve Sakarya'da*, s. 192.

²⁶⁴ ATASE Arşivi, Kls. 893, Dos. 7, Fih. 14.

²⁶⁵ İstanbul Hükûmeti'ne (Damat Ferit Paşa Hükûmeti) Şile Kaymakamlığı'nın raporları, BOA.BEO, Umumi No: 348534.

²⁶⁶ *Türk İstiklâl Harbi*, C. II, K. 2, s. 294-295.

Nitekim durum tahmin edildiği üzere gelişti ve Ağustos'un ilk haftasında İngiliz ve Yunanlılardan fiilen yardım gören Kuvâ-yı Milliye'ye muhalif Abazalar Bolu-Düzce ve Hendek yöresinde tekrar ayaklandı.²⁶⁷ Yunan ordusu da Alaşehir ve Aydın cephelerinden kuvvet çekerek bunların büyük kısmını Balıkesir-Bursa ve İzmit'te topladı. Maksudının Bursa cephesinde kuvvetli ve aktif bulunmakla beraber Bolu dolaylarındaki ayaklanmayı da genişleterek cephenin kuzey yanını kuşatmak olduğu belliydi.²⁶⁸

Bu sebeple Yunan kuvvetlerinin muhtemel taarruzlarına karşı dağınık millî kuvvetleri toplamak, Bursa ve Uşak istikametlerini kapamak ve Eskişehir'de ihtiyat (yedek) kuvveti bulundurmaya icap etmekteydi. Kuvvetleri bu duruma getirebilmek için de ileri hatlarda bulunan bazı birlikleri geri almak lazımdı.²⁶⁹

Ali Fuat Paşa'ya göre en önemli diğer bir mesele, İngiliz ve Yunanlılardan himaye gören Kuvâ-yı Milliye'ye muhalif grupların Ankara istikametine sarkmaları idi. Buna karşı Bolu-Sarıköy hattının doğusunda ve Gerede istikametine gereken tedbirlerin alınması gerekiyordu. Ayrıca Bursa istikametinden gelecek Yunan taarruzuna karşı hareket tarzı da arazinin durumuna göre kararlaştırılmalıydı. Ahıdağ genel harekâta elverişli değildi. Buna mukabil yolların bulunması itibarıyla bu dağın doğusunda bulunan Pazarcık ile Köprühisar veya Bilecik bölgeleri harekâta elverişli idi. Bu sebeple Ali Fuat Paşa, kuzey kesiminde kuvvetli bulunmak için 12. Kolordu'ya bölgenin önemi dolayısıyla iki veya üç alayın kuzeye alınması gerekeceğini hatırlattı. İlk kademe olarak da 15. Alay'ı kuzey kesime naklettirerek 24. Fırka emrine verdi. Ayrıca Geyve-Akhisar (Pamukova)-Katırözü hattı kuzeyi 24. Fırka'ya verilerek fırkanın sorumluluk bölgesi daraltıldı. Buna karşılık Ertuğrul Grubu'nun 190. Alay'ından Sultaniye ve Katırözü geçitlerini savunmakta olan tabur kendi grubuna iade edildi. Bu geçitlerin korunması 24. Fırka'ya bırakıldı.²⁷⁰ Ali Fuat Paşa'dan pek farklı düşünmeyen Genelkurmay'a göre esasen Bursa-İzmit kesiminden Eskişehir genel istikametine ilerlemesi beklenen Yunan kuvvetlerine karşı alınan bu tedbirlerden başka, tahminen dört Yunan tümeninin ilerlemesiyle gerçekleşecek olan harekâta başarı ile karşı koyabilmek için gereken bütün tedbirlerin alınması şarttı. Genelkurmay Başkanlığı, bu görüşünü 23 Ağustos'ta Batı Cephesi Komutanlığı'na bildirdi.²⁷¹

Buna göre Batı Cephesi Komutanlığı şu tertibatı aldı:

Mürettep Tümen Düzce ve Hendek yöresindeki ayaklanmayı süratle ve emin bir şekilde bastırdıktan sonra 24. Fırka'ya yardım için gerekli tedbirleri alacak; 24. Fırka, bir düşman taarruzuna karşı tertibatını daha ziyade kendi kuvvetlerinden faydalanacak surette alacak ve 159. Alay'ın muharebe gücünü bir an önce artıracak; Ertuğrul

²⁶⁷ ATASE Arşivi, Kls. 896, Dos. 15, Fih. 13/6.

²⁶⁸ *Türk İstiklâl Harbi*, C. II, K. 2, s. 29.

²⁶⁹ *Aras, Kocaeli Bölgesinde Harekât*, s. 30. Ayrıca Ali Fuat Paşa'nın konuyla ilgili mütalâası için bkz. *Türk İstiklâl Harbi*, C. II, K. 2, s. 296-297.

²⁷⁰ *Türk İstiklâl Harbi*, C. II, K. 2, s. 297.

²⁷¹ *Türk İstiklâl Harbi*, C. II, K. 2, s. 298.

Grubu'nun 174. Alayı, 3. Tabur'unu değiştirecek. Mürettep Tümen'in harekâtı Düzce'den Hendek istikametinde ilerledikçe halen Mudurnu Çayı cephesinde bulunan kuvvetlerinden de batıya karşı faydalanacak;

Ertuğrul Grubu düşmanın Servetiye köyü istikametinde geriye bir taarruzu halinde, 174. Alay'ın 3. Taburu ile Gökbayrak Taburu ve Yalovalı İbo kuvvetlerinin müşterek etkisini sağlayacak; ayrıca 70. Alay'ını Pazarcık kuzeybatısında Gölcük-Karadere bölgesine gönderecek;

Kuvâ-yı Seyyare Komutanlığı, düşmanın Bursa istikametinde taarruzu halinde piyade kuvvetlerini cephedeki düşmana karşı bırakarak bir veya iki top ve bir piyade takımı ile takviyeli süvari kuvvetleriyle Emet ve Tavşanlı üzerinden düşmanın yanına etki yapacak şekilde harekete hazır bulunacak;

12. Kolordu üç taburlu ve muhabere gücü iyi bir alayını trenle sevke hazır bulunduracak; ayrıca düşmanın kolordu cephesine bir gösteriş taarruzu yapması ihtimalini düşünerek karşılayıcı tedbir alacak;

Cephe Komutanlığı 25 Ağustos'ta 57. Fırka İstihkâm Bölüğü'nü 61. Fırka emrine Bilecik'e, bir sahra bataryasını 11. Tümen emrine Karacaköy'e, öküz koşulu bir sahra bataryası ile takviyeli 172. Alay'ı cephe ihtiyatını teşkil etmek üzere Bozüyük'e gönderecek; ayrıca Eskişehir'deki depo kıtasından bir tabur teşkil edecek ve kudretli bir dağ bataryasını bu tabur emrine vermek üzere hazır bulunduracaktı.²⁷²

Alınan bu tedbirlere rağmen, düşünülenin aksine Gediz ve Uşak tarafından taarruza geçen Yunanlılar 28 Ağustos'ta Gediz'i, 29 Ağustos'ta Uşak'ı işgal etti. Bu taarruz esnasında millî kuvvetler buralarda epey bir kayıp verdi. Bunun sonucu olarak da Afyon ve Eskişehir'in kaybedilmesi ihtimali belirdi. Bu durum Ankara'daki rahatsızlığı ve endişeyi daha da arttırdı. Nitekim Ankara'da, hükûmet merkezinin Sivas'a nakli düşünülmeye başlandı.²⁷³ Ancak bu yöndeki düşünceye Kâzım (Karabekir) Paşa ve Ali Fuat (Cebesoy) Paşalar karşı çıktı. Ali Fuat Paşa Ankara'nın tahliyesinin ancak Eskişehir'in tahliyesine karar verildiği zaman düşünülebileceğini belirtti.²⁷⁴ Bu durumda bu düşünceden vazgeçildi ve cephelerin kuvvetlendirilmesi kararlaştırıldı.

Tedbir alınmadan önce düşman üzerine bir keşif taarruzu yapılması kararlaştırıldı. Bu çerçevede 11. Tümen, 172. Alay Komutanı Osman Bey'in komutasında bir birlik 30 Ağustos sabahı İnegöl üzerinden düşmana taarruz etti. Bu taarruz esnasında düşmanın durumu hakkında yeteri kadar bilgi edinen kuvvetler aynı günün gecesi taarruz hattından geri çekildi.²⁷⁵

Gelişen bu yeni durum dolayısıyla komutanlıkların değişen düşüncelerine göre cephe bazı değişiklikler göstererek yeni bir şekil aldı. Bilâhare Batı Cephesi Komutanlığı yeni

²⁷² *Türk İstiklâl Harbi*, C. II, K. 2, s. 298-299.

²⁷³ Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, C. III, s. 162.

²⁷⁴ Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, s. 476-477.

²⁷⁵ *Türk İstiklâl Harbi*, C. II, K. 2, s. 306.

düzenlenen plana göre hareket edilmesi için 31 Ağustos 1920 tarih ve 1065 numaralı emri yayımladı. Ardından verilen bu emir gereğince birlikler, yeni mevzilerini tutmak üzere harekete geçti. Bu çerçevede geri çekilen birliklere, terk edilen yerlerde mevcut trenlerden düşmanın istifade etmesini önlemek ve düşmanı, harekâtın tahdidi ile nakliyat güçlükleri karşısında bulundurmak için istasyonlardaki su depolarının, köprülerin, tünellerin ve düşmana kalması kaçınılmaz olan lokomotiflerin tahribi emri de verilmişti. Bunun için birlikler, yeni yerlerine giderken etrafa heyecan vermemesini de göz önünde tutarak tahrip işini yapmaktaydı.²⁷⁶

Bu planda, harekât alanındaki kaza ve sancakların da nasıl hareket edecekleri düşünülmüştü. Nitekim toplanma manevrası sırasında harekâtın selameti bakımından bazı kaza ve sancakların boşaltılması gerekebilecekti. Bu sebeple, mülkî makamların son ana kadar vazifelerine devam etmeleri, millî kuvvet veya ordu birliği bulunduğu yeri terke mecbur kaldığı takdirde, mülkî makamlardan isteyenlerin veya mecbur olanların yerlerine vekil bırakmak şartıyla o birlikle beraber yerlerini terke mezun oldukları, jandarmanın askeri birlik sayıldığı için son çekilen birliğe katılması gerektiği de emirde bildirilmekteydi.²⁷⁷ Batı Cephesi Komutanlığı'nın bu emirleri derhal ve tamamen tatbik edildi.

Buna göre Batı Cephesi kuzey kesiminde (yani Kuzeybatı Anadolu'daki) kuvvetler 1 Eylül 1920 itibarıyla şu vaziyeti aldı:²⁷⁸

24. Fırka (Tümen):

159. Alay cephe emrine girmek üzere hareket halinde; 2. Alay Karaçam, İlmiye, Geyve bölgesinde.

143. Alay Doğançay'da vazifesini 2. Alay'a teslim ve İnönü'ye harekete hazır.

Millî Kuvvetler; büyük kısmı Doğançay-Boğazköy bölgesinde toplanmakta idi ve düzenli birliklerle irtibatlandırılmıştı. Buna göre 24. Fırka emrine verilen millî kuvvetler; Gökbayrak Taburu Osmaneli'de, Millî Süvari Alayı Yenişehir ve İnegöl bölgesinde, Müdafaa-i Vatan Taburu ve karma süvari bölüğü Yenişehir'de, Osmaniye Müfrezesi Subaşı'nda, Kerim Bey Müfrezesi Karaçam'da, Mebus Rıza Bey Millî Alayı Sülüklüdere'de, Bahri Bey Müfrezesi Hamamlı'da, Karesi Müfrezesi Pazarcık'ta.

Ertuğrul Grubu; grup karargâhı Eskişehir'de, 124. Alay Çukurhisar'da.

126. Alay, Otonyalı'da.

126. ve 189. Akpınar'da, 190. Alay Rıza Paşa köyünde.

70. Alay ve Tümen topçusu, Seyitgazi'de.

²⁷⁶ Aras, *Kocaeli Bölgesinde Harekât*, s. 30-34.

²⁷⁷ *Türk İstiklâl Harbi*, C. II, K. 2, s. 301-302.

²⁷⁸ *Türk İstiklâl Harbi*, C. II, K. 2, s. 302-303; Özalp, *Millî Mücadele*, C. I, s. 159-160; ATASE Arşivi, Kls. 896, Dos. 15, Fih. 26, Fih. 30, Fih. 37.

Bir de 24. Fırka Kuvâ-yı Milliye'ye karşı isyan sırasında İzmit yöresine geldiği zaman 11. Fırka emrinde Bursa cephesinde Nazıfpaşa civarında bulunan 2. Alay'ın 1. Taburu 24. Fırka'nın emrine alınmış, sonra da Kandıra ve civarındaki harekâta iştirak ettirilmişti. Daha sonra 24. Fırka'nın Adapazarı'ndan Geyve'ye hareketi üzerine bu tabur kendisine ilhak edilen millî müfrezelerle Sapanca grubunu teşkil etti. Bu grubun başına da Binbaşı Niyazi Bey getirildi.²⁷⁹

5.3. Eylül Ayında İzmit Taraflarında Yunan Faaliyetleri

1920 Ağustos ayı içinde İzmit'i İngilizlerden devralan Yunanlılar, işgali pekiştirmek için Eylül'ün üçüncü haftasında Manisa Tümeni'ni İzmit'e getirdi. Bundan sonra Yunan birlikleri Akmeşe-Hereke-Gebze-Şile ve Kandıra istikametinde ilerleyerek önemli mevkiileri ele geçirdi. Bu gelişmeden sonra İngilizler bölgeyi tamamen boşaltarak Gebze'ye çekildi. Böylece İzmit ve havalisi tamamen Yunan işgaline terkedildi.²⁸⁰

Yunanlılar bundan sonra buradaki işgal bölgesini üç tali bölgeye ayırdı. Buna göre:

Sapanca bölgesi (henüz işgal edilmemişti); 16. Tabur Piyade Alayı, bir dağ topçu grubu (2 tabur Çuhahane'de, 1 tabur Bahçecik'te).

Akmeşe bölgesi; 9. Girit Alayı, bir dağ topçu bataryası (iki tabur Akmeşe'de, bir tabur Kandıra'da).

İzmit bölgesi; 17. Piyade Alayı, bir dağ topçu grubu (tümen karargâhı, iki tabur İzmit'te, bir tabur Gebze'de).²⁸¹ Bundan sonra 26 Eylül'de bir Yunan birliği Büyükderbent'ten Sapanca'ya doğru yürüyüşe geçti. Ancak daha fazla ilerlemeyerek bilâhare geri döndü.²⁸²

5.4. Gelişmeler Karşısında Adapazarı ve Sapanca'da Yerel Yönetimlerce Tarafsız Nizamın Kurulması

Anadolu ile İstanbul'u birbirine bağlayan ve Eskişehir ile Bolu tarafından İstanbul'a gelen yolların kesiştiği yerde kurulmuş olan Adapazarı'nın halkı genellikle ticaretle iştigal etmekteydi. Şehirde canlı bir ticaret hayatı vardı. Bu sebeple genellikle ticaret erbabından oluşan Adapazarı eşrafının ticaret hayatlarını devam ettirebilmeleri her şeyden önce şehirde can ve mal güvenliğinin olmasına bağlı idi. Hatta ticaretin canlılığını koruması için sadece Adapazarı'nda değil çevresinde de can ve mal güvenliğinin olması gerekmektedir. Bu düşüncelerle olacak daha Millî Mücadele'nin ilk günlerinde Adapazarı'nda tarafsız yönetim kurulması düşüncesi ortaya atılmıştı. Adapazarı'nda, Sivas Kongresi sonrasında İstanbul'la ilişik kesip millî harekete katılma kararı almak için yapılan toplantıda bir ara "İstanbul Hükûmeti'ni tanımayacağız, müstakil bir vaziyet alacağız." şeklinde İstanbul'a telgraf çekilmek istenmişti. Ancak Kuvâ-yı Milliye yanlılarının müdahalesiyle bu telgraf "Millî harekete iştirak edeceğiz." şeklinde değiştirilmişti.

²⁷⁹ Aras, *Kocaeli Bölgesinde Harekât*, s. 35.

²⁸⁰ *Türk İstiklâl Harbi*, C. II, K. 2, s. 294.

²⁸¹ Aras, *Kocaeli Bölgesinde Harekât*, s. 47; *Türk İstiklâl Harbi*, C. II, K. 2, aynı yer.

²⁸² Sofuoğlu, *Kocaeli ve Sakarya'da*, s. 196-197.

Tarafsız kalma düşüncesinde olanlara göre, stratejik durumu itibarıyla ayakaltında bir yer olan Adapazarı muhtemelen İstanbul ile Ankara'nın çatışma alanı haline gelecek ve bundan da yöre büyük zarar görecekti. Nitekim bu bölge Damat Ferit Paşa Hükûmeti'nin Anadolu'daki hâkimiyetini kurmak için üs olarak seçtiği bölge olmuş ve millî kuvvetlerle Damat Ferit Paşa Hükûmeti kuvvetlerinin çatışma alanı haline gelmişti. Bu sebeple özellikle Adapazarı ve Sapanca taraflar arasında defalarca el değiştirmişti. Tabii ki bu durumdan Adapazarı eşrafı büyük zarar görmekteydi. İşte bu gelişmeler ve şimdi Yunan işgalinin şehir sınırına kadar geldiği sırada, Ekim 1920'de, Adapazarı ve Sapanca'da geçici olarak tarafsız nizam uygulanması fikri tekrar gündeme geldi.²⁸³ Esasında tarafsız yönetim isteyenler de Kuvâ-yı Milliye'ye meyilliydi.

İngilizler de, ellerinde bulundurdukları daha doğrusu işgal altında tuttıkları İzmit ile Kuvâ-yı Milliye'nin elinde olup karargâhı durumunda bulunan Geyve arasında tampon olabilecek Adapazarı ve Sapanca'da böyle tarafsız ve doğal olarak zayıf bir yönetimin kurulmasını kendi menfaatlerine daha uygun buluyordu. Ayrıca bu yönetimler Kuvâ-yı Milliye'ye meyilli olsa da onlara göre ileride İstanbul'a daha kolay bağlanabilme ihtimali vardı.²⁸⁴

Nihayet Adapazarı eşrafı, bölgelerinde tarafsız nizamın tesisi için 11-12 Ekim 1920 tarihinde İzmit ve Geyve'ye birer heyet yolladı. Adapazarı'ndan İzmit'e Hacı Fahri Efendi'nin başkanlığında bir heyet gitmişti. Aynı şekilde Sapanca'dan da İzmit'e Yüzbaşı Namık Bey başkanlığında bir heyet yollandı.²⁸⁵

Bu gelişmenin akabinde İzmit mutasarrıfı İbrahim Hakkı Bey 12 Ekim'de yanında Yunanlılar da olduğu halde Sapanca'ya geldi. Burada halka hitaben yaptığı konuşmasında, Kuvâ-yı Milliye'yi kabul etmemelerini aksi takdirde kasabayı yakacaklarını söyledi. Bu sırada Karaçam'a kaçırılmış olan trenin millî kuvvetlerin elinden geri alınması Sapanca halkından Deli Şaban'a teklif edildi ama tarafsız nizam taraftarlarınca bu teklif kabul edilmedi.²⁸⁶ Ancak Mutasarrıf İbrahim Hakkı Bey ve yanındakilerce bu duruma fazla tepki gösterilmedi. Herhalde kasaba halkının tepkisini çekmek istemiyorlardı. Mutasarrıf ve beraberindekilerin bu tutumu, Kuvâ-yı Milliye'ye yakınlık gösterilmemesi kaydıyla kasabanın tarafsızlığının kabul edildiği şeklinde anlaşıldı ve yorumlandı.

Diğer taraftan tarafsız nizamın tesisi için Adapazarı ve Sapanca'dan Geyve'ye giden birer heyet de orada Ankara Hükûmeti adına faaliyetini sürdüren İzmit Mutasarrıfı başkanlığındaki Kuvâ-yı Milliye yöneticileri ile görüştü. Bu mutasarrıflık, o zaman İzmit'e bağlı bir yerleşim birimi ve aynı zamanda Kuvâ-yı Milliye'nin bölgedeki karargâhı olan Geyve'de İzmit'in işgali sonrasında oluşturulmuştu. Daha doğrusu İzmit Mutasarrıflığı

²⁸³ Sofuoğlu, *Kocaeli ve Sakarya'da*, s. 203-296. Tarafsız kalma sebepleri için bkz. TİTE Arşivi, Ali Fuat Cebesoy Dosyası, Kls. 114/51609.

²⁸⁴ TİTE Arşivi, Ali Fuat Cebesoy Dosyası, Kls. 114/56610.

²⁸⁵ Feridun Kandemir, *İstiklâl Savaşında Bozgun ve Casuslar*, İstanbul: Yakın Tarihimiz Yay., 1964, s. 103; Zekai Erdal, "Millî Mücadele Yıllarında Adapazarı'nda Müstakil Ada Hükûmeti Kurulmuştu", *Günaydın* Gazetesi, Sakarya İlâvesi, 21 Haziran 1982; Sofuoğlu, *Kocaeli ve Sakarya'da*, s. 201-202.

²⁸⁶ Aras, *Kocaeli Bölgesinde Harekât*, s. 48.

buraya taşınmıştı. Başında da işgal üzerine İzmit'ten ayrılıp Geyve'ye gelmiş olan mutasarrıf bulunmaktaydı. Nihayet 12 Ekim 1920 tarihinde heyetler temsil ettikleri taraflar adına bir anlaşma imzaladı. Bu anlaşmada Adapazarı'nda kurulan tarafsız hükûmetin kimlerden teşekkül ettiği beyan edilmekteydi.²⁸⁷

Böylece teşekkül ettirilen tarafsız nizam bilahare kendi yörelerinde bir silahlı kuvvet vücuda getirmeye çalıştı. Eli silah tutanların genelde cephede bulunmaları hasebiyle ancak yüz kişilik bir kuvvet teşkil edilebildi. Her şeye rağmen bu küçük kuvvet sürekli olarak hazır bulundurulmaktaydı.

Adapazarı'nda teşkil edilen tarafsız nizamın kuzey sınırı Söğütlü bucağını içine almakta ve Papas Köprüsü'ne kadar uzanmaktaydı. Bu köprüden Adapazarı yönünde silahlı geçiş yasaklanmıştı. Silahlı olanların silahlarını Sinanoğlu'na bırakmaları gerekmekteydi. Tarafsız nizamın Adapazarı'na güney yönünden girişi kontrol eden bir karakolu da Papuççular mahallesinde bulunmaktaydı.²⁸⁸ Sapanca'nın tarafsızlık sınırları ise Ankara yönünde Hacımercan (köyü) sırtları, İstanbul yönünde ise Büyükderbent'e bitişik Maşukiye'ye kadar uzanmaktaydı.²⁸⁹

Adapazarı ve Sapanca yöresinde kurulan tarafsız nizam her ne kadar Kuvâ-yı Milliye'ye kapalı olduğunu belirtmişse de bu tarafsızlık statüsüne rağmen daha ziyade Kuvâ-yı Milliye lehine ve İstanbul Hükûmeti aleyhine bir tutum takındı.²⁹⁰ Adapazarı'nda tarafsız nizam sürdüğü günlerde Hendek'te meydana gelen bir ayaklanma hareketini bastırmak üzere Geyve'den Hafız Fuat Efendi gönderildi. Bu durum yapılan antlaşmaya da uygundu. Bu durumu fark eden İzmit Mutasarrıfı İbrahim Hakkı Bey Adapazarı Kaymakam Vekili Telgrafçı Hayri Bey'i²⁹¹ tehdit ederek kendilerine katılmadıkları müddetçe Adapazarı'nı yakıp kül edeceğini bildirdi. Hayri Bey de bu durumu henüz Hendek'te bulunan Hafız Fuat Bey'e rapor etti.²⁹²

Buna rağmen Ali Fuat Paşa burada böyle bir tarafsız nizamın teşkilini tehlikeli buldu. Çünkü bu durumda böyle bir yerin, Kuvâ-yı Milliye'ye muhalif yani karşı olan İstanbul Hükûmeti'nin veya Yunanlıların kontrolüne geçmesi ihtimali yüksek olduğu gibi, Kandıra ve Gebze havalisinde bulunan Kuvâ-yı Milliye ile bölgedeki Kuvâ-yı Milliye üssü durumunda bulunan Geyve arasında direkt irtibatı da kesmekteydi. Bu sebeple Ali Fuat Paşa, bölgede böyle bir nizamın teşkiline açıkça karşı çıkarak, 24. Fırka Kumandanlığı'ndan tarafsız yönetim oluşturulan yerlerde Kuvâ-yı Milliye kurulmasını istedi.²⁹³ Bunun üzerine Geyve'de görevli Yüzbaşı Rasim Bey'le Teğmen Hakkı Bey

²⁸⁷ Rapor metni için bkz. TİTE Arşivi, Ali Fuat Cebesoy Dosyası, Kls. 114/51609. Tarafsız nizamın kurulması ile ilgili bkz. Yüce, *Kocaeli Tarih ve Rehberi*, s. 86 vd.

²⁸⁸ Özel, *Kocaeli ve Sakarya İllerinde*, s. 112-113.

²⁸⁹ İstiklâl Harbi Gazisi Emekli Albay İsmail Hakkı Suerdem'in anlattıkları. Bkz. Sofuoğlu, *Kocaeli ve Sakarya'da*, Ekler kısmı.

²⁹⁰ Yüce, *Kocaeli Tarih ve Rehberi* e, s. 101; Sofuoğlu, *Kocaeli ve Sakarya'da*, s. 206-207.

²⁹¹ İsmail Hakkı Suerdem telgrafçı Hayri Bey'in Adapazarı Belediye Reisi olduğunu söylemektedir. Bkz. Sofuoğlu, *Kocaeli ve Sakarya'da*, Ekler kısmı.

²⁹² Yüce, *Kocaeli Tarih ve Rehberi*, aynı yer.

²⁹³ TİTE Arşivi, Ali Fuat Cebesoy Dosyası, Kls. 114/51610.

(Suerdem) Kuvâ-yı Milliye'yi tekrar kurmakla görevlendirilerek Adapazarı'na gönderildi.²⁹⁴ Ancak bu girişime rağmen bölgede tarafsız idarenin bir müddet BMM'ce de tanındığı anlaşılmaktadır.²⁹⁵ Adapazarı ve Sapanca'daki tarafsız yönetim uygulaması Yunanlıların buraları işgaline kadar sürdü.

5.5. Ekim Ayında Bölgedeki Yunan Faaliyetleri

İzmit bölgesine yerleşen Yunanlılara ait Manisa Tümeni bölgeyi tam denetimleri altına alabilmek için 1920 Ekim'inde ve müteakip aylarda işgal etikleri yerlerdeki halkı silahtan tecrit ve sindirmek maksadıyla harekâta girişti. Bu çerçevede 11 Ekim'de 100 piyade ve 100 süvariden oluşan iki toplu bir Yunan birliği Arifiye ve Adapazarı üzerine yürüyüşe geçti ve Kalaycı sırtlarına kadar geldi. Bu harekâtın bir maksadı da millî kuvvetlerce el konulup Karaçam'a götürülen treni geri alabilmektir. Harekâtın ertesi günü İzmit Mutasarrıfı İbrahim Hakkı Bey, Yunanlılarla birlikte Sapanca'ya gelerek halkı sıkıştırdı ve zapt edilen trenin geri alınması için halktan yardım istedi. Ancak bu sırada tarafsız bir yönetimin tesis edildiği Sapanca eşrafı buna yanaşmadı. Bunun üzerine Yunanlılar cephedeki zeminlikleri tamir ettirmek ve nakliyat yaptırmak gayeleriyle ahaliden bazılarını gözlerini bağlayıp yanlarına alarak geri çekildi.²⁹⁶ Bu arada Yunanlılar 23 Ekim'de Karamürsel'e üçüncü defa girdi.²⁹⁷

Yunanlıların bu harekâtına karşılık millî kuvvetler de Yunanlılara karşı büyük mücadele içine girmişlerdi ve yıpratma mücadelesi veriyorlardı. Bu şekilde mücadele veren millî müfrezeler şunlardı: Çakırköy'de Gebeşoğlu Mehmet, Yuvacık Suadiye bölgesinde Mahmut Bey, Müslüman Osman, İzmit kuzey yöresinde Beşdivan taraflarında Kocabaşoğlu Rıza Bey, Kandıra yöresinde Şeyhler bucağında milis teşkilat kurmuş olan Halit Molla, Akçaova bucağında Ahmet Reisoğlu, Molla Rıfat, Kaymaz bucağında Halit Pehlivan, tarafsız hükümet tesis edilmiş olan Adapazarı'nda tarafsız bölge dışındaki yerlerde Metozade Hüseyin, Sabri Bey, Kâzım Kaptan, Sapanca taraflarında Hafız Fuat, Mehmet Cemal. Yine ta baştan beri millî kuvvetler tarafından bir merkez haline getirilmeye çalışılan Karasu ve Kandıra taraflarında İpsiz Recep, Arnavut Yahya, Karaaslan ve Dayı Mesut. Bunlardan başka irili ufaklı diğer milis birlikleri de vardı.²⁹⁸

5.6. Harekât Boyunca Yerli Rum ve Ermenilerin Yunanlılara Kılavuzluk Yapmaları

Diğer taraftan Yunanlıların bu harekâtı sırasında özellikle yerli Rum ve Ermeniler, Yunan birliklerine silahlı çete teşkili suretiyle yardım sağladıkları gibi, aynı zamanda kılavuzluk da yapmaktaydı. Bu şekilde, Türk birlikleri hakkında bilgi ve belge toplamakta, ayrıca geçecekleri yol ve mevkiileri Yunanlılara göstermekteydi. Nitekim Yunanlılara kılavuzluk eden bir yerli Ermeni 31 Ağustos'ta Adapazarı yöresinde 24. Fırka kuvvetleri tarafından

²⁹⁴ Geniş bilgi için bkz. Sofuoğlu, *Kocaeli ve Sakarya'da*, s. 208-209.

²⁹⁵ BMM Zabıt Ceridesi, Devre I, C. V, Ankara: 1942, s. 367; Samet Ağaoğlu, *Kuvâ-yı Milliye Ruhu*, Ankara: Kültür Bakanlığı, 1981, s. 74-75.

²⁹⁶ Aras, *Kocaeli Bölgesinde Harekât*, s. 47-48; ATASE Arşivi, Kls. 896, Dos. 15, Fih. 18.

²⁹⁷ Apak, *Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, s. 165.

²⁹⁸ Yüce, *Kocaeli Tarih ve Rehberi*, s. 80 vd.

ölü olarak ele geçirildi.²⁹⁹ Yine Cihan Harbi esnasında Türkiye'den firar ederek Yunan ordusunda hizmet vermiş iki Gemlikli Rum, Yunan Başkumandanlığı'ndan aldıkları talimatla İstanbul'a gelmiş, oradan da Gemlik'e geçmişlerdi. Bunlar yanlarında getirdikleri pek çok para ile Gemlik'te Türklere karşı büyük hazırlıklara girişmişlerdi. Bu durumu öğrenen 173. Alay 2. Tabur 7. Bölük kumandanı, bu girişimi Mudanya Mevki Kumandanlığı ile Gemlik Müfreze Kumandanlığı'na rapor etmiş ve gerekli tedbirler alınmıştır.³⁰⁰

6. Millî Kuvvetlerin Yunanlılara Karşı Askeri Harekâtı “Gediz Taarruzu” Sonrası Gelişmeler, Kuvâ-yı Milliye'nin İlgası ve Düzenli Ordu'nun Kurulması

6.1. Damat Ferit Paşa Hükûmeti'nin İstifası

İstanbul'daki Damat Ferit Paşa Hükûmeti'nin, BMM ve Ankara Hükûmeti'nin Anadolu'daki etkinliğini kırmak ve onu tasfiye etmek girişimleri ve uyguladığı şiddet politikaları bir netice vermedi. Damat Ferit Paşa'nın bütün girişimlerinin aksine BMM 22 Haziran'da başlayan Yunan taarruzuna rağmen Anadolu'ya tam hâkim duruma gelmişti. Şimdi ise Ankara Hükûmeti, Kuvâ-yı Milliye teşkilatını kaldırıp düzenli ordu kurma çalışmaları başlatmıştı ki bu şekilde bütün otorite Ankara'da toplanacaktı. Ayrıca İtilaf devletleri Sevr Antlaşması'nın uygulanabilmesi için İstanbul'la Ankara'nın barıştırılmasını istemeye başlamıştı. Tabii ki bu durumda da Damat Ferit Paşa Hükûmeti bir engeldi. Bu sebeple olacak Damat Ferit Paşa, Ankara'daki ılımlı kesimin desteğini kazanmak gayesiyle 23 Eylül'de son bir atılım yaparak daha önce öne sürdüğü genel af önerisini Millî Mücadele liderleri dışında tüm milliyetçilere teklif etmiş ve onları on gün içinde İstanbul Hükûmeti'ne bağlılık beyanına çağırmıştı. Buna mukabil İstanbul'daki İtilaf devletleri yüksek komiserleri, hükûmete Ankara'ya bir kurul gönderilmesini teklif etmişti. Ancak Damat Ferit Paşa, arkasında askerî güç bulunmayacak bir kurulun Ankara'ya gönderilmesine karşı çıkmıştı.³⁰¹ Bu ortamda nihayet uyguladığı politikalarda başarısızlığa uğrayan Damat Ferit Paşa Hükûmeti 17 Ekim'de istifa etmek zorunda kaldı.³⁰²

Bu gelişmelerden sonra 18 Ekim 1920'de İngiliz ve Fransız Yüksek Komiserleriyle görüşen³⁰³ ve Ankara ile İstanbul arasında uzlaştırıcı bir rol oynayacağına inanılan Ahmet Tevfik Paşa, Padişah Vahdettin tarafından 21 Ekim'de dördüncü defa Sadaret'e getirildi. Bu durumda Ahmet Tevfik Paşa da hükûmetini kurdu. Kurulan bu yeni hükûmette eski sadrazam Ahmet İzzet Paşa da Dâhiliye Nazırı olarak görev aldı.³⁰⁴

²⁹⁹ ATASE Arşivi, Kls. 896, Dos. 15, Fih. 19.

³⁰⁰ ATASE Arşivi, Kls. 398, Dos. 15, Fih. 2/1.

³⁰¹ Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, C. II, s. 100-101.

³⁰² Göztepe, *Vahdettin Mütareke Gayyasında*, s. 375; Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi*, C. IV, s. 465.

³⁰³ Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, C. II, s. 370.

³⁰⁴ Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, s. 480; Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi*, C. IV, aynı yer; Galip Kemalî Söylemezoğlu, *Otuz Senelik Siyasi Hatıralarımın Üçüncü ve Son Cildi (1918-1922)*, İstanbul: Ülkü Basımevi, 1953, s. 260; Türkgeldi, *Görüp İştiklerim*, s. 183.

6.2. Millî Kuvvetlerin Gediz Taarruzu ve Akıbeti

1920 yılı Eylül ayının başından itibaren 1920 Ekim ayının sonuna kadar Batı Cephesi'nde büyük bir taarruz vuku bulmayıp mevzi olayları meydana geldi. Bu ortamda İznik 30 Eylül'de millî kuvvetler tarafından Yunan işgalinden kurtarıldı.³⁰⁵ Batı Cephesi Komutanı Ali Fuat Paşa başarı ile sonuçlanacak bir harekât yapmayı düşünüyordu. Böylece hem millî kuvvetlerin hem de halkın morali yükseltilmiş, aynı zamanda kurulmasına çalışılan düzenli ordunun maddi ve moral gücü denenmiş olacaktı. Bu düşüncelerle Ali Fuat Paşa, 13 Ekim'de Erkân-ı Harbiye Reisliği'ne bir mütalaa sundu ve "Yunanlıların Gediz'de dört alaylı bir tümeni, Uşak ve Elvanlar'da da birer tümeni vardır. Uşak doğusundaki köylerde emniyeti bakımından teşkilat yaptığına bakılırsa savunma durumunda olduğu anlaşılakta, ayrıca Bursa bölgesinde de Fransız ve İtalyanların engel olması sebebiyle herhangi bir taarruz hareketi muhtemel görülmemektedir. Aynı zamanda Yunan kolordusu komutanı General Ioannou'nun istifa ederek Yunanistan'a dönmüş olması da bu kaniyi doğrular. Bu sebeple Gediz'de tek başına bulunan Yunan tümenine bir taarruz yapılması mümkündür." şeklinde görüşlerini bildirdi. Ayrıca bu konuları etraflıca görüşmek üzere Erkân-ı Harbiye Reisi'nin bizzat Eskişehir'e gelmesini veya Harekât Başkanını göndermesini istedi.³⁰⁶

Erkân-ı Harbiye Reisliği ise taarruz için henüz vaktin erken olduğunu belirterek bu harekâtın yapılmaması yönünde görüş belirtti. Ancak Ali Fuat Paşa'nın ısrarı ve bilahare Mustafa Kemal Paşa'nın da araya girmesi üzerine bu harekâtın yapılması kararlaştırıldı.³⁰⁷ Bu sırada Ethem Bey (Çerkez Ethem) ve arkadaşları da Yunanlılar üzerine bir taarruz yapılmasını istemekteydi.³⁰⁸

Bundan sonra Ali Fuat Paşa, 16 Ekim'de Alayund İstasyonu'nda grup karargâhında Garp Cephesi Erkân-ı Harbiye Reisi Binbaşı Saffet Bey, Ertuğrul Grubu Kumandanı Miralay Kâzım (Özalp) Bey, 11. Fırka Kumandanı Kaymakam Arif (Ayıcı lakaplı) Bey, 16.

³⁰⁵ Yüce, *Kocaeli Tarih ve Rehberi*, s. 101; *Harp Mıntıkaları, Şehir ve Kasabaların İstirdat ve Bombardıman Tarihleri* adlı kitapta bu tarih 6 Ekim olarak verilmektedir. Bkz. *Harp Mıntıkaları, Şehir ve Kasabaların İşgal, İstirdat ve Bombardıman Tarihleri*, s. 79. Yunanlılar İznik'i ikinci defa 24 Kasım'da işgal edeceklerdir. Bkz. *Harp Mıntıkaları* adlı eserden naklen: Utkan Kocatürk, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1988, s. 215.

³⁰⁶ *Türk İstiklâl Harbi*, C. II, K. 2, s. 316-317.

³⁰⁷ İnönü, *Hatıralar*, s. 213; *Nutuk*, C. II, s. 495-498. Ali Fuat (Cebesoy) Paşa, Gediz Taarruzu'na karar vermesini şöyle açıklıyor: "Düşmanın Uşak grubu Gediz'in şimalindeki Derbent geçidini kuvvetli bir ileri mevzi olarak tutmuş ve bu vaziyet karşısında Uşak ve Bursa gruplarının mütekaribeyn yapacakları bir taarruz halinde birisini diğerinin yardımı olmadan yakalamak çok müşkül olacaktı. Çünkü Gediz'de bulunacak düşman kuvveti Uşak grubunun kısm-ı külliyesinin Kütahya'ya mı yoksa Afyon'a mı hareket ettiğini bizden saklayabilecek ve iki grup arasındaki irtibatı da temin edebilecek. Bu sebeptendir ki bizce Gediz ileri mevziinde Yunan kuvvetini yalnız yakalayıp mağlup etmek bir daha düşmanın bu istikamete kuvvet ayırmamasını sağlamak demektir. Bunun bir neticesi olarak iki düşman grubu bir ileri harekât esnasında kolay kolay irtibat temin edemeyecektir." Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, s. 493-495. Ayrıca İtalya'da bulunan Kurmay Yüzbaşı Feridun Bey, İtalyanların ucuz fiyattan silah ve cephaneye verdiklerini ve bunların emin bir sürette nakledilmeleri gerektiğini bildirmişti. Bu da kararda etkili oldu. Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, s. 495-497.

³⁰⁸ Özalp, *Millî Mücadele*, C. I, s. 164.

Fırka Kumandanı İzzettin (Çalışlar) Bey ve Birinci Kuvâ-yı Seyyare Kumandanı Ethem (Çerkez Ethem) Bey'le bir toplantı yaptı. Bu toplantıda taarruz kararı görüşüldü ve planları hazırlandı.

Hazırlanan plana göre Garp Cephesi şu tertibatı alacaktı:³⁰⁹

Garp Cephesi Kumandanı; Ali Fuat Paşa.

Garp Cephesi Erkân-ı Harp Reisi; Binbaşı Saffet Bey.

Sağ cenah grubu kumandanı; Süvari kumandanı Atıf Bey,

Birinci Süvari Livası, Gökbayrak Taburu, Kütahya Millî Alayı, fırka emrindeki millî taburlar, Mebus Keskinli Rıza Bey müfrezesi, Karaçşehir müfrezesi ve 24. Fırka'nın bütün kıtaları, sağ cenah düşmanın Bursa grubuna karşı idi.

Merkez ve taarruz grubu, Ertuğrul Grubu, 11. ve 61. Piyade Fırkaları, Birinci Kuvâ-yı Seyyare cephe ve kıta kolları, Merkez grubu Gediz'e taarruz edecekti.

Sol cenah grubu; kumandanı Miralay Fahrettin Bey, 23. ve Mürettep piyade fırkaları, sol cenah düşmanın Uşak grubuna karşı idi.

Garp cephesi ihtiyatı; 57. Piyade Fırkası idi.

Bu plan tatbik sahasına kondu ve cephe yukarıdaki gibi tertiplendi. Yine plana göre, Batı Cephesi Komutanlığı 19 Ekim'de 24. Fırka'ya Ertuğrul Grubu ve Birinci Kuvâ-yı Seyyare ile birlikte Gediz'e taarruz edeceği sırada, fırkanın gösteriş taarruzlarıyla karşısındaki düşmanı tespit etmek üzere ve ayrıca gerekirse Eskişehir istikametini kapamak maksadıyla İnönü mevzilerinin de savunulacağını göz önünde tutarak 21 Ekim'de Pazarcık'ta toplanmasını bildirdi. Bunun üzerine 143. Alay, 20 Ekim akşamı Akpınar-Kavalca-Karaağaç bölgesinden hareketle Bozüyük-Karaköy üzerinden Pazarcık'a yürüdü. İnönü'de bulunan 32. Alay da Pazarcık batısındaki Gümüşdere-Hotanlı bölgesine hareket etti. 22 Ekim'de ise fırka karargâhı Pazarcık'a, fırka hücum taburu da Küplü'ye geldi.³¹⁰

Yine plan doğrultusunda Garp Cephesi Komutanlığı'ndan verilen emre göre, gösteriş taarruzları millî kuvvetlerce yapılacak, fırka birlikleri, düşmanın bir karşı taarruz yapması halinde geride kilit mevkilleri savunacaktı. Ayrıca Orhaneli Kaymakamı da yerlilerden toplayacağı atlı millî kuvvetlerle şehre girmeye çalışacaktı.³¹¹

Nitekim planlandığı gibi 24 Ekim sabahı Gediz üzerine Türk kuvvetleri taarruza geçti. Aynı anda İnegöl kesiminde de 300 mevcutlu İnegöl Millî Taburu gösteriş taarruzu başlattı. Ancak bu kesimde Yunanlıların topçu ve makineli tüfek ateşleri altında bir ilerleme kaydedemeyen millî kuvvetler dağıldı ve mevcudu 80'e kadar indi. Buna rağmen Cephe Komutanlığı'nca millî kuvvetlerin taarruza devamı istendi. Bunun üzerine taarruza devam eden ve ancak düşmana 1200 metre kadar yaklaşabilen bu kuvvet bu defa

³⁰⁹ Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, s. 497-498; Özalp, *Millî Mücadele*, C. I, s. 164-165. Değişen durumlara göre cephe tertibatları ve Ali Fuat Paşa'nın emirleri için bkz. *Türk İstiklâl Harbi*, C. II, K. 2, s. 317-322.

³¹⁰ *Türk İstiklâl Harbi*, C. II, K. 2, s. 327.

³¹¹ *Türk İstiklâl Harbi*, C. II, K. 2, aynı yer.

tamamen dağıldı. Bu sırada Yetim Bey Müfrezesi de düşmana ancak 800 metre yaklaşabilmişti. Yine bu sırada Uludağ eteklerinden Aksu gerilerine doğru sevkedilen 120 mevcutlu Firuz Bey müfrezesi de düşmanın şiddetli ateşiyle karşılaşması üzerine uzaktan ateşle karşı koymaktan öte bir şey yapamadı.

25 Ekim'de ise Yunan kuvvetleri karşı taarruza geçti. Bu taarruz esnasında millî kuvvetler, topçu mevzilerinde bulunan Binbaşı Şerif Bey'i kayıp verdi. Bunun üzerine Şerif Bey'in müfrezesi dağıldı. Bu durumda 2. Tabur dört subay ölü, beş subay yaralı vermek ve iki topu da bırakmak zorunda kalarak İnegöl'e çekildi.

Yenişehir kesiminde ise 24 Ekim sabahı yapılan Kabaçınar taarruzunda Söğüt (Ertuğrul) Millî Taburu bozularak Kadıkaldı taraflarına geri çekildi. Bunun üzerine 143. Alay'ın 3. Taburu, Ertuğrul Millî Taburu'nu takviye maksadıyla Kadıkaldı bölgesine geldi. Yunan kuvvetleri ise bu sırada kuzeye İznik Gölü istikametine yönelerek Gökbayrak Taburu'nu geriye attı. Bu durum karşısında Gökbayrak Taburu, Derbent-Hamidiye istikametine çekilmek zorunda kaldı. Arkasından Yunan birlikleri 27 Ekim sabahı bir tümen kadar kuvvetle Yenişehir ve yine buna yakın bir kuvvetle İnegöl üzerine yürüdü ve bu bölgeleri mukavemetsiz işgal etti. Yunan kuvvetleri bu harekâtı sırasında Yenişehir ve İnegöl taraflarında işgal ettiği köyleri yaktı. Ayrıca buradan geçen koyun sürüleri ve arabaları toplayarak Yenişehir'e gönderdi. Akabinde Yunan kuvvetleri tekrar Kestel'deki esas mevzilerine geri döndü. Esasında Yunanlılar bu harekâtı Ertuğrul Grubu'nun, Gediz'i işgaliyle kendi açılarından meydana getirdiği tehdidi gidermek gayesiyle yapmışlardı. Yunanlıların İnegöl ve Yenişehir'e yaptıkları harekâtın başarı kazanması üzerine Batı Cephesi komutanı Gediz bölgesinde toplanmış olan Ertuğrul Grubu'nun acele olarak Eskişehir civarına naklini istemek durumunda kaldı.³¹²

Diğer taraftan bir ara Türk kuvvetlerinin eline geçen Gediz üzerine Yunan kuvvetleri, 31 Ekim'de bir karşı taarruzda bulundu. Bu taarruz esnasında Hamidiye meydanında yapılan muharebede Türk kuvvetlerini yenerek üç koldan Gediz istikametine ilerlediler ve aynı gün herhangi bir mukavemet görmeden Gediz'i tekrar işgal ettiler. Bilahare Yunan kuvvetleri kendiliklerinden Gediz'i boşaltarak eski mevzilerine geri çekildi. Gediz kasabası Türklere bırakıldı. Bu sırada Türk kuvvetleri de eski mevzilerine çekilmişlerdi.³¹³

Böylece 24 Ekim'de haşlayan Gediz harekâtı iki hafta kadar sürdükten sonra taraflar yine eski mevzilerini korur şekilde sona ermiş oluyordu. Bu harekât sırasında yapılan muharebeler çok şiddetli olmuştu. Türk kuvvetlerinin kayıpları olarak 11. ve 61. Fırkalardan 14 subay ile 170 er ölü ve 13 subay ile 260 er yaralı vardı. 700 er de kayıptı. Ayrıca silah ve cephanede de çok zayıf ve sarfiyat sözkonusuydu.³¹⁴

³¹² Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, s. 202; *Türk İstiklâl Harbi*, C. II, K. 2, s. 502 ve *Türk İstiklâl Harbi*, C. II, K. 2, s. 327-329.

³¹³ Gediz bölgesi inceleme yaptığımız bölge dışında kaldığından Gediz harekâtı detaylı olarak ele alınmadı. Bu konuda geniş bilgi için bkz. Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, s. 496-498; *Türk İstiklâl Harbi*, C. II, K. 2, s. 322-330; Özalp, *Millî Mücadele*, C. I, s. 165-166; *Nutuk*, C. II, s. 496-498.

³¹⁴ Özalp, *Millî Mücadele*, C. I, s. 166.

Millî kuvvetlerin Gediz taarruzu düzenli ordu kurma düşüncesinin ağır bastığı ve çalışmalarının başlatıldığı bir sırada millî kuvvetlerin nizami birliklerle düzenledikleri son harekât oldu. Gediz Harekâtı sonrasında Ali Fuat Paşa, Garp (Batı) Cephesi Komutanlığı'ndan kendi ifadesiyle İngilizlerin tazyiki ile alınarak Moskova'ya sefir olarak atandı.³¹⁵ Bundan sonra düzenli ordu kurma ve millî kuvvetleri bu orduya katma çalışmaları hızlandırıldı.

6.3. Ahmet Tevfik Paşa Hükûmeti'nin Bir Girişimi -Bilecik Mülâkatı-

Ankara'nın gün geçtikçe kuvvetlenmesi ve millî ruhun bütün Anadolu'ya yayılmaya başlaması neticesinde³¹⁶ İngilizler müzakere yanlısı bir pozisyon aldılar. İtilaf devletlerinin bu tutum değişikliğinde Fransa ve İtalyan hükûmetlerinin önemli bir etkisi olmuş ve İngiltere ikna edilmişti. 20 Ağustos 1920 tarihinde Fransızlar, Büyükelçi Fleuriau aracılığıyla Ankara Hükûmeti ile ittifak için İstanbul'dan bir heyet gönderilmesi noktasında İngiliz generali Lord Curzon'a bir teklifte bulundu. Zira Fransızlar silahlı mücadele yerine TBMM ile barışçı yollardan sorunun çözülmesi gerektiği düşüncesindeydi.

Lord Curzon da İstanbul ile Ankara arasında ilişkiler düzelmez ise bir heyet gönderilmesini planlıyordu.³¹⁷ İtilaf Yüksek Komiserleri, Mustafa Kemal ve arkadaşlarının halkı kandırdıkları konusunda bir propaganda yapılmasını istemiş ve bu amaçla Anadolu'ya gidecek olan heyetin ahali ile temasa geçip onları etkilemesini ve Mustafa Kemal aleyhine örgütlemesini önermişti. Bununla birlikte Anadolu'daki Yunan kuvvetlerinin başarılarının anlatılıp, şayet Mustafa Kemal ve yanındakiler bu şekilde isyan etmeye devam ederse Yunanlıların birliklerini yeniden harekete geçirebileceği endişesini ve bu kez İstanbul'un, hatta tüm Anadolu'nun yitirilmesi ihtimali üzerinde telkinlerde bulunulmasını istiyordu. Bunun yanında Sevr Antlaşması'nın kabul edilmesi durumunda askere alma işleminin son bulacağı ve artık cephede savaş olmayacağı şeklindeki iyi haberlerin de halka iletilmesi isteniyordu. Öte yandan İtilaf Yüksek Komiserleri Bilecik'e Mustafa Kemal ile görüşmeye gidecek olan heyetin bir başarı sağlamayacağını da bilmekteydi. Ancak kurulun en azından Millî Mücadeleciler arasına ayrılık tohumları ekebilme ihtimali vardı. 24 Eylül'de İstanbul'da toplanan İtilaf Yüksek Komiserleri Anadolu'ya bir kurulun gönderilmesi noktasında fikir birliğine vardı ve daha fazla şiddete başvurmadan son bir kez barışçı yollardan çözüm arayışı içine girdi.³¹⁸

³¹⁵ Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, C. II, s. 101-109; Ali Fuat Paşa'ya sefirlik teklifi 8 Kasım 1920'de yapılmış, bu tayin 21 Kasım'da resmen gerçekleşmiştir. Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, s. 516 ve Ali Fuat Cebesoy, *Moskova Hatıraları*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1982, s. 7; *Nutuk*, C. II, s. 504. Ali Fuat Paşa *Millî Mücadele Hatıraları*'nda Halepli Zeki Paşa'nın ifadesine dayanarak, kendisinin Batı cephesinden alınıp Ankara'dan uzak bir yere gönderilmesini padişah ve İngilizlerin, hükûmetten Ankara ile görüşmenin şartlarından biri olarak istediklerini ifade etmektedir. Bkz. Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, s. 520-522.

³¹⁶ "Atatürk", *İslam Ansiklopedisi*, C. I, s. 752.

³¹⁷ Ahmet Emin Yaman, *İstanbul'un Ankara'ya Yaklaşma Deneyimi: Bilecik Görüşmesi* (X. Türk Tarih Kongresinden ayrı basım), Ankara: TTK Yayınları, 1994, s. 2757.

³¹⁸ Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, C. II, s. 110-112.

İngilizler Ankara Hükûmeti ile İstanbul Hükûmeti arasındaki buzları eritmek amacıyla harekete geçti. Ankara Hükûmeti ile anlaşma zemini oluşturmak ve bir bakıma ölü doğan Sevr'i Ankara'ya kabul ettirmek için çalışmalarına başladı. TBMM'nin İstanbul Hükûmeti'ne güvenini kazanmasını sağlamak amacıyla ilk adım olarak Damat Ferit Paşa Kabinesi yerine Tevfik Paşa Kabinesi iş başına getirildi.³¹⁹ Anadolu'ya gidecek heyet ile İngilizler 15 Ekim 1920 tarihinde görüşerek mali yardım ve Sevr Antlaşması'nın onaylanması konularında görüştü. Buna göre heyet, Anadolu ile ilişkilerin yatıştırılması ve İstanbul-Ankara ikiliğinin ortadan kaldırılmasını sağlayacaktı.³²⁰ Ahmet İzzet Paşa, Mustafa Kemal Paşa ile irtibata geçerek Anadolu'da bir görüşme talebinde bulundu.³²¹ Böylelikle temaslar başlamış oldu. Mustafa Kemal Paşa Millî Mücadele'nin başlangıcından beri İstanbul Hükûmeti ile Anadolu'daki millî direnişi birleştirmek niyetinde idi.³²² Bu sebeple yapılacak görüşme teklifini reddetmeyerek, 5 Aralık 1920 tarihinde bugünkü Bilecik istasyon binasında yapılacak olan bu görüşmeyi kabul etti.

“Zat-ı Devletleri ve Salih Paşa Hazretleri'nin de katılmaları gerekli olan heyetle en kolay ve çabuk olarak Bilecik'te buluşmak mümkündür. İstanbul'dan ya Sapanca'ya kadar tren ve oradan otomobile veyahut da deniz yoluyla ve oradan yine otomobile Bilecik'e teşrif buyurulabilir. Bu yollar üzerinde şimdiden gerekenlere tebligat yapılmıştır. Yolculuğun Aralık ayının 2'sine kadar Bilecik'te bulunacak şekilde ayarlanmasına ve İstanbul'dan

³¹⁹ Bige Yavuz, *Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk Fransız İlişkileri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1994, s. 102; Yaman, *Bilecik Görüşmesi*, s. 2758.

³²⁰ Falih Rıfki Atay, *Çankaya*, İstanbul: Pozitif Yayınları, 2004, s. 301.

³²¹ 6 Mart 1922 tarihinde, vekaleten Dışişleri Bakanı olan Mahmud Celal Bey meclisteki konuşmasında Bilecik görüşmelerini anlatırken, 23 Kasım 1920 tarihinde temasa tavassut eden zat vasıtasıyla İzzet Paşa tarafından görüşmek üzere İstanbul'da Anadolu'ya bir heyet gönderilmesine müsaade etmemiz talep olundu. 26 Kasım 1920 tarihinde yazılan bir cevap ile kendisinin ve Salih Paşa'nın dâhil bulunmaları şartıyla heyetle en seri ve sehil olarak Bilecik'te mülakat mümkün olduğu tebliğ edildi, demektedir. *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, C. 18, D. 1, İç.3, 06.03.1338:61.

³²² Meclis'in gizli oturumunda Mustafa Kemal Bilecik'te gerçekleşecek olan bu görüşmenin seyrini şu şekilde anlatıyordu: “Doğrudan doğruya, bilvasıta bana bir telgraf gönderdiler. Bana bilvasıta orada yine mülakat arzu ediyordu. Biz düşündük. Maksadımız falana düşmanlık etmek değildir. Maksadımız memleketin saadet ve selamet-i hakikiyesidir ve bunun da muayyen bir hudut dâhilinde istiklâlinin mahfuziyetiyle kaim olacağını düşündük. Binaenaleyh bizim hayatımıza suikast etmekten ve bizi esir ederek rezil etmekten sarfınazar bulunduğu gün biz en koyu düşmanımızla anlaşmaya hazırız. Bu itibarla bu yeni heyet erbab-ı namus ve hamiyetten müteşekkildir. Bunların emirsiz bu mevkie gitmiş olmaları ihtimali olmadığı birçok dimağlarda düşünülmüş idi. Biz de öyle olmak ihtimalini nazar-ı dikkate alarak bu temas tarikini reddetmek istemedik. Yalnız böyle bir temasın bizim için muzır olması ihtimali de vardı. Çünkü öteden beri garpten hiçbir şey görmedik. Rus Hükûmet-i Cumhuriyesinden maddeten muavenet görmekteyiz ve birtakım münasebat-ı siyasiye ve uhuvvetkârane tesisleriyle iştilal etmekteyiz. Bunlar bizim garp emperyalizmi ile olabileceğimizi düşünerek bizim hakkımızda mütereddit bir vaziyet aldılar. Binaenaleyh garpte böyle bir temasta bulunmak için ne o mühim faideyi biliyorduk. Berideki ümidi daha faydeli buluyorduk. Bunlara rağmen bu teması kabul ettik. Yalnız fevkalâde mahrem olmasına dikkat etmek istedik. Onlar da bu temasın mahrem olacağını söylüyorlardı. Halbuki daha buraya adam gelmezden evvel İngilizler, Fransızlar bunu neşrettiler, telgraf çektiler. Henüz biz cevap vermeden dünyaya programlar neşrettiler ve en nihayet nasıl bir şekil hâsıl oldu. Biz aciz ve dehalet edecek yer arıyormuşuz. Onlar da lütfen kabul ediyorlar. Pekâlâ, dedik. Bu Rusya'da anlaşılınca derhal vaziyet aldılar ve bize göndermekte oldukları silah, cephane ve parayı tevkiif ettiler. Derhal tedbir almaya başladılar. Bu vaziyet karşısında kaldığımız vakit heyet de Bilecik'e gelmişlerdi. Ben de başka bir mesele için -bunun için değil- belki bilen arkadaşlar vardır, gitmek mecburiyetinde kaldım. Cephe işleriyle meşgul iken bunların geldiklerini işittim. Eskişehir'e gitmiş idim. Tekrar geri geldim ve bunları dinledim TBMM Gizli Celse Zabıtları, C. 1, 25 Eylül 1920: 137.

hangi tarihte hangi yolla hareket edileceğinin şimdiye kadar kullanılan vasıta ile Zonguldak'a bildirilmesini rica ederim. Yolculuğun mümkün olduğu kadar gösterişsiz yapılması hatırlatma kabilinden arz olunur. 25/26.11.1920"³²³

Fransız ve İtalyanların telkinleri işe yaramış ve İstanbul'dan bir heyet gönderilmesi fikrine İngilizler de müsaade etmişti. Buna rağmen İngilizler Sevr Antlaşması'nın maddelerinin değiştirilmesinden yana değildi. Hal böyle olunca da Ahmet İzzet Paşa bir sonuç çıkmayacağını bilmesine rağmen bir bakıma "Her şeyi şansa bırakarak Anadolu'ya gitme kararı aldı."³²⁴ Yapılacak bir şey yoktu. İtilaf devletleri böyle istiyordu ve oldu. Şimdi sıra İstanbul adına görüşmelere gidecek heyetin belirlenmesine ve Bilecik'e gidilmesine geldi. Acaba neden görüşmeler için Bilecik seçilmişti? Mustafa Kemal 25-26 Kasım 1920 tarihli telgrafında; "En kolay ve çabuk olarak Bilecik'te buluşmak mümkündür. İstanbul'dan ya Sapanca'ya kadar tren ve oradan otomobille veyahut da deniz yoluyla ve oradan yine otomobille Bilecik'e teşrif buyrulabilir." diyordu. Bilecik İstanbul ile Anadolu arasındaki her türlü ulaşım ve haberleşmenin sağlandığı önemli güzergâhlardan biriydi. Dolayısıyla hem İstanbul'dan gelecek heyet, hem de Ankara'dan gelecek heyet için ulaşım konusunda son derece cazip bir konumdaydı. İkincisi, Yunan ordusunun Bursa ve çevresini işgal etmesi üzerine Bursa'da tutunamayan Türk birlikleri dağılmış ve Batı cephesi kumandanlığı bölgeye gelerek yeni savunma cephesini Bilecik ve çevresinde kurmuştu. Bu sebeple bu bölge Türk birlikleri tarafından kontrol edilmekteydi. Dolayısıyla Bilecik ve çevresinde güvenlik noktasında herhangi bir sorun yoktu. Mustafa Kemal bu nedenlerden dolayı Bilecik İstasyonu'nu görüşmeler için en uygun yer olarak görmüş ve bu karara varmıştı. Bunun yanında Mustafa Kemal, Yunanlıların Anadolu'nun içlerine bir taarruz hazırlığında olduğundan haberdar olduğu için Temmuz-Ağustos ayında, yanında bir heyetle Batı cephesinin yeni karargâhı olan Bilecik ve çevresindeki durumu görmek amacıyla bir keşif gezisi yapmış ve bölge hakkında geniş incelemeler yapma fırsatı bulmuştu.³²⁵

Yunan kuvvetlerinin 6 Ocak 1921 tarihinde başlatacağı taarruzun hemen öncesinde bir bakıma son ikaz niteliği taşıyan Bilecik'teki görüşme bu sebeple Osmanlı basını tarafından yakından takip edilmiş ve basında geniş yer bulmuştu. Bu görüşmenin olumlu veya olumsuz sonuçlanması durumuna göre İtilaf devletleri bundan sonraki hareket planlarını belirleyeceklerdi. Nitekim Akşam gazetesinin "Mustafa Kemal Babıali ile itilaf etmeden İngiltere kendisiyle müzakere etmeyecek" başlığıyla verdiği haberde, "Mr. Lloyd George'un avam kamarasında pek mühim beyanatı: Hepimiz Anadolu'da Sulh ve Sükûnun takviyesini arzu ediyoruz. Bundan dolayı Türkler ile akıl ve mantık dairesinde müzakereye girişmeliyiz. Fakat asi Mustafa Kemal Babıali ile itilaf etmeden kendisi ile müzakere etmemiz mümkün değildir."³²⁶ denilerek Mustafa Kemal uyarılmıştı. Bunun yanında *İkdam* gazetesi de "Şark Meselesi ve Anadolu Müzakeresi" başlığıyla *Bosphorus*

³²³ Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, İstanbul: Kaynak Yay., 2015, s. 385.

³²⁴ Yaman, *Bilecik Görüşmesi*, s. 2758.

³²⁵ Bu seyahat ile ilgili geniş bilgi için bkz. *TBMM Zabıt Ceridesi*, C. 3, D. 1, İçt.1, 09.08. 1336:149-155.

³²⁶ *Akşam*, 26 Aralık 1920, s.1.

gazetesinden aldığı bir makaleyi gazete sütunlarına taşımıştı. “Müttefikler yeni siyasetlerinin hududunu tespit etmeden evvel Anadolu ile İstanbul arasındaki görüşmelerin ihtimal ki neticesini beklemek isteyeceklerdir. Bu nedenle İstanbul’un Anadolu ile anlaşıp anlaşmamasına göre İtilaf devletlerinin vaziyeti değişebilir.”³²⁷ denilerek daha görüşmeler öncesinde Mustafa Kemal ve Ankara’daki Millî Mücadeleciler baskı altına alınmaya çalışılmıştı. Zaten İtilaf devletleri İstanbul’dan Bilecik’e görüşmelere gidecek olan heyete, Anadolu’daki Yunan kuvvetlerinin başarılarının anlatılıp, şayet Mustafa Kemal ve yanındakiler bu şekilde isyan etmeye devam ederse Yunanlıların birliklerini yeniden harekete geçirebileceği endişesini ve bu kez İstanbul’un, hatta tüm Anadolu’nun yitirilmesi ihtimali üzerinde telkinlerde bulunulmasını istemişti.³²⁸ Görüldüğü gibi Mustafa Kemal ve arkadaşları bundan sonra olacakların tek sorumlusu gibi gösterilmiş ve Türk halkının gözünden düşürülmeye çalışılmıştı.

Görüşmeler öncesinde bu uyarılar yapılmasına rağmen İstanbul Heyeti ile Ankara Hükûmeti arasında Bilecik’te görüşmelerin yapılması kararı alınmış ve heyet üyeleri belli olmuştu. Bu amaçla 3 Aralık 1920 tarihli *Vakit* gazetesinin ilk sayfasından verilen haberde, “Heyet suret-i katiyede teşekkül etmiş ve bugün Anadolu’ya doğru hareket edecektir. Heyet, Dâhiliye Nazırı İzzet Paşa Hazretlerinin riyaseti altında, Bahriye Nazırı Salih Paşa, Ziraat ve Ticaret Nazırı Hüseyin Kazım, Müşir Cevat Paşa, Hukuk müşaviri Münir Beylerle, Rasathaneyi-i Amire Müdürü Fatin Efendiden oluşmaktadır.”³²⁹ denilerek, Bilecik’e gidecek olan heyetin kimlerden oluşacağı bildiriliyordu.

Aksüt de heyetin Bilecik’e gelişini şu şekilde anlatmıştır: “Heyet Aralık 1920’nin ilk günlerinde İngilizlerin hazırladıkları özel bir trenle Haydarpaşa’dan hareket etti. Debdebesinden vazgeçemeyen İzzet Paşa, Ankara’ya gitmek ve orada dolaşmak için kendi otomobiliyle birlikte heyete mahsus diğer otomobilleri de yanlarına aldırılmış, fakat otomobiller daha Sapanca yolunda çamura saplanıp kalınca, İzzet Paşa arkadaşlarını orada bırakıp kendisi de bir süvariden aldığı atla Bilecik yolunu tutturmuştu. Heyet azası ise bu davranıştan duyduğu teessür içinde oradan geçen bir öküz arabasına binerek ancak Geyve’ye kadar varabilmiş ve oradan da çileli bir yolculukla Bilecik’e gelmişlerdi.”³³⁰

Aksüt’ün ifadesine göre heyetin İstanbul-Bilecik yolculuğu çok zor şartlarda gerçekleşmişti. Ancak bütün bunlara rağmen heyet Bilecik’e ulaşmayı başarmıştı. İstanbul Hükûmeti ile yapılacak görüşmeler öncesinde Ankara’da ise soğuk rüzgârlar esmekteydi. Çerkez Ethem ile İsmet Bey arasındaki çekişme büyük bir sorunu beraberinde getirecekti. Yaşanan bütün olumsuzluklara rağmen Mustafa Kemal, Albay İsmet ve Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey tarafından oluşan heyet ile İstanbul’dan gelen heyet 5

³²⁷ *İkdam*, 9 Aralık 1920, s.1.

³²⁸ Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, s.110.

³²⁹ *Vakit*, 3 Aralık 1920, s. 1.

³³⁰ Ali Kemal Aksüt, “İstanbul Hükûmeti’nin Ankara’ya Gönderdiği Heyetle Mustafa Kemal ve Arkadaşlarının Bilecik Mülâkatı”, *Resimli Tarih Mecmuası*, III/29 (1952), s. 1475.

Aralık 1920 günü Bilecik Garı'ndaki binada buluştu. Mustafa Kemal Paşa, Bilecik'e ulaştığında istasyonu dolduran halkı selamlayıp, toplantı için hazırlanan istasyonun bir odasına geçti. Fakat İstanbul heyeti o ana kadar konuyla ilgili olarak neyi konuşacaklarını, hangi mesele üzerinde müzakere edileceğini kendi aralarında görüşüp karara bağlamış değildi.

Görüşme sırasında ilk sözü Mustafa Kemal Paşa alarak kendisini BMM ve Hükûmet Reisi diye takdim ettikten sonra, kimlerle müşerref oluyorum, dedi. Bunun üzerine İstanbul Hükûmeti temsilcileri kendilerini takdime kalkışınca Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'da bir hükûmet ve kendilerini bu hükûmetin ricali olarak tanımadığını, eğer İstanbul'da bir hükûmetin nazırları olarak görüşmek istiyorlarsa kendileriyle görüşmekte mazur olduğunu belirtti. Bu hadiseden sonra sıfat ve salâhiyet sözkonusu edilmeyerek görüşmeye devam edildi.³³¹

Ahmet İzzet Paşa uzun mütareke şartlarından, kendisi Sadaret'te iken bu şartlara uyulduysa da istifasından sonra işgalci devletlerin şartlara uymadıklarından uzunca söz ettikten sonra "Yunanlılar, artık Anadolu'da barınamazlar; çekip gitmeleri zaruridir. İtilaf devletleri bunu görüp takdir etmişlerdir, onun için ciddi olarak bizimle sulh yapmak arzusundadırlar." gibi sözler söyleyerek, İstanbul'un hâlâ daha gerçekleri idrak edemediği ya da görmezden gelerek tam bir basiretsizlik içinde olduğunu kanıtlamıştı. Hatta "İngilizler Samsun'a bir Romanya ordusu çıkaracaklar, Anadolu'nun ricat hakkını kesecekler, vaziyet pek fena olacak." tarzındaki sözlerine karşı Mustafa Kemal Paşa istifini bozmadan şu cevabı vermişti: "İngilizler sizi aldatmışlardır. Safdillikle hareket etmişsiniz ve buraya kadar beyhude gelmişsiniz. Esasen söylediğiniz sözlerde de müspet bir teklif yoktur. Bizce İstanbul Hükûmeti yoktur; sizinle resmî sıfatı haiz kimseler gibi değil, şahsî ve hususi bir mahiyette görüşüyorum. Dediğiniz gibi sulh zamanı gelmişse onların bizi arayıp bulacaklarında bir şüphe yoktur."³³²

Bilecik Görüşmesi'nde İstanbul Heyeti'nin düşüncesi Ankara'yı Sevr'i imzalamaya zorlamaktı: "Anadolu mücadelesi denilen şeyin müspet bir neticeye varması imkansız. (...) Böyle hayal peşinde yürüyerek memleketi bütün bütün harap etmekten ve istikbali de ona göre daha karanlık tehlikelere atmaktansa mümkün olabildiği kadar iyi bir sulhla mevcudu kurtararak işin içinden çıkmak akla ve duruma daha muvafıktır. Şu halde bu heyet Ankara idarecilerine şunu demek için gelmişler: Kavgadan vazgeçelim ve mümkün olan sulhu akdedelim."³³³

Ahmet İzzet Paşa'ya göre, İzmir ve havalisi üzerinde Türk haklarının baki kalması ve fiilen İzmir'in Yunanlılara bırakılması, ancak bu gerçeğin bazı parlak kelimelerle süslenerek bir antlaşma yapılması tek kurtuluş ve çıkış yolu idi. Mustafa Kemal Paşa bu programsız ve maksadı ne olduğu belirsiz heyetle görüşme sırasında sözü daha fazla uzatmanın bir anlamı olmadığına karar verdikten sonra bir ara Salih Paşa'ya dönüp: "Meclis-i

³³¹ *Nutuk*, C. II, s. 524-525.

³³² Aksüt, "Bilecik Mülâkatı", s.1475-1476.

³³³ Yunus Nadi, *Çerkez Ethem Kuvvetlerinin İhaneti*, İstanbul: Sel Yayınları, 1955, s. 32-33.

Mebusan'ın uğradığı âkıbetten siz sorumlusunuz. Zira Amasya'da verdiğiniz sözde durmadınız” diyerek görüşmeyi kesti.³³⁴ Salih Paşa bu söz karşısında konuşmadı. Çünkü Amasya Görüşmesi'nden sonra bin bir güçlkle toplanabilen Meclis-i Mebusan'ın kapatılması onun sadrazamlığı döneminde olmuştu. Ayrıca Salih Paşa görüşmeler sırasında Mustafa Kemal'e verdiği sözleri de tutmamıştı.

Birkaç saat süren görüşmeler neticesinde İstanbul adına gelen heyetin Millî Mücadele'yi anlamaktan uzak davranışları ve İngilizlerin söylemleri ile konuşup Misak-ı Millî aleyhine olan ve Anadolu'yu esir konumuna düşürecek olan Sevr'i imzalatma uğraşları görüşmenin sonuçsuz kalmasına sebep oldu. Fakat Osmanlı Devleti'nin kuruluşunun gerçekleştiği, o zamanki adıyla Ertuğrul Sancağı olan Bilecik'te istasyon binasında yapılan bu barış görüşmesinden bütün Anadolu haberdardı. Bu sebeple barış görüşmelerinin sonuçsuz kaldığı şeklinde bir haber o dönemde yeni kurulmaya başlanan düzenli ordunun moralini bozabilir ve orduda kargaşa ortamı yaratabilirdi. Ayrıca heyet İstanbul'a döndüğü takdirde TBMM'nin barışçı bir politika takip etmediği, savaş yanlısı olduğu şeklinde propaganda yapabiliirdi. Bu nedenlerden ötürü Mustafa Kemal Paşa İstanbul adına Bilecik'e gelen heyetin geri dönmesine müsaade etmeyerek Ankara'ya götürdü. Ayrıca İzzet Paşa ve yanında gelen arkadaşlarının da Millî Mücadeleye inandıklarını ve bu harekete katıldıkları haberini basına duyurdu.³³⁵ Böylece Mustafa Kemal Paşa bir bakıma Bilecik'te istasyon binasında Sevr Antlaşması'nı yırtarak ya istiklal ya ölüm parolasıyla savaşa karar vermiş oluyordu. Zira bu görüşmelerden yaklaşık bir ay kadar sonra Yunan taarruzu başlayacaktı.

6.4. Yunan İşgal Bölgesinde Kalan Millî Kuvvetlerin Faaliyetleri

Yunanlılar işgal altına aldıkları bölgelerde işgal rejimi uygulamaya başlamıştı. Ancak hiçbir yerde asayiş sağlamıyordu. Çünkü kendilerinin destek verip teşvik ettikleri yerli Rum ve Ermeni çeteleri yine kendileriyle birlikte Türk halkına zulüm ve işkenceler yapmaya, onları soymaya ve katletmeye devam ediyordu. Durum gün geçtikçe daha da kötüleşiyordu. Tabii ki hem bu durum hem de vatanlarını işgal altına alan Yunanlıların öyle geçici değil de kalıcı olarak geldiklerini tutum ve davranışlarıyla açıkça ortaya koymaları işgal altında tuttıkları yerlerdeki Türk unsurunda karşı koyma ve savunma hareketlerini daha da tetikledi. Bu çerçevede Türk köylüleri bütün imkânsızlıklara rağmen elde ettikleri silahlarla direniş teşkilatları yani milis birlikleri oluşturmayı sürdürdü. Yunanlılar bu duruma engel olmak için her türlü baskıya başvuruyor, Türk halkından ellerindeki orak ve kazmaya varıncaya kadar her türlü silah, araç ve gereçleri toplamaya çalışıyordu.

Buna rağmen Biga ve Gönen taraflarında, Bursa ile İzmit (Kocaeli) yöresinde çok sayıda milis birlikleri kuruldu. Bunlar faaliyette buldukları yerlerde Yunanlılara karşı zaman zaman 500 ilâ 1000 kişiyi bulan kuvvetleriyle çete teşkilatı şeklinde, kimi zaman da kısım kısım ayrılarak ve muhtelif şekillerde mücadele etmeye çalıştı. Bu şekilde Bursa

³³⁴ Aksüt, “Bilecik Mülâkatı”, s. 1476.

³³⁵ Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, C. II, s. 117.

taraflarında Yetimoğlu Hüsnü ve Yalovalı İbo, İzmit (Kocaeli) taraflarında önceki bölümlerde adları verilen milis teşkilatları, Yunanlılarla yerli Rum ve Ermenilere karşı mücadeleyi sürdürdü. Yine bunun gibi Çan'da da Çanlı Osman Efendi, Yunanlılara karşı büyük bir direniş gösteriyordu. Yunanlılar Balıkesir-Gönen-Bandırma-Biga-Ezine-Bayramıç-Ayvacık gibi civar vilayet ve kazaları işgal ettikleri halde Biga'ya bağlı otuz üç kilometre mesafedeki Çan nahiyelerini beş ay geçtiği halde henüz işgal edememişti. Buna sebep de Çanlı Osman Efendi'nin bütün civar bucak ve köyleriyle anlaşarak kuvvetli bir teşkilat oluşturarak müdafaaya karar vermesiydi.³³⁶

Yine 10 Aralık 1920'de Yunanlılar Karamürsel yönünde Gökbayrak Taburu müfrezelerine taarruz etmiş, ancak Gökbayrak Taburu'nun karşı taarruzu üzerine ağır kayıplar vererek geri çekilmişti.³³⁷ Bu faaliyetler aynı zamanda Yunanlıları önemli bir askeri kuvveti işgal ettikleri bölgelerde bulundurmamak zorunda bırakıyordu ki bu durum da onları cephe hattında askerî açıdan zayıf düşürüyordu.

6.5. Anzavur Ahmet'in Tekrar ve Son Kez Sahneye Çıkışı

Anzavur Ahmet Ocak 1921 tarihinde tekrar sahneye çıktı. Çanakkale Mutasarrıfı Dâhiliye Vekâleti'ne gönderdiği gizli işaretli şifre telgrafla "Anzavur Ahmet'in Yunan Kuvâ-yı İşgalîye kumandanını Hükûmet-i Osmaniye aleyhine tahrik ve bu sayede bir mevki elde etmek" için uğraştığını belirtiyordu.³³⁸

Gerçekten de Ahmet Anzavur 3 Ocak 1921 tarihinde Biga İngiliz işgal kumandanı Yüzbaşı Mösyö Favro'ya, Cihadiye köyünden Selim Efendi namında kendi akrabası bir kişiyi göndererek görüşme talebinde bulundu. Bunun üzerine Mösyö Favro "Kendisi ile hususi mahallerde görüşmeyeceğini, şayet söyleyecekleri bir şey varsa hükûmetin mahallî reisi bulunan kaymakam beyin makamlarına gelmesini, kendisiyle orada görüşebileceğini" bildirdi. Akşam üzeri gerçekleşen görüşme sonrasında Mösyö Favro Anzavur Ahmet'e itimat etmemişti.

Faaliyetleri hıyanet ölçüsüne varan Anzavur Ahmet yanına yaver olarak verilmiş Yunan zabiti olduğu halde Biga'nın Hacıköy köyünden Hacıbey namında biri ve yine Biga'nın Cihadiye köyünden İlyas namında hayvan hırsızlığıyla ün yapmış bir başkası ile Gönen ve Bandırma taraflarında dolaşıyordu. Bu suretle hâlâ Kuvâ-yı Muhammediye adına kuvvet toplamaya ve mevki elde etmeye çalışıyordu. Ancak dolaştığı yerlerde Kuvâ-yı Muhammediye'yi teşkil eyleyecek hiçbir kuvvet yoktu. Zaten bu hareketin yani Kuvâ-yı Muhammediye'nin de artık hiçbir ehemmiyeti kalmamıştı.³³⁹

Anzavur'un İngiliz subayı Mösyö Favro ile görüşmesi mutasarrıflıkça 25 Ocak 1921 tarihinde İstanbul Hükûmeti Dâhiliye Nezareti'ne bildirildi. Dâhiliye Nezareti de meseleyi Sadaret'e ilettili.³⁴⁰ Bunun üzerine Sadaret de Balıkesir Mutasarrıflığı'ndan,

³³⁶ Bu milis teşkilatının faaliyetleri hakkında geniş bilgi için bkz. Kemal Özer, *Kurtuluş Savaşı'nda Gönen*, Balıkesir: Türk Dili Matbaası, 1964, s. 108-121; Güven, *Anzavur İsyanı*, s. 91- 97.

³³⁷ *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, 14/52 (1965), Vesika: 1204.

³³⁸ BOA.BEO, Umumi No:349926.

³³⁹ BOA.BEO, Umumi No: 349926.

³⁴⁰ BOA.BEO, Umumi No: 349926.

meselenin hallini istedi. Ancak Sadaret bilahare bu bölgenin posta muhaberesi Yunan sansüründe olduğundan Harbiye Nezareti'nden bu konuda icap edenler nezdinde teşebbüsatta bulunulmasını istedi.³⁴¹

Bu gelişmeler vuku bulurken Anzavur'un tekrar İngilizlerle görüşme talebinde bulunduğu duyulması üzerine, Kale-i Sultaniye (Çanakkale) Mutasarrıflığı, 30 Mart 1921'de "Anzavur Paşa namındaki şahsın Karabiga'daki mıntıka-i işgalinizin kumandanıyla mülakat arzusunda bulunduğu mevsuk bir yerden istihbar ediyorum. Şu kadar ki Anzavur asayiş-i mahallînin zîr zevatından olmayıp bilakis oralara Yunanlıların duhul ve taarruzunu icap ettirecek desâyis ve tezvîrâtın vesâit-i muhimmesinden bulunduğu"nu belirtti ve Anzavur'un girişimlerine engel olunmasını Çanakkale İngiliz İşgal Kumandanlığı'ndan istedi.³⁴²

Gerçekten de daha evvel 19 Aralık 1920'de Kale-i Sultaniye mutasarrıfı, Çanakkale'de bulunan bir İngiliz subayı ile görüşmesinde İngiliz kuvvetlerinin yakında çekilerek yerlerine Yunan askerlerinin getirileceğini öğrenmişti.³⁴³

Kale-i Sultaniye mutasarrıfının İngiliz kumandanına gönderdiği tezkerenin hemen öncesinde 29 Mart 1921'de Ahmet Anzavur yanında Yunanlıların Biga İşgal Kumandanı Sotiris olduğu halde Karabiga'ya giderek, oradaki İngiliz işgal kumandanıyla bir saat kadar süren bir görüşme yaptı.³⁴⁴ Yunanlıların desteğinin sözkonusu olduğu Anzavur Ahmet'in bu girişimleri, 21 Şubat-12 Mart 1921 tarihlerinde gerçekleşecek olan Londra Konferansı'nın toplanma ve çalışma sürecinde, bu son girişimi de Türk kuvvetlerinin galibiyetiyle sonuçlanacak olan İkinci İnönü Muharebesi ortamında vuku bulmuştu. Bu süreçte İngilizler kendisine pek yüz vermemiş, bu durumda Anzavur bu son girişiminde İngilizlerin işgal kumandanına yine tesir edememişti.

Anzavur'un bu faaliyetleri sürerken, diğer taraftan Yunanlılar da işgal ettikleri bölgelerdeki milis teşkilatlarıyla baş edemez hale gelmişti. Bu sebeple Yunanlılar bizzat İngilizlere başvurarak kendilerini bu milislerin elinden kurtarmalarını istedi. Bu

³⁴¹ BOA.BEO, Umumi No: 349926.

³⁴² BOA.BEO, Umumi No: 349926.

³⁴³ Bu sırada mutasarrıflık durumu İstanbul Hükûmeti (Ahmet Tevfik Paşa Hükûmeti) Dâhiliye Nezareti'ne bildirince, Dâhiliye Nezareti de Sadaret'e şunu yazdı: "Ezine, Ayvacık, Bayramiç, Biga ve Lâpseki gibi Kale-i Sultaniye Mutasarrıflığı mülhakatında bulunan mahallerde Kuvâ-yı Milliye'den eser olmadığı ve Yunan kuvvetlerinin oralara vürûdunu istilzâm edecek başka bir sebep de bulunmadığı halde Bandırma'ya ihraç olunan Yunan kuvvetlerinden biliyoruz. Bazı hile ve desâis istimali suretiyle mezkûr mahallere sevk edilmiş bulunan askerlerin oralarda vücudu esasen bî-lüzum iken şimdi daire-i işgalin tevsiine yol aranması ve filhakika İngiliz kuvvetlerinin kaldırılmasına lüzum görüldüğü takdirde bunların yerlerine Yunan askerlerinin ikame olunması hukuk devleti ile gayrikabil-i telif görülmektedir... Bu yolda icap eden tedbirler ve teşebbüsler için lâzım gelenlere evamir-i mukteziye itâ buyurulmak üzere arz-ı malûmata müsâraat olundu." BOA.BEO, Umumi No: 350055. Bu belge, İstanbul Hükûmeti'nin, Yunanlıların Kuvâ-yı Milliye'yi bahane ederek işgal alanlarını genişletmeye çalışmalarına, İngilizlerin de kuvvetlerini çektikleri yerlere aynı gerekçeyle Yunan askerlerini getirmelerine tepki gösterip gerekli tedbirleri almaya çalıştığını göstermektedir. Ama belge, aynı zamanda Dâhiliye Nezareti'nin dolayısıyla hükûmetin, İtilafların, Kuvâ-yı Milliye gerekçesiyle yaptıkları girişim ve askeri faaliyetleri ile bu çerçevedeki Yunan harekâtını kabullenmiş olduğunu göstermektedir.

³⁴⁴ BOA.BEO, Umumi No: 349926 14 Nisan 1921. Anzavur'un Sotiris vasıtasıyla İngiliz İşgal Kumandanına müracaatı, 15/28.3.1921.

durumda ilk önce İngilizler, kendi yetki alanları yani işgal altında tuttıkları bölgeler dışındaki mahalde direkt harekete geçmeyi uygun bulmadıklarını belirtti. Ancak Yunanlıların ısrarı karşısında da tarafsız kalamayarak kendileriyle irtibat kurmuş olan Anzavur'dan, Çanakkale civarındaki bu milislerden en kuvvetlisi ve en baş edilemeyişi olan Çingene Ali çetesinin imha edilmesini istedi.³⁴⁵

Bu durumda Anzavur derhal harekete geçti. Vaziyeti öğrenen Çanakkale ve civarındaki milisler, Anzavur'a karşı bir birlik oluşturdu. Bu arada Çanakkale İngiliz İşgal Kumandanlığı, Türk-Yunan cephesi ile bölgedeki kendi aleyhlerine gelişme olarak gördükleri bazı olayların görüşülmesi için Anzavur'u Mayıs 1921'de Karabiga'ya davet etti. Bunu öğrenen bölgedeki milisler hemen faaliyete geçti ve Anzavur'un geçebileceği yerlerde bazı tedbirler aldı. Bu durumda ve biraz da tesadüfi olarak Karabiga yakınlarında Adliye köyü civarında Anzavur yanındakilerle birlikte kısırıldı. Burada meydana gelen çatışmada Anzavur milisler tarafından öldürüldü. Böylece Anzavur Ahmet meselesi de tamamen kapanmış oldu.³⁴⁶

7. Düzenli Ordunun Kuruluşu ile Kuvâ-yı Milliye'nin İlğasının Güney Marmara Bölgesindeki Yansımaları, Bursa ve İzmit Bölgesindeki Millî Kuvvetlerin Düzenli Orduya Bağlanması

Kuvâ-yı Milliye, oluşmasından itibaren işgalci güçlere ve iç isyanlara başarı ile karşı koydu. Ancak güçlü ve o günkü şartlarda modern teçhizatlarla donatılmış düzenli orduları Kuvâ-yı Milliye ile yenmek ve ülkeyi zafere ulaştırmak çok güçtü hatta imkânsızdı. Ayrıca emir komuta içinde disiplinli hareket etme bir sorun teşkil etmekte, bu anlamda fevri hareket eden, üstünü dinlemeyen Kuvâ-yı Milliye birlikleri olabilmekteydi. Bu şekilde zaman zaman başına buyruk olarak hareket edebilen Kuvâ-yı Milliye'ye karşı halktan da tepki gelmekteydi. Bunun yanında Kuvâ-yı Milliye birliklerinin beslenmesi ve giydirilmesi için halktan toplanan yardımlar da şikâyet konusu olabilmekteydi.³⁴⁷

Bütün bunlardan ve esasında Ankara merkezli başlatılan yeni yapılanma çerçevesinde BMM'nin açılmasından hemen sonra düzenli ordu kurma sürecine girildi ve ilk etapta eldeki ordu birliklerinin kuvvetlendirilmesi ve Kuvâ-yı Milliye'nin tek merkezden idare edilmesi meselesi ele alındı. Bu çerçevede BMM Hükûmeti 16 Mayıs 1920'de Kuvâ-yı Milliye ile ilgili kararnameyi yayımladı. Kararname şöyleydi: "Kuvâ-yı Milliye'nin umumiyetle Müdafaa-i Milliye Teşkilâtına rabtı sûretiyle tevhide ve buna göre tanzim edilecek bütçenin tertibi derdest olduğundan bunun neticesinde iâşe ve infakın kâmilen emval-i Umumiyyeden temin edilmesine karar verilmiştir. Bu kararın icrasına Müdafaa-i Milliye Vekili memurdur."³⁴⁸

³⁴⁵ Güven, *Anzavur İsyanı*, s. 95-96.

³⁴⁶ Anzavur'un ortadan kaldırılışı ve meydana gelen çarpışmalarla ilgili geniş bilgi için bkz. Güven, *Anzavur İsyanı*, s. 95-99.

³⁴⁷ Bkz. bölüm III.

³⁴⁸ *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, 14/54 (1965), Vesika: 1235; *Düstur*, 3. Tertip, C. I, s. 10.

Yine 29 Mayıs 1920 günü BMM'de yapılan kapalı oturumda Millî Müdafaa Vekili Fevzi (Çakmak) Paşa, düzenli ordunun kurulması ile ilgili "Malûm-ı âlinizdir ki biz efrad-ı cedideyi kışlalarda toplu talim ve terbiye ve bunların iâşe ve elbisesini temin etmeden elbise-i mahalliyeleriyle sevke mecbur oluyoruz. Bunlar şüphesiz ki muntazam bir ordunun göstereceği kabiliyeti gösteremiyorlar. Onun için seyyar jandarma kıtaatı teşkil ediyoruz ki yakında kanunu Meclis-i Âlinize arz edeceğiz. Bu kıtaat sırf dâhil-i mesailin hallinde istihdam olunacaktır ve icap ederse cephelere sevk edilecektir. Bu kuvvetlerin teşkilini müteakip etrafa yayılmış olan bütün nizamiye kıtaatımızı kolordu mıntıklarına tahsis edeceğiz ve burada bunlara alay yahut tabur halinde muntazam bir askerlik hayatı öğreteceğiz. Gerek iâşelerine gerek libaslarına bihakkın bakacağız ve bu surette düşmanın muntazam yapacağı hücumlarda muntazam kıta ile karşılıklarına çıkmak imkânını istihsal edeceğiz. Cephelede şimdiye kadar Kuvâ-yı Milliye tarafından istihsal edilen muvaffakiyet şayan-ı şükran olmakla beraber katî bir netice istihsal için herhalde kuvâ-yı muntazamaya ihtiyaç vardır ve bilhassa emir ve kumandanın müselsel ve muntazam olması lâzımdır" açıklamalarını yaptı.³⁴⁹

Bundan sonra Kuvâ-yı Milliye, Müdafaa-i Milliye Vekâleti'ne bağlandı ve böylece hükûmetin denetimine alındı. Daha sonra Kuvâ-yı Milliye birliklerinde Ertuğrul Grubu, Gökbayrak Taburu gibi çeşitli isimlerle gruplar halinde teşkilatlanmaya gidildi. Bu girişimler düzenli ordu kurma çalışmalarının başlangıcıydı. Ancak bu yapılanma sürdürüldüğü sırada 22 Haziran 1920 itibarıyla başlatılan Yunan askerî harekâtı sebebiyle tam olarak düzenli ordunun teşkilîşi gerçekleştirilemedi.

Diğer taraftan kumandanlar da Kuvâ-yı Milliye usulü tertipler içinde çalışmayı tercih ediyor, kuvvetleri içinde düzeni sağlamak için askerî usulleri değil, Kuvâ-yı Milliye'nin uyguladığı usulleri tatbik ediyordu. Bu sebeple de askerî usuller işlemiyordu.³⁵⁰ Bunun yanında Yunanlılarla dolayısıyla İtilaf devletleriyle büyük çatışmaya mahal kalmadan siyasi bir antlaşmaya varmanın mümkün olduğunu ve Kuvâ-yı Milliye ile sonuç alınabileceğini kabul edenler de mevcuttu.³⁵¹ Bu tutum ve düşünceler de düzenli ordunun kurulmasını geciktiren sebeplerdendi. İşte 22 Haziran'daki Yunan askerî harekâtı, bu düşünce ve uygulamaların zararı ve neticesizliğini ortaya koydu ve daha düzenli birliklere ihtiyaç duyulduğunu açıkça ortaya çıkarttı. Bu durumda daha 24/25 Haziran 1920'de Batı Cephesi Kumandanlığı teşkil edilerek komutanlığına da Ali Fuat Paşa getirildi.³⁵² Batı Cephesi Komutanlığı da ilk iş olarak bazı Kuvâ-yı Milliye birliklerini orduya bağladı. Bu çerçevede Güney Marmara Bölgesinde Çolak İbrahim Müfrezesi 3. Süvari Tümeni'ne, Gökbayrak Müfrezesi 61. Piyade Alayı'na, Sarı Efe (Edip Bey) Müfrezesi 33. Süvari Alayı'na çevrilerek ordu içine alındı. İzmit yöresindeki Recep Reis (İpsiz Recep) ve Aziz Kaptan milislerinden Kocaeli Taburu oluşturuldu.³⁵³ Bu arada yeni

³⁴⁹ BMM Gizli Celse Zabıtları, C. I, s. 45.

³⁵⁰ İnönü, *Hatıralar*, C. I, s. 212-213.

³⁵¹ İsmet İnönü, "Millî Mücadele", *Ulus*, 9 Nisan 1968'den naklen Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, C. III, s. 167.

³⁵² *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, 14/52 (1965), Vesika: 1189; *Türk İstiklâl Harbi*, C. II, K. 2, s. 214.

³⁵³ Mehmet Arif, *Anadolu İnkılâbı*, İstanbul: İkdâm Matbaası, 1340, s. 59.

yapılandırılmakta olan ordunun subay ihtiyacını karşılaması için de 1 Temmuz 1920'de Ankara'da Abidin Paşa köşkünde "Sunûf-ı Muhtelif Zabitan Namzetleri Talimgâhı" açıldı.³⁵⁴

Ancak bu girişimlerin yanı sıra Ankara'da, daha henüz düzenli ordunun kurulup Kuvâ-yı Milliye'nin kaldırılması düşüncesi herkes tarafından tam olarak benimsenmiş değildi. Nitekim hâlâ düzenli ordu birlikleri yanında milis birlikleri de bulunmaktaydı ve Batı Cephesi Komutanlığı bu sistem içinde teşkilatlanmasını yapmaya çalışıyordu. Hatta Ali Fuat (Cebesoy) Paşa Gediz Taarruzu'nu bu teşkilatlanma içinde bulunan birliklerle düzenledi. Fakat taarruz başarısızlıkla sonuçlandı ve bu durumda doğal olarak taarruzdan beklenen başarı elde edilemedi. Bu gelişme üzerine Mustafa Kemal Paşa 7 Kasım 1920'de Ali Fuat Paşa'yı Ankara'ya çağırdı. Ali Fuat Paşa Ankara'ya Kuvâ-yı Milliye kıyafetiyle geldi.³⁵⁵ Paşanın bu şekilde davranması, Onun hâlâ Kuvâ-yı Milliye'yi itibarlandırmaya çalıştığı intibasını uyandırdı ve bu yönde yorumlara sebep oldu.³⁵⁶

İşte Gediz harekâtının başarısızlığı ve gayrimuntazam teşkilat fikrinin ve siyasetinin bütün Batı cephesi üzerindeki etkinliği, bir an önce düzenli ordunun kurulması için çalışmaların tekrar başlatılmasına vesile oldu.³⁵⁷ Bu sırada Ali Fuat Paşa ile görüşen Mustafa Kemal Paşa, ona Moskova sefirliği teklif etti. Ali Fuat Paşa da bu teklifi kabul etti ve paşa BMM İcra Vekilleri Heyeti kararıyla Moskova sefirliğine atandı.³⁵⁸

Bundan sonra Batı Cephesi Kumandanlığı, Batı ve Güney olmak üzere ikiye bölündü. Batı Cephesi Komutanlığı'na Kurmay Albay İsmet Bey (İnönü), Güney Cephesi Komutanlığı'na Kurmay Albay Refet Bey (Bele) 9 Kasım 1920 tarihi itibarıyla getirildi.³⁵⁹ Mustafa Kemal Paşa, Albay İsmet Bey'e vazifeye başlarken bir an önce nizamsız teşkilat fikrini ve siyasetini yıkma, süratle düzenli ordu ve büyük süvari kütlesi vücuda getirme direktifini verdi.³⁶⁰

Bilahare Ali Fuat Paşa'nın yerine atanıp Garp Cephesi Kumandanı olarak Eskişehir'e gelen İsmet (İnönü) Bey süratle çalışmalarına başladı. İlk iş olarak fırka (tümen) komutanlarını toplayarak, onlara yeni takip edilecek politika ile kumanda usulünü izah etti. Bu çalışmalar sırasında Kuvâ-yı Seyyare Kumandanı Ethem Bey'in (Çerkez Ethem) muhalefetiyle karşılaşıldı.³⁶¹ Buna rağmen düzenli ordu kurma çalışmaları hızla devam ettirildi. Bu sırada düzenli ordu ile ilgili Ankara'da da çalışmalar yapılmaktaydı. Bu

³⁵⁴ Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, C. III, s. 167-168.

³⁵⁵ *Nutuk*, C. II, s. 504.

³⁵⁶ İnönü, *Hatıralar*, C. I, s. 213-214.

³⁵⁷ *Nutuk*, C. II, s. 504; İnönü, *Hatıralar*, C. I, s. 214.

³⁵⁸ *Nutuk*, C. II, aynı yer; Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, s. 516 ve Cebesoy, *Moskova Hatıraları*, s. 7.

³⁵⁹ *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, 14/52 (1965), Vesika: 1107; *Türk İstiklâl Harbi*, C. II, K. 2, s. 331. İsmet İnönü tayin tarihini 8 Kasım 1920 olarak veriyor. İnönü, *Hatıralar*, C. I, aynı yer.

³⁶⁰ *Nutuk*, C. II, aynı yer; İnönü, *Hatıralar*, C. I, aynı yer.

³⁶¹ Bu gelişme inceleme yaptığımız bölgeye direkt girmediğinden detaylı anlatılmadı. Geniş bilgi için bkz. İnönü, *Hatıralar*, C. I, s. 214-218; Goloğlu, *Üçüncü Meşrutiyet*, s. 287-293; Cemal Kutay, *Çerkez Ethem Dosyası*, C. II, İstanbul: Boğaziçi Yay., 1973; *Nutuk*, C. II, s. 511 vd. Yunus Nadi, *Çerkez Ethem*, İstanbul: Sel Yay., 1955; Çerkez Ethem'in gelişmeleri kendi açısından izahı için bkz. *Çerkez Ethem'in Hatıraları*, s. 119 vd.

çerçevede BMM'de düzenli ordu bütçesinin yapılabilmesi için bütün birliklerden kuvvet adedi istendi.³⁶² Ayrıca millî kuvvetlerin tasfiyesi meselesi 10 Aralık 1920'de Büyük Millet Meclisi'nin kapalı oturumunda ele alındı. Bu oturumda Millî Müdafaa Vekili Fevzi (Çakmak) Paşa milletvekillerine çeşitli açıklamalarda bulundu.³⁶³ Bilahare BMM Hükûmeti, 25 Aralık'ta aldığı bir kararla gelişigüzel gönüllü er toplanmasını yasakladı.³⁶⁴ BMM Reisi Mustafa Kemal Paşa da hiç kimsenin hiçbir sebep ve surette hükûmetin haberi olmaksızın kuvvet toplamaya yetkili olmadığını ifade eden bir beyanname yayımladı.³⁶⁵ Akabinde 2 Ocak 1921'de Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi, Kuvâ-yı Milliye müfrezelerinin kaldırıldığı emrini yayınladı. Bu emre göre kesin olarak bütün milisler düzenli ordu halinde tensik edilerek ordu birliklerine katılacaktı.³⁶⁶

Bu şekilde düzenli ordu kurma çalışmaları sürerken diğer taraftan iç siyasetinde önemli gelişmeler yaşayan ve bu süreçte iktidar değişikliği gerçekleşen Yunanistan'daki yeni yönetim eski yönetimin siyasi hedeflerini sürdürme kararıyla harekete geçti. Bu çerçevede İtilaf devletlerince Londra Konferansı'nın toplanmaya çalışıldığı ortamda elini güçlendirmek, henüz tam toparlanamadan Ankara'ya darbe vurmak ve bu süreçte Ethem Bey meselesinden istifade etmek saikiyle Yunan kuvvetleri 6 Ocak'ta Bursa üzerinden İnönü mevzilerine taarruza geçti. Bu sırada Bursa cephesinde 24. Fırka ile 11. Fırka'dan bir alay ile henüz düzenli orduya katılımı sağlanamamış milisler bulunmaktaydı. Geyve yöresinde ise 24. Fırka'ya bağlı millî süvari ve millî piyade müfrezeleri mevcuttu. Bu durumda Birinci İnönü Muharebesi başladığı sıralarda İzzet Bey kumandasındaki 61. Fırka'nın iki alayı Kütahya'da Çerkez Ethem'e karşı bırakıldı. Bu fırkanın diğer bir kısmı ile Garp cephesinden Ethem Bey'e karşı Kütahya'ya yollanmış olan diğer kuvvetler süratle İnönü'ye sevk edildi. Bu ortamda 11 Ocak 1921 tarihine kadar süren şiddetli çarpışmalardan sonra yeni yapılandırılan ordu birlikleri burada Yunan ordusunu durdurmayı başardı. Böylece Birinci İnönü Muharebesi'nin henüz yeni kurulmuş olan düzenli ordu tarafından kazanılması ve akabinde Ethem Bey'in de bertaraf edilmesi, askeri rütbelerinin kaldırılması, subayların nefer olarak hizmet görmeleri, silahlandırılmış halkın itimat edecekleri millî kumandanlar emrinde olarak bir takım özel teşkilata tâbi tutulmaları şeklinde açıklanabilecek olan gayrimuntazam teşkilat fikri ve siyasetini de sona erdirmiş oldu.³⁶⁷ Bundan sonra BMM Hükûmeti, tekrar hızla düzenli orduyu teşkilatlandırma çalışmalarına yöneldi. Bu çerçevede bu zamana kadar teşkilatlandırılmamış olan millî kuvvetler derhal muntazam teşkilata tâbi tutularak subayların kumandasına verildi.

³⁶² Goloğlu, *Üçüncü Meşrutiyet*, s. 289; Kuvve: Bir birliğin er, subay, cephane, hayvan ve başka gereçler gibi varlıklarını gösteren ve üst komutanlığa sunulmak üzere düzenlenen cetvel.

³⁶³ *BMM Gizli Celse Zabıtları*, C. I, s. 252-256.

³⁶⁴ *Türk İstiklâl Harbi*, C. II, K. 3, s. 72.

³⁶⁵ *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri*, C. IV, s. 366.

³⁶⁶ *Türk İstiklâl Harbi*, C. II, K. 3, s. 101.

³⁶⁷ Özalp, *Millî Mücadele*, C. I, s. 171-172; Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, s. 852; *Türk İstiklâl Harbi*, C. II, K. 3, s. 166 vd.

Düzenli ordu kurma çalışmaları sürecinde Genelkurmay Başkanlığı tarafından 21 Ocak 1921 tarihli emirle bir Kocaeli Kumandanlığı oluşturuldu ve komutanlığına da eski 9. Kafkas Tümeni Komutanı Albay Halit Bey (General Karsıalan) getirildi. Bu kumandanlığın teşkilatlandırılması ile ilgili emir ve talimatname şöyleydi:

- 1- “Düzce ve Geyve mıntıkasındaki kuvvetlere kumanda etmek ve merkezi şimdilik Geyve olmak üzere müstakil fırka (tümen) salâhiyetinde Kocaeli Kumandanlığı ihdas edilmiş ve kumandanlığa sabık 9. Kafkas Fırkası Miralay Halit (Karsıalan) Bey tayin olmuştur.
- 2- Kocaeli Kumandanlığı'nın mıntıkası müstakil Bolu ve İzmit livaları olup Yenişehir şimalindeki Gökbayrak Taburu dâhil olduğu halde bu mıntika dâhilinde bulunan kâffe-i kıtaat mezkûr kumandanlığın taht-ı emrindedir. Ankara'daki Erzurum müfrezesi de kumandanlığın süvari bölüğünü teşkil etmek üzere Halit Bey emrine verilmiştir.
- 3- Kocaeli Kumandanlığı doğrudan doğruya Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti'ne bağlıdır. Mamafih düşmanın bir hareketi halinde Garp cephesinden alacağı emirleri de ifa edecektir.
- 4- Kumandanlık karargâhının sürat-i teşkilini Müdafaa-i Milliye Vekâleti'nden rica ederim.”³⁶⁸

Yine daha evvel oluşturulmuş olan Bilecik Mıntika Kumandanlığı da evvelce olduğu gibi Kocaeli Kumandanlığı idaresindeki kıtaatla irtibat tesis edecekti.³⁶⁹

Bilahare verilen bu emir üzerine Geyve'ye gelen Halit (Karsıalan) Bey derhal görevine başladı. Yaptığı çalışmalar neticesinde bölgede faaliyet gösteren milis birliklerinin hemen tamamını Kocaeli Kumandanlığı'na bağlamayı başardı.³⁷⁰ Yalnız Edip Bey Müfrezesi Kocaeli Kumandanlığı'na dâhil olmadı. Edip Bey Müfrezesi yerinde bırakıldı ve düzenli ordu kurma süreci Güney Marmara Bölgesinde bu şekilde gerçekleşti. BMM ve Ankara Hükûmeti'nin yurt çapında kendi düzenli ordusunu kurma sürecini başarıyla tamamlamasıyla da ülkede Kuvâ-yı Milliye dönemi sona ermiş oldu.

8. Sonuç

Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin İngilizlerce basılarak kapatılmasının ardından, Mustafa Kemal Paşa'nın direktifiyle seçimler yapılmış ve yeni meclis Ankara'da açılmıştır. Güney Marmara bölgesinden de birçok milletvekili bu meclis çalışmalarına dâhil olmuştur. Balıkesir, Ertuğrul (Bilecik), Bursa ve Kocaeli'nden 5'er mebus ve Biga'dan (Çanakkale) 3 mebus seçilmiştir. Bunun yanında Meclis-i Mebusan üyesi olup işgal altındaki İstanbul'dan kaçmayı başaran Güney Marmara mebusları da Ankara'ya katılmıştır.

³⁶⁸ *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, 14/54 (1965), Vesika: 1237. Bu birliğin kuruluşu Kocaeli bölgesine verilen önemi göstermesi açısından da önemlidir.

³⁶⁹ ATASE Arşivi, Kls. 825, Dos. 9, Fih. 1.

³⁷⁰ M. Şevki Yazman, “Kocaeli Grubunun Teşekkülü”, *TCDD*, 1/2-3-4-5 (1959); İlyas Sami Kalkavanoğlu, *Millî Mücadele Hatıraları*, İstanbul: Ekicigil Yayınevi, 1967, s. 19 vd.

Ankara'da kurulan Büyük Millet Meclisi İstanbul Hükûmeti'nin hedefi haline gelmiştir. Damat Ferit Paşa Ankara'ya yürüyerek meclisi ortadan kaldırmayı düşünmüştür. Bu düşünce doğrultusunda Kuvâ-yı İnzibatiye adlı bir birlik oluşturmuştur. Anzavur Ahmet ise birliği ile birlikte Geyve'ye kadar ilerlemiştir. Millî kuvvetler bu durum karşısında bölgeye asker sevk ederek emniyeti sağlamıştır. Bölgedeki karışıklıkları değerlendirme niyetinde olan Yunan ordusu 22 Haziran 1920 tarihinde ileri harekâta geçmiştir. Balıkesir ve Bursa işgal edilirken bölgedeki millî kuvvetler geri çekilmek zorunda kalmıştır. Bursa'nın işgali Büyük Millet Meclisi'nde oldukça yankı bulmuş, meclis kürsüsü siyah bir örtü ile örtülmüştür.

İlerleyen Yunan harekâtına karşı koyabilmek adına düzenli orduya geçiş süreci hızlandırılmıştır. 1920 yılının ekim ayında Çerkez Ethem kuvvetleri ile Ali Fuat Paşa'ya bağlı kuvvetlerin ortaklaşa geliştirdikleri Gediz Taarruzu olumsuz bir sonuç ortaya koymuştur. Bu taarruzdan sonra Batı cephesi ikiye ayrılarak Batı Cephesi Komutanlığı'na İsmet (İnönü) Bey, Güney Cephesi Komutanlığı'na Refet (Bele) Bey getirilmiştir. Ali Fuat Paşa ise Moskova'ya elçi olarak gönderilmiştir. Böylece Kuvâ-yı Milliye ilga edilerek düzenli ordu kurulmuştur. Bundan sonra Yunan ileri harekâtına karşı Büyük Millet Meclisi'nin düzenli ordusu mücadele edecektir.

Kaynaklar / References

- Askeri Tarih Stratejik Etüt Dairesi Başkanlığı (ATASE) Arşivi
Başkanlık Osmanlı Arşivi Bâb-ı Âli Evrak Odası (BOA.BEO)
Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü (TİTE) Arşivi
TİTE Arşivi, Ali Fuat Cebesoy Dosyası
Türk Tarih Kurumu (TTK) Arşivi, Bekir Sami Dosyası
Akşam
Alemdar
İkdam
İleri
Vakit
Ağaoğlu, Samet. *Kuvâ-yı Milliye Ruhu*. Ankara: Kültür Bakanlığı, 1981.
Aksüt, Ali Kemal. "İstanbul Hükûmeti'nin Ankara'ya Gönderdiği Heyetle Mustafa Kemal ve Arkadaşlarının Bilecik Mülâkatı". *Resimli Tarih Mecmuası*. III/29 (1952).
Altay, Fahrettin. *On Yıl Savaş ve Sonrası (1912-1922)*. İstanbul: İnsel Yayınları, 1970.
Apak, Rahmi. *Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 1990.
Aras, Kâzım. *İstiklâl Savaşında Kocaeli Bölgesinde Harekât*. İstanbul: Askerî Matbaa, 1936.
Arıkoğlu, Damar. *Hatıralarım (Millî Mücadele)*. İstanbul: Tan Matbaası, 1961.
Atatürk, Mustafa Kemal. *Nutuk*. 4. Baskı. İstanbul: MEB Yay., 1981.
Atatürk, Mustafa Kemal. *Nutuk*. İstanbul: Kaynak Yay., 2015.
Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri. Ankara: Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, 1964.
"Atatürk", *İslam Ansiklopedisi*, C. I.
Atay, Falih Rıfki. *Çankaya*. İstanbul: Pozitif Yayınları, 2004.
Aydemir, Şevket Süreyya. *Tek Adam*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1975.
Baytok, Taner. *İngiliz Kaynaklarından Türk Kurtuluş Savaşı*. İstanbul: Başnur Matbaası, 1970.
Belen, Fahri. *Askerî, Siyasal ve Sosyal Yönleriyle Türk Kurtuluş Savaşı*. Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1973.
Bilsel, Cemil. *Lozan*. İstanbul: Ahmet İhsan Matbaası, 1933.
Cebesoy, Ali Fuat. *Millî Mücadele Hatıraları*. İstanbul: Vatan Neşriyat, 1953.
Cebesoy, Ali Fuat. *Moskova Hatıraları*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1982.
Churchill, Winston. *İstiklâl Savaşında*. İstanbul: Yeni İstanbul Kültür Yayınları, 1969.
Çarıklı, Hacim Muhittin. *Kuvâ-yı Milliye Hatıraları*. Ankara: Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, 1967.
Çerkez Ethem'in Hatıraları. İstanbul: Dünya Yay., 1962.

- Danişmend, İsmail Hami. *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*. İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1973.
- Düstur*, 3. Tertip, C. I.
- Erdal, Zekai. "Millî Mücadele Yıllarında Adapazarı'nda Müstakil Ada Hükûmeti Kurulmuştu". *Günaydın*, Sakarya İlâvesi, 21 Haziran 1982.
- Erdeha, Kâmil. "İzmit Mutasarrıflığı". *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*. IV (Mart 1978).
- Erdeha, Kâmil. "Kocaeli Mutasarrıflığı". *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*. 7/51 (1978).
- Erim, Nihat. *Devletlerarası Hukuk ve Siyasi Tarih Metinleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yay., 1953.
- Ertürk, Hüsamettin. *Millî Mücadele'de Teşkilât-ı Mahsusa Faaliyetleri*. Askeri Tarih Stratejik Etüt Dairesi Başkanlığı Arşivi, ATASE Kitaplığı, A/1/218 D. 449/A.
- Esengin, Kenan. *Millî Mücadele'de İç Ayaklanmalar*. İstanbul: Ağrı Yayınları, 1982.
- Gökbilgin, Tayyip. *Millî Mücadele Başlarken*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1959.
- Gönel, Tanju. *Mareşal Fevzi Çakmak*. İstanbul: Su Yay., 1976. Goloğlu, Mahmut. *Üçüncü Meşrutiyet*. Ankara: y.y., 1970.
- Göztepe, Tarık Mümtaz. *Vahdetin Mütareke Gayyasında*. İstanbul: Sebil Yayınevi, 1969.
- Güralp, Şerif. *İstiklal Savaşının İç Yüzü*. İstanbul: Dizerkonca Matbaası, 1958.
- Güven, Zühtü. *Anzavur İsyanı*. 2. Baskı. Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları, 1965.
- Halil Bey'in Hatıraları* (Bolu Mutasarrıfı, daktilo metin)
- Harp Mıntıkaları Şehir ve Kasabaların İşgal, İstirdat ve Bombardıman Tarihleri*, Ankara: Genel Kurmay Başkanlığı Harp Tarihi Encümeni, 1940.
- Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*
- Hatipoğlu, Murat. *Yunanistan'daki Gelişmeler Işığında Türk-Yunan İlişkilerinin 101 Yılı (1821-1922)*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1988.
- Himmetoğlu, Hüsnü. *Kurtuluş Savaşında İstanbul ve Yardımları*. İstanbul: Ülkü Matbaası, 1975.
- İdikut, İhsan. *Miralay Şehit Nazım Bey*. İstanbul: Şirket-i Mürettibiye Matbaası, 1952.
- İnal, İbnülemin Mahmut Kemâl. *Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1969.
- İnönü, İsmet. *Hatıralar*. Yay. Haz. Sabahattin Selek. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1985.
- Jaeschke, Gotthard. *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1970.
- Kalkavanoğlu, İlyas Sami. *Millî Mücadele Hatıraları*. İstanbul: Ekicigil Yayınevi, 1967.
- Kandemir, Feridun. *İstiklâl Savaşında Bozgun ve Casuslar*. İstanbul: Yakın Tarihimiz Yay., 1964.
- Karabekir, Kâzım. *İstiklâl Harbimiz*. İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1969.
- Karaibrahimoğlu, Sacit. *Türkiye Büyük Millet Meclisi*. Ankara: Ege Matbaası, 1968.
- Kocatürk, Utkan. *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1988.

- Konrapa, M. Zekai. *Bolu Tarihi*. Bolu: Vilayet Matbaası, 1960.
- Kutay, Cemal. *Çerkez Ethem Dosyası*. İstanbul: Boğaziçi Yay., 1973.
- Mehmet Arif. *Anadolu İnkılâbı*. İstanbul: İkdam Matbaası, 1340.
- Mehmet Arif. *Millî Mücadele Hatıratı, Anadolu İnkılâbı*. İstanbul: Yeni İstanbul Kültür Yay., 1969.
- Neşet Halil. *Büyük Meclis ve İnkılâp*. Ankara: TBMM Matbaası, 1933.
- Olçay, Osman. *Sevr Antlaşmasına Doğru*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1981.
- Özalp, Kazım. *Millî Mücadele*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1985.
- Özel, Sabahattin. *Kocaeli ve Sakarya İllerinde Millî Mücadele (1919-1922)*. İstanbul: Adapazarı Belediyesi Yay., 1987.
- Özer, Kemal. *Kurtuluş Savaşı'nda Gönen*. Balıkesir: Türk Dili Matbaası, 1964.
- Özkök, Rüknu. *Düzce-Bolu İsyanları*. İstanbul: Milliyet Yayınları, 1971.
- Öztüre, Avni. *Brunga, Yarımca Tarihi*. İstanbul: Yarımca Belediyesi, 1971.
- Sarıbay, Selim. *İstiklâl Savaşında Mudurnu-Bolu-Düzce*. Aydın: Aydın Halkevi, 1943.
- Sedat, *Bursa Vilayeti Tarihçesi*, Bursa: Bizim Matbaa, 1934.
- Selahattin Adil Paşa, *Hayat Mücadeleleri (Selahattin Adil Paşa'nın Hatıraları)*, Ankara: Zafer Matbaası, 1982.
- Selçuk, İlhan. *Yüzbaşı Selahattin'in Romanı*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1987.
- Selek, Sabahattin. *Anadolu İhtilali*. İstanbul: İstanbul Matbaası, 1965.
- Smith, Michael Llewelyn. *Anadolu Üzerindeki Göz*. İstanbul: Hürriyet Yay., 1978.
- Sofuoğlu, Adnan. *Kocaeli ve Sakarya'da Kuvâ-yı Milliye ve Karşı Faaliyetler*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 1987.
- Sonyel, Salahi R. "Yunan Millet Meclisi Gizli Tutanaklarında Mustafa Kemal ve Türk Kurtuluş Savaşı". *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*. 49 (1971).
- Sonyel, Salahi R. *Kurtuluş Savaşı Günlerinde Batı Siyasamız Nisan 1920-Mart 1921*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1981.
- Sonyel, Salahi R. *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1973.
- Söylemezoğlu, Galip Kemali. *Otuz Senelik Siyasi Hatıralarımın Üçüncü ve Son Cildi (1918-1922)*. İstanbul: Ülkü Basımevi, 1953.
- Şapolyo, Enver Behnan. *Kuvâ-yı Milliye Tarihi*. Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1957.
- Şimşir, Bilâl N. *İngiliz Belgelerinde Atatürk*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1973.
- Tansel, Selahattin. *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*. Ankara: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı, 1973.
- Tansu, Samih Nafiz. *İki Devrin Perde Arkası*. İstanbul: Ararat Yayınevi, 1969.
- Tarih*. İstanbul: Devlet Matbaası, 1931.

TBMM Gizli Celse Zabıtları

TBMM Zabıt Ceridesi

Türk Dış Politikasında 50 Yıl Kurtuluş Savaşımız (1919-1922), Ankara: Dışişleri Bakanlığı, 1973.

Türk İstiklâl Harbi, C. II-VI.

Türkgeldi, Ali. *Moudros (Mondros) ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi*. Ankara: Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1948.

Türkgeldi, Ali Fuat. *Görüp İştiklerim*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 1984.

Ulubelen, Erol. *İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye*. İstanbul: Aykaç Kitabevi, 1967.

Yalman, Ahmet Emin. *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*. İstanbul: Rey Yay., 1970.

Yaman, Ahmet Emin. *İstanbul'un Ankara'ya Yaklaşma Deneyimi: Bilecik Görüşmesi*. Ankara: TTK Yayınları, 1994.

Yavuz, Bige. *Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk Fransız İlişkileri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1994.

Yazman, M. Şevki. "Kocaeli Grubunun Teşekkülü". *TCDD*. I/2-3-4-5 (1959).

Yunus Nadi, *Çerkez Ethem*, İstanbul: Sel Yayınları, 1955.

Yunus Nadi, *Birinci Büyük Millet Meclisi*, İstanbul: Sel Yayınları, 1955.

Yüce, Rıfat. *Kocaeli Tarih ve Rehberi*. İzmit: Türkyolu Matbaası, 1945.

EK 1. İşgalden Sonra Bandırma (Fotoğraflarla Millî Mücadele)

EK 2. Bursa Valisi Hacim Muhiddin (ÇARIKLI) Bey, 56'ncı Tümen Komutanı Bekir Sami (GÜNSAV) Bey, Ethem Bey, 1920. (Milli Savunma Bakanlığı Millî Mücadele Albümü)

EK 3. Bařkomutan Mustafa Kemal Paşa, Vakit gazetesi Başyazarı Ahmet Emin (YALMAN) Bey'e demeç verirken, Adapazarı, 19 Haziran 1922. (Milli Savunma Bakanlığı Millî M¼cadele Alb¼m¼)

Yazarlar Hakkında / About Authors

**Prof. Dr. Adnan SOFUOĞLU | Hacettepe Üniversitesi |
adnans[at]hacettepe.edu.tr | ORCID: 0000-0002-6967-5482**

Adnan Sofuoğlu 1955'te Sakarya'da doğdu. 1980 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünde lisans eğitimini tamamladı. Yüksek lisansını Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü'nde aldıktan sonra aynı üniversitede doktora unvanını aldı. Doktora tezini hazırladığı enstitüde araştırma görevlisi olarak devam eden Sofuoğlu, daha sonra Hacettepe Üniversitesi'nde öğretim görevliliğine atandı. 1999-2004 yılları arasında Bilkent Üniversitesi Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Birimi'nde yarı zamanlı ders vermiş olan Sofuoğlu'nun idari görevleri arasında Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü müdür yardımcılığı, Atatürk Kültür, Dil ve Yüksek Kurumu bünyesindeki Atatürk Araştırma Merkezi başkanlığı bulunmaktadır. Halen Hacettepe Üniversitesi'nde Profesör olarak görev yapmaktadır.

**Prof. Dr. Adnan SOFUOĞLU | Hacettepe University |
adnans[at]hacettepe.edu.tr | ORCID: 0000-0002-6967-5482**

Adnan Sofuoğlu was born in Sakarya in 1955. He completed his undergraduate education at Istanbul University, Faculty of Literature, Department of History in 1980. After receiving his master's degree at Hacettepe University Atatürk's Principles and Revolution History Institute, he got a Ph.D. in History at the same university. Sofuoğlu continued as a research assistant at the institute where he prepared his doctoral thesis, and then he was appointed as a lecturer at Hacettepe University. Between 1999 and 2004, Sofuoğlu taught part-time at Bilkent University's History of the Republic of Türkiye Unit, and his administrative positions included deputy director of Hacettepe University's Institute of Atatürk's Principles and History of Turkish Revolution, and head of the Atatürk Research Center within the Atatürk Culture, Language and High Institute. He is currently a Professor at Hacettepe University.

**Prof. Dr. Taner BİLGİN | Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi |
taner.bilgin[at]bilecik.edu.tr | ORCID: 0000-0001-6018-5957**

1979 yılında Adana'da dünyaya geldi. İlk orta ve lise öğrenimini Adana'da tamamladı. 2003 yılında Dumlupınar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih bölümünden mezun oldu. Aynı yıl Dumlupınar Üniversitesi'nde okutman olarak göreve başladı. 2007 yılında Dumlupınar Üniversitesi, Tarih bölümünde Yüksek Lisans öğrenimini tamamladı. İlgili yıl içerisinde Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi'nin kurulmasıyla birlikte okutman olarak bu üniversite de görev yapmaya başladı. 2008 yılında Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalında başladığı doktora öğrenimini 2012 yılında "Millî Mücadele Döneminde Bilecik" isimli teziyle tamamladı. 2018 yılında Atatürk İlkeleri ve Cumhuriyet Tarihi alanında doçentliğini aldı. 2023 yılında Profesör kadrosuna atanan Bilgin, halen Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesinde Öğretim Üyesi olarak görev yapmaktadır. Millî Mücadele Döneminde Bilecik, Bir Türk Beyi Ebulfez Elçibey, Hilal-İ Ahmer Ebe Ve Hemşire Eğitimlerinin Öncüsü Besim Ömer Paşa, Yüzüncü Yılında Bilecik Mülakatı 5 Aralık 1920-2020 Anadolu Yükselirken gibi kitapları bulunan Bilgin, Millî Mücadele, Türk Dış Politikası ve Uluslararası ilişkiler konusunda birçok makale ve bildirisi bulunmaktadır.

**Prof. Dr. Taner BİLGİN | Bilecik Şeyh Edebali University |
taner.bilgin[at]bilecik.edu.tr | ORCID: 0000-0001-6018-5957**

He was born in 1979 in Adana. He completed his primary, secondary, and high school education in Adana. In 2003, he graduated from Dumlupınar University, Faculty of Science and Literature, Department of History. In the same year, he started to work as an instructor at Dumlupınar University. In 2007, he completed his master's degree in History at Dumlupınar University. With the establishment of Bilecik Şeyh Edebali University in the relevant year, he started to work as an instructor at this university. In 2008, he started his doctoral studies at Sakarya University Institute of Social Sciences, Department of History, and completed his doctorate in 2012 with his thesis titled "Bilecik in the Period of National Struggle". In 2018, he received his associate professorship in the field of Atatürk's Principles and History of the Republic. In 2023, Bilgin was appointed as a professor and is currently a faculty member at Bilecik Şeyh Edebali University, Faculty of Humanities and Social Sciences. Bilgin, who has books such as Bilecik in the Period of National Struggle, A Turkish Bey Ebulfez Elçibey, Pioneer of Hilal-İ Ahmer Midwife and Nurse Trainings Besim Ömer Pasha, Bilecik Interview in its Centenary Year December 5, 1920-2020 Anatolia Rising, has many articles and papers on National Struggle, Turkish Foreign Policy and International Relations.